

Digitized by the Internet Archive
in 2007 with funding from
Microsoft Corporation

SAYINGS
OF
THE JEWISH FATHERS.

APPENDIX.

London: C. J. CLAY AND SONS,
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE,
AVE MARIA LANE.

Glasgow: 50, WELLINGTON-STREET.

Leipzig: F. A. BROCKHAUS.
New York: THE MACMILLAN COMPANY.
Bombay: E. SEYMOUR HALE.

AN APPENDIX
TO
SAYINGS
OF
THE JEWISH FATHERS

CONTAINING
A CATALOGUE OF MANUSCRIPTS
AND NOTES ON THE TEXT OF ABOTH.

EDITED FOR THE SYNDICS OF THE CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

BY

CHARLES TAYLOR D.D.

MASTER OF ST JOHN'S COLLEGE CAMBRIDGE.

Cambridge :
AT THE UNIVERSITY PRESS
1900

[All Rights reserved.]

Cambridge:

PRINTED BY J. & C. F. CLAY,
AT THE UNIVERSITY PRESS.

PREFATORY NOTE.

Shortly after the first publication of *Sayings of the Jewish Fathers* (1877) this APPENDIX was announced as in preparation under the title, *A Catalogue of Manuscripts of the Text of Aboth and of Commentaries upon it with especial reference to Disputed Readings*. It contains an account of a number of such manuscripts; *Notes on the Text* replacing the "Critical Notes" which preceded the Translation in the First Edition of the *Sayings*; and an *Index* to the Second Edition (1897) made by Mr J. H. A. Hart, B.A., Naden Divinity Student and Scholar of St John's College.

The famous MS. described in No. 20 has now been edited for the Mekizé Nirdamim under the name "Machsor Vitry" claimed for it by S. D. Luzzatto, who even conjectured that the *perush* on Aboth in it is by R. Simchah of Vitri-le-Français. It is in reality a recension of the commentary of R. Jacob Shimshoni (ר"י"ש) or ben Shimshon, whose name is given acrostically in Oxford and Cambridge manuscripts (*App.* pp. 23, 93). "This name was first pointed out, no doubt from the acrostic, by Isaac Metz, in the notice of the Oppenheim MS. in his Catalogue of that collection (קהלת דוד, or *Collectio Davidis*, Hamburgi, 1826, 8vo.) p. 284, No. 627" (Sch.-Sz.).

A manuscript purchased for the Bodleian Library in 1875 is shewn to be a copy of R. Israel of Toledo's Arabic commentary on the Six Peraqim (No. 90). His descendant

R. Isaac's *perush* (Nos. 1, 115) having been collated for the First Edition of the *Sayings*, one of the passages of the commentary in No. 90 marked by a previous owner was identified as R. Israel's by means of R. Isaac's *perush*, from which it soon appeared that the said Arabic commentary was the "great and wide sea" from which R. Isaac had drawn.

The codex described in No. 170 was found to contain a mixed Rashi-Rambam commentary on Aboth with additional notes on a passage of Pereq III. quoted in the name of R. Meshullam ben Qalonymos, and not, as had been thought, a whole commentary by R. Meshullam.

Ample materials for a continuation of the *Catalogue* have been collected, but it seemed best to publish it as it has stood now for some years without further delay.

C. TAYLOR.

5th March 1900.

MANUSCRIPTS OF ABOTH.

The Manuscripts are indexed on pages 1, 25, 57, 105.

The *Index of the Mishnah* is on pages 64—65.

פרקי אבות

BRITISH MUSEUM MANUSCRIPTS

Nos. 1—22, 160—168*.

I. Commentaries on Aboth with or without the text

Name	Number
Rashi	19
Jacob ben Shimshon	4, 5, 14, 19—22
Maimonides (Hebrew)	3, 5, 6, 14, 16
Rabbenu Jonah	2
Isaac Israeli	1
Isaac ha-Cohen ben Chayim	15
Eliezer Nachman Foa	18

II. The text alone

Nos. 7—13, 17.

* Nos. 160—168 are indexed on p. 105.

MANUSCRIPTS

OF THE TEXT OF ABOTH, AND OF
COMMENTARIES ON ABOTH.

No. 1.

BRITISH MUSEUM, Oriental 1003.

THIS is a very good copy of the valuable commentary on Aboth, six Peraqim, by

יצחק בר' שלמה בר' יצחק בר' שלמה בר' ישראל הכופר בן ישראל (תנצב"ה).

The commentary is founded upon that of the writer's ancestor R. ISRAEL, to whom he frequently alludes. He tells us that he wrote it at an early age, for his own improvement, כי כוונתי להועיל לעצמי; and that it was completed in the 28th year of his age, in 5128 A.M.=1368 A.D., the date being given on the last page, thus:

שנת ה'י"ז עלי מאה וחמש אלפים ליצירה.

He describes it as a *spicilegium* from the Arabic commentary of R. ISRAEL:

ולקטתיו מהים הגדול ורחב ידים פי' החכם הפילוסוף האלהי התורני הר' ישראל ז"ל אשר הרחיב בפי' מסכתא זו בלשון ערב כו'.

This MS. is quoted as B in the *Critical Notes*. For further particulars see the notes on the Cambridge MS., "ST JOHN'S COLLEGE, K. 7."

No. 2.

BRITISH MUSEUM, Harley 269.

This contains *inter alia* a commentary on the five Peraqim of Aboth, fol. 137^a—182^b, by R. Jonah (of Gerona), which was transcribed in the year ה'רי"א = 1451 A.D. See fol. 182^b.

He justifies the omission of ובתפלה in II. 17* as follows (154 a):
 ר' שמעון אומ' הוי זהיר בק"ש והזהיר בק"ש יותר מן התפלה מפני שזמן תפלה
 גדול ורחב הוא עד ד' שעות וזמן ק"ש קצר ומכוון עד הנץ החמה כותיקין וזהו
 לשון הוי זהיר כי צריך זהירות גדולה.

This note is cited by Isaac b. Shelomoh, who makes much use of R. Jonah's commentary, and expressly states, at the beginning of QINYAN THORAH, that it was on the FIVE PERAQIM only.

No. 3.

BRITISH MUSEUM, Harley 5686.

This contains *inter alia* the five Peraqim, pointed, with the commentary of Maimonides, followed by Pereq R. Meir, with a brief commentary, fol. 359 a—377 b. The commentary is very neatly written in small characters. It was copied in the year 1464 A.D. by Leon b. Jehoshu'a de' Rossi of Cesena, for R. Joab 'Immanuel of Reggio†, according to the statement at the end of Pereq R. Meir:

חם ונשלם שבח לאלהי עולם כי הוא הנסתר ונעלם מידי לאון בר' יהושע
 ישר"ו מן האדמים איש ציסינה פה בארייו יום ו' ט"ו נובימ' רכ"ד לכמ"ר יואב
 עמ' מארייו ישר"ו לברכה יהיה אמן.

The MS. has some interesting historical notes, as that on the burning of twenty-four cartloads of Hebrew books in France (cf. Graetz, *Geschichte der Juden*, Vol. VII. Note 5), in year 1244 A.D. (fol. 33 b):

ובשנת חמשת אלפים וד' שנים לבריאת עולם... גרמו עונותינו ונשרפו כ"ד
 קרונות מלאים ספרי תלמוד והלכות ואגדות בצרפת...

No. 4.

BRITISH MUSEUM, Additional 11639.

A small MS., neatly written, and finely illuminated, containing *inter alia* Aboth, with a brief commentary, to some extent resembling that in No. 20. The date of the MS. as inferred from its calendar, which commences with the cycle רס"ו (fol. 563 b‡, 570 a), is about

$$265 \times 19 = 5035 \text{ A.M.} = 1275 \text{ A.D.}$$

* No. 20 has ותפילה in the text, but remarks upon it in the commentary, אין אני גורסין, במשנה.

† See the Cambridge University *Catalogue of Hebrew MSS.*, by Dr S. M. Schiller-Szinessy, Vol. I. pp. 75, 88, 93.

‡ There is a mistake in the pagination of this MS., fol. 560 following immediately upon 529.

On fol. 140 b is written in gold letters :

בנימן סופר קורא וקרא חזק ואמץ אל תערץ ואל תירא אמן סלה.
and on 304 b :

בנימן הסופר אומרה.

Fol. 194 a—200 a contain the five Peraqim, without points, in double columns, with the commentary in the margin. Perek V ends thus :

...אביך שבשמים. בן בנ א' הפוך בה והפיך בה דכולא בה ומינה כו'
הימינה. בן הא הא כו'. יהי רצון כו'.

סליק פרקא והסלת מסכתא.

Then come the AGES, and ר' מאיר כו', ending on fol. 201 b with סליק, the saying of בן בנ בן (down to תזון only) being *repeated*, and followed by אחר כל פרק יאמר זה ר' הנינא בן עקיב' כו', to which is appended the note, והא כל פרק יאמר זה.

This MS. therefore supports the statement of No. 20 that ABOTH ends at אביך שבשמים, by omitting the saying עו פנים כו', as above, and by repeating בן בנ בן כו', as if it were an *additamentum*, rather than an integral part of the Masseketh.

The notes on the five Peraqim break off, for want of space, on the pages :

194 b, 195 b, 197 b, 199 b, 201 b,

and are continued on fol. 669 a—672 b. Then follow notes on the AGES, and on R. Meir &c., ending on fol. 674 b.

At fol. 667 a commences a סדר של חכמים, corresponding to that in No. 20, Vol. II. 101 b.

Readings :

The text has the words ורמוסיה יוסיף, in I. 14 : omits *the three clauses* זו מחלוקת שמאי : (v. 11) : חבה יתרה כו', in III. 21—3 : reads של מהומה באה (v. 11) : and agrees with A in v. 28, having the introverted order, and omitting the words אנשי דמים כו'.

No. 5.

BRITISH MUSEUM, Additional 16577.

A fine P. B., Italian rite, illuminated, containing Aboth, pointed, with the commentary of Rambam (fol. 91 a—104 b), followed by Perek R. Meir, which is annotated,

כשי מה שפירש רבינו שלמה ז"ל.

Readings :

iv. 19, * וכתר שם טוב על גביהן * , 23, † לפרוזודר + .

v. 31, סמא ‡ דכולא בה .

Fol. 286 a contains verses with the acrostic of יצחק. The last page of the MS. contains illuminations, in the midst of which is written in gold letters :

לה הארץ
ומלאה
שלי אברהם
יזי"א בכ"ר
יעקב ז"ל

No. 6.

BRITISH MUSEUM, Additional 17057.

An incomplete text of Aboth, unpointed (except the first line), with Rambam's commentary, breaking off at Perek iv. 5.

No. 7.

BRITISH MUSEUM, Additional 17058.

P. B., with Aboth, six Peraqim, pointed, fol. 236 a—241 b. Perek vi. begins, as in some other copies, without the words 'שנו חכמים כו'.

No. 8.

BRITISH MUSEUM, Additional 18229.

P. B., with Aboth and Perek R. Meir, pointed, fol. 97 a—104 a. The words 'שנו חכמים כו' are wanting, as in No. 7.

Before משה קבל is written :

אומ' אותן מפסח עד עצרת ר"ל עד שבועות.

and at the end of R. Meir :

ואחר שאמרו האבות אומ' קדיש דרבנן וזהו. יתגדל ויתקדש שמיה רבא כו'.

* This is the reading of No. 20 (fol. 121 b).

† See No. 20, fol. 122 b : פרוזודר בדלת. ואולם לכסא כתרנמ' ופרוזודר.

‡ This reading is common in Italian Machazors.

No. 9.

BRITISH MUSEUM, Additional 18230.

A small P. B., with Aboth, six Peraqim, pointed, fol. 132 b—159 b. The name יוסף is marked on fol. 249 b.

Notice the reading of III. 9 :

... בעדת אל בקרב אלהים ישפוט ומנין אפי' חמשה שנ' ואגודתו כו'.

* The margin here adds 'ומנין אפי' שלשה שנ'. Thus the number THREE, having been omitted in the first instance, is inserted *before the number FIVE*. Compare No. 12.

No. 10.

BRITISH MUSEUM, Additional 18690.

A small P. B., with an unpointed text of Aboth, fol. 180 b—198 a, remarkable for its omissions, in which respect it resembles the Paris MS., 636.

It is further remarkable as giving Six Peraqim, followed by Pereg R. MEIR, or altogether **Seven Peraqim**.

Readings :

II. 4 is omitted *in loc.*, and placed between IV. 19, 20.

III. 8 is followed by 13 (ור' חנינה בן זומא * כו'), and 13 by 16; 9—12, 14, 15 being omitted. 17, תורה תשובה ומעשים טובים, על מי, 26 ends, אם אין קמה אין תורה יש תורה ויש קמה.

IV. 8 is attributed to ר' יוסי. 9 is omitted. 14 ends at כנגדך, which is inserted after בטילים הרבה. 13 (with יוחנן for חניניה) follows. 23, לפרוזודור. 25, בשעת אבלו, for בשעה שמתו כו'. 28 (down to מנתו) follows, and then 30—32; 26, 27, 29 being omitted.

V. 9 is omitted. 23, 24 (מחלוקת שמאי והלל) come *before* 21, 22, 30, יהודה בן טבאי כו' שבשמים.

The Pereg ends with 'שמואל הקטן כו', and 'בן חמש כו'; 30—32 not being included.

* This text has other variations in names besides those mentioned above.

Then follows :

פרק ששי

בן בג אומ' הפוך והפך בה דכולה בה סיב ובלה בה ומנה לא תזוע. בן
הא הא או' לפום צערא אנרא. תניא ר' נתן אומר הלמד תורה מן הקטנים כו'.

The *Pereq* continues as in "PARIS, 636." It ends on fol. 194 b, and is followed by

פרק ר' מאיר

which concludes on fol. 198 a with the words :

סליקו להו מסכת אבות.

No. 11.

BRITISH MUSEUM, Additional 18691.

P. B., with pointed text of Aboth, and *Pereq* Rabbi Meir as far as (vi. 9), fol. 133 a—154 b.

No. 12.

BRITISH MUSEUM, Additional 19666.

P. B., with pointed text of Aboth, six *Peraqim*, fol. 87 b—99 a, preceded by the words :

פרקי אבות שקורין מפסח לשבועות.

The letters of אֶלְעֹזֶר are marked on fol. 275 b.

Readings :

III. 9, בערת אל ומניין אפילו שלשה שנ' בקרב . . . חמשה שנ' ואגודתו כ', the number THREE coming before FIVE. 17 is read as in א, except תורה ומעשים טובים.

IV. 19, עולה על נביהם, without עולה.

V. 31, סמא דכולא בה ובה תחזה וסיב וכולה (P) בה, Compare *Crit. Note* on the origin of the reading וּבְלָהּ בה.

No. 13.

BRITISH MUSEUM, Additional 19667.

A very small P. B., described as "Preces secundum ritum Hispanicum."

The five Peraqim, pointed, are written in the upper and lower margins of fol. 228 a—284 b, and upon fol. 285, which concludes the MS.

Reading, in v. 24, מחלוקת בית שמאי ובית הלל.

Ending of ABOTH :

After *בן חמש כו*, *בנפול אויבך כו* (fol. 283 a), come *בן חמש כו*, and *בן חמש כו*, followed by :

תניא ר' יהודה הנשיא אומ' עו פנים לניהנם כו.

the saying *עו פנים כו* being introduced only as *baraita*; and after this, *כו חנינא בן עקשיא כו*, followed by *בן בנ כו*, and *בן בנ כו*, *בן בנ כו*, and *בן בנ כו*.

No. 14.

BRITISH MUSEUM, Additional 19944—5.

A very fine P. B., Italian rite, with illuminations; written in Florence by *יצחק סופר בן עובדיה*, and dated * 5201 A.M. = 1441 A.D.

Vol. I. 117 b—136 b contains Aboth, pointed, with the commentaries of Maimonides, and "Rashi," in double columns. Perek R. Meir follows, with the commentary of "Rashi;" for although this part of the commentary is said in Dukes' catalogue to be unnamed, the *רש"י* on fol. 136 b must be intended to be carried on.

The commentary here attributed to RASHI† agrees with that of the "Machazor Vitry." Its sixth Perek is often used to supplement the commentary of Maimonides, which, according to an express statement of Isaac bar Shelomoh, was on the FIVE Peraqim only.

* See Vol. II. 169 b.

† Bar S. quotes it in the name of RASHBAM, and quotes a different commentary in the name of RASHI.

No. 15.

BRITISH MUSEUM, Additional 26960.

Contains *inter alia* a commentary, fol. 64 a—188 b, on the six Peraqim by

יצחק הכהן בן חיים נ"ע (בן אברהם בן יצחק בן יוסף הכהן נ"ע).

The commentary is dated at the end, עזרא (= 1518 A.D.).

No. 16.

BRITISH MUSEUM, Additional 27070.

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of Ramban, fol. 158 b—176 b, followed by Pereq R. Meir, without a commentary.

At the end of Pereq V is written :

חסלו פירוש ומסכת אבות להר"ם ב"מז"ל.

No. 17.

BRITISH MUSEUM, Additional 27072.

P. B., written in the year 1482 A.D. (fol. 309 b), by Abraham Farissol b. Mordekai Farissol, of Avignon.

It contains a pointed text of Aboth, fol. 119 a—134 b, followed by Pereq R. Meir.

At the end of Pereq V is written :

נשלמו פרקי אבות.

No. 18.

BRITISH MUSEUM, Additional 27115.

Aboth, six Peraqim, with the commentary of

אליעזר נחמן פואה

transcribed by one שלמה (fol. 114 b).

No. 19.

BRITISH MUSEUM, Additional 27125.

This MS., which is described by Luzzatto in *Kerem Chemed*, Vol. iv. p. 201, contains two commentaries on Aboth.

I. The first, which is ascribed to

רבינו ישעיהו ז"ל.

(and in a later hand to Rashi), agrees with that which Isaac bar Shelomoh quotes in the name of RASHI, and which is printed as his.

Readings :

i. 3 (fol. 3 b, line 2), ושמעתי שצדוק ובייתום כו', without the reference to the 'Aruk which is found in some copies of this commentary.

iv. 8 (fol. 7 a, line 22), ה"ג אין מספיקין בידו ללמוד וללמד, a reading cited by Isaac bar Shelomoh as peculiar to "Rashi."

This commentary properly consists of five Chapters only, according to the statement of bar S.; but the MS. has additions which cause some confusion in the ending. Thus, after Aboth (fol. 11 b), comes :

פרק ר' מאיר. בן חמש כו'.

followed, at the end of the AGES (fol. 12 a), by

סליק ממסכת אבות. וזהו פרק ר' מאיר. זוכה לדברים הרבה כו'.

At the commencement of fol. 13 b there is this note on the ה' קנינים :

נראה בעיניי שהברייתא לא נכתבה כתיקנה שהרי במסכת פסחים בפרק האשה לא שנינו אלא שלשה . . .

after which comes a second interpretation of the AGES (fol. 13 b, line 12) followed, at the end of 14 a, by

נשלמו פירוש ממסכת אבות ופירוש מפרק ר' מאיר על ידי שלמה בר' משה.

II. On the same page is written :

פירוש ממסכת אבות ממ"ה רבינו שלמה ז"ל.

as the title of the second commentary, which accordingly follows, after five blank pages, on fol. 17 a—47 b, and is a recension of that in No. 20, the commencement of which is printed, *with collations from this MS.*, in *Kerem Chemed*, loc. cit.

Luzzatto concludes with the remark (p. 204) that the commentary on Aboth by "Qinchi" which de-Rossi claims to have seen in a printed Turin Siddur is a "a dream"; the Siddur containing only the well known commentary which is printed under the name of RASHI. On p. 201 he expresses the opinion that neither of the two commentaries in this MS. was the work of RASHI.

No. 20.

BRITISH MUSEUM, Additional 27200—1.

Two fine folio volumes, described as “the Machazor of R. Simchah of Vitry, originally compiled about 1100 A.D.” But they are in reality a compilation of a century later (1210 A.D.), by Rabbi

יצחק בר' דורבנו.

who made use of R. Simchah's MACHAZOR VITRY *inter alia*. He also expressly cites the Machazor of R. Jacob ben Shimshon (Vol. I. 42 a, col. 1), the author of the commentary on Aboth in Vol. II. This MS. is one of the Almanzi collection.

On the celebrated Bodleian MS. which likewise goes by the name of Machazor Vitry see below, under “BODLEIAN LIBRARY, 1100.”

The genuine Machazor Vitry was described by Isaac de Lates in the fourteenth century as,

המחזור הקטן הנקרא דיוטרי

The SMALL Machazor called de Vitry;

which points to a smaller compilation than No. 20. The above testimony of de Lates — taken from a Bodleian MS. (No. 1298 in Neubauer's *Catalogue*, fol. 10 β) of a work by that author, dated 5132 A.M. (= 1372 A.D.), and which has also been printed in the Hebrew part (*Ozar Tob*) of Berliner and Hoffmann's *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums* for 1877 (see p. 073, line 29)—is cited in the *Histoire Littéraire de la France*, Vol. xxvii. p. 474, where it is added in a note, that the reference may perhaps be to “la petite rédaction que l'on trouve dans les bibliothèques de Parme et de Rome (mal reconnue par de Rossi et Assémani) et dans la bibliothèque Günzburg”; but on general grounds, and in accordance with the statement of de Lates, the claim to priority must be decided in favour of the smaller compilation as against the larger. The latter, as I am informed, consists mainly of the דינים.

In the *שאלות ותשובות* of ר' יוסף קלון (ed. Venice, רע"ט = 1519 A.D.), who lived in the middle of the fifteenth century, the Machazor Vitry is referred to in section קע"ו (by misprint קע"א), where it is said :

והנה דבר ידוע הוא כי מחזור ויטרי נתיסר על פי רבינו שלמה,

the reference in the context being to the דינים only. A reference to the above work of R. Joseph Qolon is given in the *שפתי ישנים* of ר' שבתי בס of Prag (§ 140) where the following account is given of the Machazor :

מחזור ויטרי ר' שמחה מעיר ויטרי, תלמיד רש"י, והוא ממהלך הכוכבים ומזלות, עיין (בשו"ת) מהרי"ק שורש קע"ו.

I am informed by Dr Neubauer that in the Bodleian MS. No. 692, § 12, containing casuistic responsa, the "Machazor Vitriac" is quoted (fol. 175, resp. 80) on the subject of הגדת פסח, thus:

וטעם המביאי' ראייה להיתר משום דכתיב במחזור ויטריך כו'.

In the above mentioned No. 692, resp. 131, fol. 194 b there is also a section headed, הועתק מן מחזור ויטרי, and commencing:

אומ' רבי' יצחק בר' אברהם דאסור לקרות בבה"כ בתוך החומש היכא דאיכא ס"ת בעיר.

Thus the מחזור ויטרי is quoted for דינין in a MS. copied about 1303—7 A.D.

For another reference to the Machazor Vitry compare Steinschneider's recently published Munich *Catalogue*, Cod. 240, § 5 (משרכת האלהות), fol. 43 b:

מצאתי במחזור ויטרי שהוסד לפי רש"י כו'.

In all this (and more which might be added*) there is no evidence to shew what the genuine "Machazor Vitry" contained, except as regards the דינין. It is quite possible, however, that the greater part of it may be found embedded in this No. 20, of which we shall now proceed to give some account.

The Compiler.

1. The MS., whilst in the possession of Giuseppe Almanzi of Padua, was examined by S. D. Luzzatto, and described by him (*Kerem Chemed*, Vol. III. p. 200) as

מחזור ויטרי לרבנו שמחה תלמידו של רש"י.

the work of the actual compiler being inadequately described in the words:

ויש בו כה וכה דברים נוספים מר' יצחק ברבי דורבלו.

He remarks that he is unable to identify this ISAAC בר' דורבלו, but records a suggestion which was made to him by Rapoport that he was

ר' יצחק מאורביילו בעל ספר המנהל.

This however does not account for the בר' which precedes דורבלו, nor does the latter resemble the transliteration of d'Orbeil so closely as might have been expected; to say nothing of the circumstance that it is the custom of our R. Isaac to use the Hebrew מן, in preference to the French *de*, as a prefix of locality, e.g. in מויטרי, מברינא, מדנפירא.

* For example, Dr Neubauer favours me with several references to the מחזור ויטרי in the so-called Zürich glosses to the סמ"ק. See MS. Opp. Addit., No. 879 in Neubauer's *Catalogue*, folios 41, 82, 135, 171.

As the name of אברבנלו דון occurs both with and without the ו, so the name of ר' דורבלו* is written both with the termination ו, as in this MS. (Vol. i. 158 b, 159 a, 161 b; Vol. ii. 38 a, 40 b, 53 b, &c.), and without it, as on p. 8 of the חופש מטמונים of Berl Goldberg (Berlin, 1845), where (in No. ב"ב of the תשובות of רש"י) there occurs the passage :

מי אנכי חדל אישים ושפל להכנים ראש אצל הר גבוהה ותלול המחלק שלל לאנפיו בשורות ענף ועשית פרי ומה עלתה על לב רבינו הזקן ראש נדיבי פאתי יעקב ר' דורכל (צ"ל דורבל) להזיק צעיר לימים לענות על ריב אמר לי לבי מאשר יקרתי בעיניו מאז חבבני ובא להתפנג בבנו וקטנו לתהות בקנקן ריקן אולי לחכמה להשיב נכוחה ויקרא מרי עלי חכם בני ישמח לבי על הדברים הכתובים אני כותב לפניהם מה דעתי נוטה.

The "R. Durbal" spoken of in this passage, which is referred by Grätz (*Gesch. der Juden*, vi. 78), was a זקן when Rashi was young, and may have been a great-grandfather, or more remote ancestor, of our דורבלו בר' יצחק, who was a younger, perhaps much younger, contemporary of Rashi's grandsons. He is referred to by Zunz in his *Literaturgeschichte der Synagogalen Poesie*, p. 252, where it is said that "R. Salomo... stand mit Durbel, &c. in brieflicher Verbindung." A later Durbel is doubtfully referred to on p. 484 of the same work : "Daniel [oder Durbel ?] b. Jacob, vermuthlich unfern den Jahren 1200—1240."

I have seen a volume of Lent Sermons by one Petrus DORBELLUS andegauensis, which was published in Paris in the year 1518 A.D.; and there was a Nicolas Dorbellus, a professor at Poitiers, who died in the year 1455 A.D. The name of the latter is indeed explained by *de Orbellis* in Zedler's *Universal Lexicon*, Vol. xxv., Col. 1743 : "Orbellis (Nicolas von), sonsten auch Dorbellus genannt, ein minorit von Angers," &c.; but this explanation may perhaps have been given conjecturally, since the name in question was already of some antiquity, the elder דורבל, mentioned above in connexion with Rashi, having been born if not in the tenth at any rate early in the eleventh century.

It may be worth while to compare the diverse interpretations of the second name of אברהם בן אברבנלו ר' שבתי דונורלו, which Zunz explains as a designation of locality : "Vermuthlich war er in *Nola* ansässig (*Gottesdienstl. Vorträge*, p. 362); whilst Grätz identifies it with Δόμνουλός (*Gesch. der Juden*, v. 352). Cf. Steinschneider's *Bodleian Catalogue of Hebrew Books*, No. 6864.

The compiler, whatever may have been his nationality, had at least visited RUSSIA, as we gather from his statement (Vol. i. 158 b, col. 2) :

ואני נשאלתי ברוסייא כו'.

* We should perhaps read דון דורבלו in place of דון רייבלו, "Don Diavolo," which is given as a reading of a manifestly corrupt signature in the *Hist. Littéraire de la France*, Vol. xxvii. p. 665. For the form Abarbanelo see Schiller-Szinessy's *Catalogue*, Vol. i. 112.

It has even been suggested that he is to be identified with the ISAAC OF RUSSIA mentioned in Schiller-Szinessy's *Catalogue**, Vol. I. 54, 163, 164, &c.

He records a subsequent meeting with R. Isaac ha-Laban at PRAG (Vol. I. 159 a, col. 1) :

כשבאתי אצל הרב רב יצחק בר' יעקב הלכן בבבא בעיר פרגא נומיתי לו שכן שאלוני ברוסייא וכן השבתי בו.

The MS. is full of allusions to Rashi, who was no longer living. Cf. I. 138 a :

בימי רבינו שלמה שאלו דבר זה ...

Rashi's grandson חם רבינו, or מאיר בן יעקב, is frequently cited.

Still later generations are referred to. Cf. Vol. I. 158 b, col. 2 :

ואני יצחק בר' דורבלו ראיתי ברמרו † דאתרייא (sic) ביה מילתא בר' יוסף בנו של רבינו יעקב בן רבנא מאיר מבנו. ואחר שהתפללו מנחה בערב שבת בבית הכנסת ישב לו ר' שלמה אחי רבינו שהיה מתפלל. וא' לו רבינו יעקב אחיו לך להביא יוסף בני לבית הכנסת. שלח עמו החבר ר' יצחק בן רבינו שמואל ואחרים עמו. כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר' שלמה לפני הארון וא' ברכו.

From this we gather that he was present at Rameru on the occasion of the death of a grandson of Jacob ben Meir, and it may be inferred with probability that he was himself a *younger* contemporary of the grandsons of Rashi.

In immediate sequence upon the above he speaks as an eyewitness of the practice in Bourgogne on such occasions :

תמהתי מה טעם איחרו להביאו עד אחר המנחה כי ראיתי במלכות ברגויינא שנהגו בו.

Lower down in the same column are the words (already quoted) ואני נשאלתי ברוסייא בו.

The above passages in which the name of בר' דורבלו occurs are found in the latter half of הילכות אבל. The same section contains the passage referring to the Machazor Vitry (which we shall notice again lower down), as also the following two passages of interest, in all of which the name of our R. Isaac occurs.

* In Vol. II. p. 66 of the same *Catalogue* (MS. No. 92), which was not printed until the above had been for a long time in type, it is expressly stated that our Isaac of Russia. It is added that this No. 20 doubtless contains large and important portions of the Machazor of ר' רם, a work which R. Meir of Rothenburg distinctly cites. Our R. Isaac is further identified as the editor of Rabbenu Tam's ספר הישר.

† Rameru (Ramerupt), in N. France, where ר' רם resided.

The former of the two passages refers to an accusation of sorcery brought against the Jews in Paris in consequence of their practice of throwing earth [with *herbs*, according to (ד) שׁעׁוֹי. ס' שׁעׁוֹי. דעה. יורה דעה. ס' שׁעׁוֹי. ד] behind them on the return from a funeral. It is found in Vol. I. 161 a and 161 b.

בפריש הלשינו פעם אחת משומרים אל המלך על כל ישרי שהיו משליכין עבר אחריהם בשעה שחזרין מאחרי המת להטיל כשפים על הגוים להמיתם, קיבל לשון הרע, וקרא אל הרב ר' משה בר' יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפריש וא' לו כו'... הוספתי זה לספר בשבחו של מקום כו'. יצחק בר' דורבלו :

The latter of the two passages (Vol. I. 162 a, col. 1) shews that our R. Isaac was present at Rameru on the occasion of the wedding of R. Jacob ben Meir's daughter.

ונמצא במדרש אין אומר' החי אלא בבית האבל, אבל שמעתי רבינו יעקב בחתונת בתו ברמרו ואמר החי ושאלו ממנו למה אמרו, והשיב שהרבה טרח למצוא אותו מדרש ולא מצאו לא בתלמוד שלנו ולא באבל רבתי ולא במסכת שמחות, לפיכך אינו נמנע מלאומרו בכל עת תמיד. יצחק בר' דורבלו. ת' * :

The section ends in the next column.

The name of דורבלו בר' occurs again in several passages of הילכות ראש השנה, which commences at Vol. II. 35 a (סימן שט"ו) and extends to fol. 45 a, col. 2. One such passage will be cited below in § 3, from Vol. II. 38 a, col. 2. Some pages later (II. 40 b, col. 2) is the section :

ואני או' דודאי מן הזמנים הוא... וקא חשיב נמי ראש השנה. יצחק בר' דורבלו † :

At the end of תפילות ראש השנה (II. 53 a, col. 1, סימן ש"ג) comes a short quotation from רבינו ניסים, which is signed :

כ"ש באלמיינא אני יצחק בר' דורבלו. ת' :

and this signature is also found once again in the next column (סימן שנ"א).

Now to return to the above mentioned passage in which the MACHAZOR VITRY is expressly mentioned—in Vol. I. 159 a, col. 2, at the conclusion of a section signed דורבלו בר', יצחק בר', is a fresh section commencing :

ומיפירושי רבינו חננאל בר' חושיאל איש רומי העתקתי כו'.

* The abbreviations ת' and תר' denote תוספת.

† This is followed immediately by a paragraph signed א'ב'ן. This denotes the celebrated Eliezer ben Nathan of Mainz, who is quoted as in correspondence with R. Jacob ben Meir in the ספר הישר [see for example, סימן תרט"ו], of which our R. Isaac was the editor. See above, p. 15 note *.

and ending :

עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה, והבא לידי, ושפירשתי ושקיבלתי. ת'. מכאן ואילך ממחזור ר' שמחה מויטרי.

But this *מכאן ואילך*, from which Luzzatto seems to have inferred that he had a veritable MACHAZOR VITRY before him, applies only to the immediate context, for (i) only two leaves later (161 b) there is another signature of *יצחק בר דורבלו*, and (ii) one page earlier (158 b) the same form of expression is used with reference to another authority :

... מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה בו'.

For other examples of the same formula compare :

- I. 53 b, col. 1 (סימן ק"ל). עד כאן ה"ג. מיכן ואילך פרש"י בסוטה.
 II. 29 b, col. 2 (סימן ש"ג). מכאן ואילך יסד ר' מאיר שליח ציבור.
 II. 46 a, col. 2 (סימן שמ"ד). עד כאן תוספת. מיכן ואילך יסוד העמרמי.

From the way in which *בר דורבלו* here refers to R. Simchah's Machazor it would seem that he regarded it as merely one of several sources from which his materials were drawn. Luzzatto himself (*loc. cit.*) calls attention to the occurrence of later literature in the MS., thus :

ובסימן קמ"ד נמצא... קצור הלכות שבת מס' התרומה אולי ר' יצחק בר' דורבלו הכניס אותו בספר רבנו שמחה שהיה קודם בעל התרומה, או המעתיק הוסיף אותו.

But this is by no means a solitary instance. The work contains so much comparatively late literature, including for example poems which are ascribed, as below, to IBN EZRA, that its compilation as a whole must be attributed, not to R. Simchah, but to R. Isaac b. R. דורבלו. The use made of the MACHAZOR VITRY by our MS. is in itself an evidence that it claims to be something different therefrom.

The following notices from other sources of Isaac b. דורבלו may be added to those already given from the MS. before us.

a. In Brüll's *Jahrbücher für Jüdische Geschichte und Literatur*, II. 77 the annexed citation is given from Mannheimer's *Geschichte der Juden in Worms*, p. 27 (Frankfurt, 1842).

אני יצחק בר' דורבלו ראיתי בוורמשא כתב ששלחו אנשי רינוס לארץ ישראל שנת תש"ך לפרט, שאלו את קהלות ארץ ישראל על שמועה ששמענו על ביאת המשיח, וגם סירכא דלכא מה אתון ביה.

b. For the next passage I am indebted to Herr S. J. Halberstam. It occurs in his MS., No. 115, of the *האסופות* 'ס, fol. 41 a.

ואני יצחק בר' דורבלו אומר כיון שאין בקיאין במראה כראשונים יש לנו לגדור בעצמינו פן ירגילו להתעצל ולהקל, כאשר ראיתי במלכות פולין בסוחרים ההולכים בדרך*.

c. The following passage also is supplied by Herr Halberstam from the same MS., fol. 101 c.

יצחק בן דורבלו, אין מונין האבל במניין העשרה להתפלל עמו ביום ראשון ולא לגבי ברכת המזון ולא לעשרה ולא לשלשה אבל מכאן ואילך מונין אותו למנין להתפלל ולברך עמו וכן הלכה.

Thus we have traced the name of DORBEL as far back as, perhaps, the *tenth* century, and on the other hand down to the *sixteenth*. Moreover, our R. Isaac of that name has been found in Russia, Prag, Poland, Worms and Burgundy; and he has been found on two occasions at Rameru in N. France in the lifetime of Rashi's famous grandson Jacob ben Meir, of whom he was clearly a disciple. A man of his varied experience may well have been the compiler of a Machazor such as this, in which so many authorities are quoted, and the ritual uses of various countries are compared one with another. But in any case no sufficient reason has yet been shewn for regarding so comprehensive a work as a mere edition of the Machazor Vitry, however much of the latter it may hereafter be proved to contain.

Dates of Compilation and Transcription.

2. Of the later literature contained in the compilation, notice the poems :

- I. 90 a (סימן קצ"ז) אחר לר' אברהם אבן עזרא
 כי אשמרה שבת אל ישמרני,
 אות היא לעולמי עד בינו וביני, כו'.
- II. 92 b (סימן תכ"ג). פיוט לר' אברהם אבן עזרא
 אשריך הר העברים על ההרים הגבוהים, כו'.
- II. 167 b (סימן תצ"ב). זמר אחר לר' יוסי קמחי
 יחיד וזולתו עזרי מאיין, ונראה בלבבות ונעלם מעין, כו'.
- II. 226 (סימן רנ"ד). אחר לר' אברהם אבן עזרא
 קוראי מגילה הם ירננו אל אל, כו'.

On the next folio (227 b, col. 1) one "R. Abraham" is referred to as no longer living, thus, מפ'י ר' אברהם נ"ע. The proper place of the last mentioned poem, as appears from its paragraph mark, is before the poem, 'אשריך כו'; and it is through the misplacement of some portions of the MS.,

* This passage is to be found in the Bodleian MS. No. 1101, fol. 210 b (Neubauer's *Catalogue*), with the difference that it is there in the third person, and that the name דורבלו is missing, thus 'ר' יצחק בר'...אמ'.

on which see below (§ 4), that it is found in the second volume, instead of the first.

At the end of Vol. II. are several pages on the calendar—**כך תיקון** בצרפת (fol. 263 b). Fol. 264 b, col. 1 indicates the date of the *compilation* (1210 A.D.):

ויש לנו ד' אלפים ומ' מאות וע' שנה מבריאת עולם.

At the end of fol. 267 a is written :

נשלם : חזק :
והא לך סדר התקופות
והמולדות ושאלה :

and fol. 267 b commences :

תקע"ט למניין שנת ה' אלפים ושנים לבריאת עולם. ושנת ה' למחזור רס"ד ... whence it may be inferred that the *transcription* was completed not before 1242 A.D. On fol. 268 b, col. 1, is written, השלמתי מחזור רס"ד.

The Scribe.

3. The name of the principal scribe, שמעיה, is indicated in several places. Immediately before Aboth (II. 92 b) is written :

סליקו הילכות סכות. חזק שמעיה לא יוזק.

Cf. Vol. I. 122 a, 173 b; II. 92 a, 93 b, 97 b, 101 a, 101 b.

The expression **הכותב**, which occurs in several places, denotes not the scribe, but the compiler בר' דורבלו. Compare :

(I. 99 a) ואני הכותב שאלתי זה כמה שנים על זה לר' אשר בר' משולם מלונייל, והא לך תשובתו כו'.

(I. 111 b) ולי אני הכותב הראה מורי ראיה מפורשת ממסכת שמחות כו'.

(II. 38 a) עזריאל בר' נתן ז"ל. ואני יצחק בר' דורבלו מצאתי תשובה זו מרבינו עזריאל וכתבתיה כאן למען תמצא. ואחריה אכתוב תשובת רבינו יעקב על דבר זה שהשיב לשונא לר' שמעון בר' נתנאל.

(II. 117 b) ואני הכותב תמה עלה דההיא דאמרי כו'.

(II. 144 a) שמעתי אני הכותב דבן בנ ובן הא הא גרים היו כו'.

(II. 175 b) ואני הכותב מצ' בהנ דרב יהודאי נאון כו'.

Index of the Manuscript.

4. The MS. is in some confusion. Thus, (סימן תקל"א) מסכת דרך ארץ begins at Vol. II. fol. 231 b, and ends, with the words, סליק מסכת דרך ארץ

פרקים י', at Vol. I. fol. 120 b. It is followed by other matter (as far as סימן ר"ע (סימן תקע"ו) belonging to Vol. II., all of which is placed between סימן ר"ע and סימן רע"א, and ends at Vol. I. 153 b, with the words :

עד כאן העתקתי מכתבת יד החבר ר' משה מברינא*. ועוד אומרי כי יש חרם שלא לבטל תפילה בשבת ויום טוב בשום דבר אם לא ביטל כבר ג' תפילות ואם בשביל תקנת הקהל אף לכתחילה מותר. סליק.

The above-mentioned tract ארץ דרך is divided in this MS. into ten chapters, the second of which chapters includes what is elsewhere given, under the title of פרק בן עזאי, as a chapter by itself; and in this respect the reading of our MS. differs from that of the "Machazor Vitry," as quoted in some editions of the Talmud Babil. Portions of the first and second chapters are missing, viz. between איסור ערוה ובא (Vol. II. 231 b), and הכת' אומ' אמרו צדיק כי טוב (Vol. I. 116 a). The tract is preceded by two fragments from the beginning and the end of הילכות ררכן של תלמודי (Vol. II. 230, 231), now better known under the name of דרך חכמים ארץ זוטא.

The order of the סימנים in the MS. as at present† arranged may be gathered approximately from the annexed table, which indicates its chief omissions and transpositions. It is defective at the beginning, the first paragraph mark being ג'. The second volume contains the *twenty-one* chapters of מסכת סופרים (fol. 215—223, 233—238, 228 a) and not chapters I—XIV. only, as Luzzatto was led by the disorder of the MS. to remark.

VOL. I.		VOL. II.	
ד'	to	רמ"ט	תקכ"ז
(1 a)		(109 a)	(222 b)
רע"ה			
(111 a)			
רס"ב	to	ר"ע	רס"א
(112 a)		(115 a)	(227 b)
תקל"ב	to	תקע"ו	תקל"א
(120 b)		(152 b)	(231 b)
רע"א	to	רע"ד	
(154 a)		(156 b)	
רע"ו	to	רפ"ד	
(159 b)		(163 a)	
			Folios 239 a—260 b contain poems not marked with any סימן‡.
		תקע"ח	תקף
		(263 b)	(268 b).

* This ברינא may denote *Brünn* the capital of Moravia, or possibly *Brienne* in France.

† August, 1832.

‡ Observe that a number of folios have been transposed from their proper place to Vol. I. 120—152.

Some of the main sections are divided into subsections, as below :

[קנ"ה] This contains הלכות שבת, extracted from the ספר התרומה of ר' ברוך בר' יצחק, with the numerals from 'א to נ"ג (I. 60 a—70 a).

[תק"ם] This contains הלכות שחיטה, extracted from the same work, and numbered from א to קל"ח (I. 129 b—143 b).

[רפ"ד] In this section, which contains *inter alia*, הלכות פסח מבוארות מבית מדרשו של רבינו שלמה בר' יצחק צרפתי ז"ל, there is a numbering from 'א to ק"ט (I. 163 b—II. 11 b). The folios I. 178—181 are out of order.

[תצ"ט] This section contains הלכות נידה, numbered from 'א to כ"ד (II. 176 a—177 b), from the above-mentioned ספר התרומה.

The Commentary on אבות.

5. In Vol. II, fol. 93 a—144 a, ס' תכ"ט to סימן תכ"ד, is an unpointed text of the six Peraqim, accompanied by a very copious and valuable commentary, of which many copies—more or less complete—are extant, especially in Prayer-Books of the Franco-German rite. French words are used in several places. Cf. fol. 118 b :

שא דולג'ר שְׁכָא פֹור לִי
Sa douleur sera pour lui,

where, as elsewhere, the לִע"ז has been explained by a possessor of the MS.

The Six Peraqim commence on the following pages respectively

93 a,	102 b,	109 b,	117 b,	125 b,	136 b.
(I.)	(II.)	(III.)	(IV.)	(V.)	(VI.)

On fol. 101 a, &c. there is סדר מקבלי התורה, introduced by the words, שִׁכַחְתִּי לְעִיל בְּרִישׁ פִּירְקֵי.

Before מִשֶׁה קָבַל is written :

פִּירְקֵי אֲבוֹת דְּרַי נְתָן. וּדִין סִימְנָהוּן. כְּשֹׁאֵמ' בְּבַקֵּר. בְּרֵאשִׁית וַיֵּצֵא.
שְׁמוֹת וַיִּקְחוּ.

The commentary borrows freely from the אבות, or מִשְׁנֵה, or בְּרֵייתָא, of רַבִּי נְתָן, which is commonly designated by the one word בְּרֵייתָא.

The following references in the commentary deserve notice :

fol. 96 b. כְּפִרְשֵׁי בּוֹזָאת תִּהְיֶה כּו'.
(I. 8).

- fol. 105 a. הילל כת' במשנת רבינו נרשום ור' אפרים* בלא ר'.
(II. 5).
- fol. 109 a. ואני שמעתי בשם ר' אל תהי רשע כ'.
(II. 17).
- fol. 115 b. ור' משולם בר' קלונימוס איש רומי פ' לסעודה ליום המיתה
(III. 25). . . . כמו שמפורש בפ' גן עדן שיסר ר' יהושע בן לוי כו'.
- fol. 117 b. ורב נתן הבבלי שסידר את הערוך פי' כו' . . . ובלשון ערבי
(III. 25). קרוי פורפאורא, ואני הכותב תמה עלה דההיא דאמר' כו'.
- fol. 128 b. כמו שמצינו באגדת השכם †, ודברי הימים של משה.
(V. 9).
- fol. 143 b. וראיתי מדרשו של ר' שמעון (כ"א שמשון) קרא בספר משלי כו'.
(VI. 10).

The Note on the "Five Possessions", which this last reference introduces, is one of the distinctive passages of this commentary. Its contents are given in the Rabbinic foot note on the words חמשה קנינים.

Compare also the note on הלל ר' (II. 5), where the title ר' is said to be a corruption of the numeral ו'; the note on the form of the word פרוודור (IV. 23), which is to be written דלתינ, that is to say, with a *Daleth* at the end, and not with a *Resh*, פרוודור; and the notes, in the introductory portion of the commentary, on the different systems of vowel points (fol. 93 b, lines 9, 10):

ולפיכך אין ניקוד נוברני † (נ"א פברני) דומה לניקוד שלנו ולא שניהם דומים לניקוד ארץ ישר',

and on the unlawfulness of pointing the Thorah (fol. 93 b, lines 11, 12):

ולפיכך לא ניתן ספר תורה לינקד כו'.

with which compare the similar sayings from תשובות הגאונים, in סימן ק"כ (Vol. I. 49 a):

ספר תורה שניתן למשה בסניני לא שמענו בו ניקוד ולא ניתן ניקוד בסניני כי החכמי' ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתינו פן נעבור בבל תוסיף, לפיכך אין נוקדין ספר תורה.

The Ending of אבות.

6. In this commentary it is expressly asserted (Vol. II. fol. 134 b) that ספספת אבות ends at the words

לעשות רצון אביך שבשמים.

* Cf. fol. 96 b, 126 b.

† A lost work, which is alluded to elsewhere. Cf. Schiller-Szinessy's *Catalogue*, Vol. I. p. 54 and II. p. 69, Note 1. And see Steinschneider's *המוכיר*, Vol. VIII. p. 20, on ספר והנהיר.

‡ Other copies of the commentary read תברני, של יונים, or ברני (ניקודת), &c.

But the customary additions are given immediately afterwards, thus :

יהודה בן תימא אומ' הוי עז כנמר וקל כנשר וריץ כצבי
וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים.

עז כנמר, אנגריש* ב', כרא' בביצה שלשה עזין הן ישר' באומות, הוי בעל זרוע
לעסוק בתורה בכל כחך. וקל כנשר, שהוא חש לאכול ומגביה לטוס מכל
העופות. וגבור כארי, מלשון המקרא הוא, כמו שא' דוד בשאול ויהונתן,
מנשרים קלו מאריות גברו. הסלת מסכת אבות.

שמואל הקטן אומ' בן המש שנים למקרא כו' בן מאה כאילו
מת עבר ובטל מן העולם. ברוב המחזורים שנינו ההיא דשמואל הקטן
אומ' בנפל אויביך אל תשמח בסוף בי' מאמרות, ואעפ' ששנויה למעלה בפ' בן
זומא, כדי לסמוך עליה הוא היה או' בן המש שנים למקרא, ויש שאין כת' למעלה
לדשמואל הקטן וכת' הכא ...

+ תניא ר' נתן אומ' עז פנים לגהינם כו'.

The sayings of הא הא בן הא and בן בג בג are not given as part of
the genuine Five Peraqim, but are placed at the end of Perek VI. (143 a).

The Authorship of the Commentary.

7. We have already intimated (p. 12) that the name of the author of
the commentary on Aboth in this manuscript is

ר' יעקב ברבי שמשון.

This is inferred from the acrostic verses prefixed to its fifth Perek in
the Cambridge University MS. Addit. 1213,—No. 92 as described in
Schiller-Szinessy's *Catalogue* (Vol. II. pp. 61—72), and to its fourth and
fifth Peraqim in the Bodleian MS. Opp. 317. The acrostic in the former
MS. gives the name יעקב simply, whilst those in the latter give the full
name יעקב ברבי שמשון. He was the teacher of Rashi's grandson Rabbenu
Tam; and, as we gather from the above mentioned MS. No. 92 (fol. 27 b,
line 15), the name of his own teacher was R. Shemuel Hallevi. For an
allusion to him in this MS. see Vol. I. fol. 76 a, col. 2 :

פי' הרב ר' יעקב בר' שמשון כו'... ואני שמעתי מפי הרב ה'יטב דטו'
שבחות יש בו כו'.

In Vol. I. fol. 42 a, col. 1, he is named as the compiler of a MACHAZOR.

* "ENGRI (an-gri), s. m. Espèce de léopard du Congo. On trouve aussi engroi." See the
French Dictionaries of Littre and of the *Académie Française*.

† For the remainder of this ברייתא see *Critical Notes*.

His commentary on Aboth is frequently given anonymously; and it has also been ascribed to or cited in the names of Rashi, R. Isaiah, Rashbam and R. Ephraim*. Luzzatto attributed it conjecturally to R. Simchah, whom (as we have seen) he regarded as the compiler of the Machazor of which it here forms part.

When the name of the author of the commentary was once forgotten, it is not to be wondered at that it should have been ascribed to the famous Rashi or one of his school; but it may be remarked that the abbreviation ר"ש, for R. Jacob Shimshoni, would readily have been corrupted into ר"י. The same might have been mistaken for an abbreviation of ר' ישעיה. Notice the confusion between the names of R. Isaiah and Rashi in the heading of the first commentary in the MS. No. 19 described above.

No. 21.

BRITISH MUSEUM, Additional 27208.

A very small P. B., containing Aboth, six Peraqim, pointed, fol. 177 b—227 b, with a marginal commentary, agreeing, on the whole, with No. 20.

No. 22.

BRITISH MUSEUM, Additional 27556.

P. B., with the commentary of Eleazar of Worms. The name אלעזר is marked on fol. 164 b, 166 a, 168 b, 170 b, 186 a.

Aboth, six Peraqim, pointed, is found on fol. 160 b—185 a, accompanied by a marginal commentary agreeing with No. 20.

Reading of III. 9 (fol. 167 b):

... בעדת אל בקרב אלהים ישפוט מניין שאפילו חמשה שנ' ואגודתו... שלשה שנ' בקרב אלהים ישפוט כו'.

where the clause בקרב וגו' is repeated.

But the commentary is upon the reading of א, thus:

וסתם דיינין חמשה כדברי ר' שהיה אומ' דייני' בחמשה... וי"מ מניין אפי' חמשה שנ' אלהים נצב בעדת אל (שהיא) עשרה ונם בקרב בתוך העד' שהיא חציה חמשה אלהי' ישפוט כי בקרב כמו בתוך... כך פי' רבי' נחמיה'

* R. Shemuel of Uceda, the author of the commentary on Aboth called MIDRASH SHEMUEL, refers to it in the preface to his own work as a commentary which was variously attributed to ר' אפרים and רשב"ם. See *Critical Notes*, on III. 24.

פרקי אבות

Nos. 23—90.

BODLEIAN LIBRARY MANUSCRIPTS

I. Commentaries with or without the text

Name	Number
Rashi	29, 37, 54, 55
Jacob ben Shimshon	24-27, 42, 44, 46, 47, 56-58, 85
Maimonides (Arabic)	23, 28, 39
„ (Hebrew)	24, 40, 41, 44-47, 66, 88
El'azar ben Shelomoh	36
Rabbenu Jonah	29, 30
Israel of Toledo (Arabic)	90
Joseph ibn Shoshan	33
Isaac Israeli	31
R. Shelomoh (Arabic)	28
Joseph Ja'betz	33
Mosheh Al'asqar	32
Gabriel of Nikolsburg	34
Mosheh ben Israel	35
Anonymous	38, 87
Translation	86

II. The text alone

Nos. 43, 48-53, 59-65, 67-84, 89.

In the following list of manuscripts of Aboth in the Bodleian Library the numbers according to Neubauer's as yet unpublished *Catalogue* of Hebrew Manuscripts are given. That is to say, the heading "BODLEIAN LIBRARY, 120", for example, designates the manuscript numbered 120 in Neubauer's *Catalogue*.

No. 23.

BODLEIAN LIBRARY, 120.

Poc. 285 (Uri 66).

This contains a good text of the five Peraqim (pointed for the most part), with the Arabic commentary of Maimonides, in Hebrew characters, fol. 97 b—192 b; followed by some extraneous matter as far as fol. 193 b, which ends with the words :

ואיצא מן מסכת אבות.

These words are repeated on the following page, and serve to introduce כו, שמואל הקטן, the AGES*, and the ברייתא on 'עו פנים לנהינם כו'; all of which—as also a few leaves of the five Peraqim—have been supplied by a later hand.

At the end of Aboth is written :

וכתב ישמעאל בן יוסף הסופר בר' שמואל המלמד תנצב"ה.

Readings :

I. 4, ממנו (for מהן). בצמאה. 6, באשת חבירו קל וחומר. 14, נגד שמה. 15, אבד שמה, as א. 15, אם זאני לי. 18, אלא שתיקה. 19. The margin, not the text, has 'שנ' אמת כו'.

II. 1, מרבה חכמה מרבה, 8, שאי אפשר להשמע, 5, ועונשן של עבירה, ו. 1, אם עשיתה תורה, 9, מרבה עצה מרבה תבונה, the margin adding, ישיבה. תורה, omitting, ללמוד מה שתשיב, 18, עין רעה, 15, בוד סוד, 10, הרבה. למדתה תורה הרבה נותן לך...לְבָטֵל אבל אם, 19.

III. 1, בלעונו, 2, למקום, as א. The margin adds, ולאין, 1. 7, תורה ומעשים טובים, 17, as א, except, 9, ומפנה, 9, as א. 17, מעשרות סייג לעושר, om. הוא היה אומר, 20, om. והמלבין כו, 23, לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה, 24, חיבה יתירה כו, the text omits, 28, וְיִמְטְרֵיָא הַסָּמָא.

* These are given as part of Rambam's text in many Italian Prayer Books, but he does not comment upon them.

† The negative is also omitted, by a clerical error, in a few other MSS.

iv. 8, in margin, not in text, 'וכל הלמד ע"מ לעשות בו' 19, om. עולה
prima manu. 23, לְפָרוֹן דּוֹר. לְפָרוֹן דּוֹר. 31, לְחַיִּיתָ לְמִנָּתָ, 19, om. עולה

v. 10, שואל בהלכה בו' 15, שלך ושלי שלי ושלך שלך, as א. The
margin adds, (1) שלך, and (2) שלי. 31, (*sic*) בה ובה, with marginal
additions.

No. 24.

BODLEIAN LIBRARY, 376.

Mich. 507 (ol. 665).

A very carefully written MS., containing :

I. A commentary on the six Peraqim, fol. 1 b—35 b, agreeing with
No. 20.

II. The five Peraqim, pointed, with the commentary of Maimonides in
Hebrew, fol. 54 a—77 a ; followed by an unpointed text of Pereq R. Meir.

At the end of the MS. the scribe, Mordekai ben Levi חלפן states that
it was finished in 5237 A.M. = 1477 A.D., and that it was written for R. Noah
ben Immanuel of Norzi.

No. 25.

BODLEIAN LIBRARY, 377.

Mich. 311 (ol. 666).

At the beginning is an indifferently written commentary on the six
Peraqim, agreeing with No. 20. Fol. 51 a gives the date קצ"ג=1433 A.D.,
and the scribe's name,

אביגדור בר' יוסף הכהן.

No. 26.

BODLEIAN LIBRARY, 378.

Can. Or. 83.

Folio, three columns to the page, well written. It begins (fol. 1 a—17 b)
with another copy of the same commentary.

No. 27.

BODLEIAN LIBRARY, 379.

Bodl. 145 (Uri 204).

Another copy of the same commentary, breaking off abruptly at the end of the fifth chapter with the words, סליק פרק המישי, the remainder of the leaf on which they are written having been cut off. Folio, double columns, well written.

No. 28.

BODLEIAN LIBRARY, 380.

Poc. 43 (Uri 238).

Rambam on the five Peraqim: Arabic in Hebrew characters, followed by קנין תורה, with a commentary by

ר' שלמה אלסגלמאסי.

No. 29.

BODLEIAN LIBRARY, 381.

Bodl. Or. 598.

This MS. contains two commentaries on the five Peraqim, viz. by

I. R. JONAH, fol. 1 a—53 b.

II. "RASHI," fol. 54 a—62 b.

The margin of I. contains the text.

No. 30.

BODLEIAN LIBRARY, 382.

Opp. Add. 4to, 59.

Another copy of the commentary of R. JONAH on the five Peraqim.

No. 31.

BODLEIAN LIBRARY, 383.

Poc. 202 (Uri 220).

The commentary of ISAAC b. R. SHELOMOH, followed by a commentary on Job by R. Isaac Israel.

Near the beginning of תורה קנין this copy reads :

ורמב"ם ורמ"ה ורבי' יונה ז"ל לא פי' פרק זה לפי שאינו ממסכת' זו.

In other copies, רש"י also is classed with those who commented on the five Peraqim only; but his name is here omitted, probably by a clerical error.

No. 32.

BODLEIAN LIBRARY, 384.

Opp. 244 (ol. 421).

A copious commentary on the six Peraqim, headed :

ספר מרכבת המשנה שחבר החכם השלם הה"ד יוסף בכ"ד החכם השלם
הה"ד משה אלאשקר זלה"ה.

The writer quotes רש"י and רשב"ם (fol. 48 a), &c.

No. 33.

BODLEIAN LIBRARY, 385.

Mich. 265.

This MS. contains the commentaries of

- I. יוסף יעבין, on the six Peraqim, fol. 1 a—40 b.
- II. יוסף ׳ן שושאן, on the five Peraqim, fol. 41 a—89 b.

No. 34.

BODLEIAN LIBRARY, 386.

Mich. 94.

The commentary of R. GABRIEL of Nikolsburg, fol. 1a—56 b, as far as iv. 19. The notes on Pereq III, which break off at § 11, are in a later hand (fol. 30 a—45 b).

No. 35.

BODLEIAN LIBRARY, 387.

Opp. 243 (ol. 420).

At the beginning is **בית אבות**, the commentary of R. Moses ben Israel on the six Peraqim. This ends on fol. 88 a. At the end of Perek v. (fol. 75 a), **רשב"ם** is quoted on the names **בן הא הא**, and **בן בנ**.

No. 36.

BODLEIAN LIBRARY, 388.

Opp. 246 (ol. 423).

"Commentary (Agadic and mystical) on Abboth (beg. i. 5*, and has also the sixth chapter) by a French or Rhenish Rabbi, the son of R. Sh'lomoh...The author composed his comm. before 5009 = 1249 (fol. 84 b)". See Neubauer's *Catalogue*.

No. 37.

BODLEIAN LIBRARY, 389.

Opp. 378 (ol. 800).

On fol. 2a—13b is a commentary on the six Peraqim. The date of transcription **שכ"ז** = 1567 A.D. is given at the end. As far as the end of Perek v. it agrees with the "RASHI" of Isaac b. R. Shelomoh.

No. 38.

BODLEIAN LIBRARY, 390.

Opp. 245 (ol. 422).

A lengthy commentary on the six Peraqim, beginning with a reference to the MIDRASH SHEMUEL on the saying, **כל ישראל יש להם חלק בו**.

* יסופו יורד לגיהנם.

No. 39.

BODLEIAN LIBRARY, 407.

Poc. 68 (Uri 215).

Maimonides on Sanhedrin: Arabic in Hebrew characters. The five Peraqim begin on fol. 10 b. At their conclusion the date 1488 A.D. is given thus:

שנת הרמ"ח ליצירה דהיא שנת אתשצ"ט לשטרות.

The scribe's name was

יוסף בר ידיד המכונה גראוי נב"ע בר יצחק בר משה בר יוסף.

Readings:

II. 18, תורה *omitting* ללמוד מה שתשיב.

III. 9, om. ומנין אפי' שלשה שנ' om. שיש לו בידו מעשים טובים, 17, שלא כהלכה.

v. 24, שמאי והלל. 29, after שבשמים is written:

[שמואל הק' כו'... ר' יהודה הנשיא] אומ' עו פנים לגיהנם...

but the sayings in brackets are marked for omission, and replaced by the words הוא היה.

Pereq VI. follows (fol. 50 a), with short Hebrew notes.

No. 40.

BODLEIAN LIBRARY, 408.

Opp. 95 (ol. 850).

Maimonides on the Mishnah, three Sedarim:

ביאור הרמב"ם על משניות נזיקין וסדר קדשים וסדר טהרות
שהתחיל לחברם בהיותו בן עשרים ושלשה שנים.

The commentary on the five Peraqim, fol. 60 b—68 b, is followed by

אבות מר' נתן.

No. 41.

BODLEIAN LIBRARY, 409.

Can. Or. 14.

Maimonides on the Mishnah, קדשים and זרעים, and on the five Peraqim, fol. 297 a—313 a.

No. 42

BODLEIAN LIBRARY, 692.

Opp. 317 (ol. 627).

This contains *inter alia* a commentary on the six Peraqim, fol. 114 b--130 b, agreeing with No. 20. Before Pereq iv. (fol. 124 a), and also before Pereq v. (fol. 127 a), is found an acrostic of

יעקב ברבי שמשון,

who is accordingly described in the *Catalogue* as PROBABLY THE AUTHOR OF THE COMMENTARY. His name is given again acrostically in an astronomical treatise, *ספר האלקושי*, of date 1123 A.D., which is bound up in the same volume. See fol. 91 b.

In the middle of Pereq v., on the margin of fol. 129 b, is written :

ער הנה כתבתי בשנת ע"ה לפרט (1315 A.D.)

and on the following page, 125* a :

פה התחלתי צ"ו לפרט (1336 A.D.)

In the margin of fol. 126* b is written, after *בן הא הא כו'*, and before the AGES :

חסלת מסכת אבות פרקים חמשה.

The name of the scribe, *שמואל*, is marked in several places.

No. 43.

BODLEIAN LIBRARY, 1057.

Opp. Add. fol. 11.

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 215 b—221 b.

No. 44.

BODLEIAN LIBRARY, 1059.

Mich. 610 (ol. 434).

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of Rambam, fol. 126 b—144 a, followed by :

פרק ר' מאיר כפי מה שפירש רבינו שלמה זצ"ל.

* The number 125 occurs twice in the pagination of the MS., and is marked with an ASTERISK upon its second occurrence.

No. 45.

BODLEIAN LIBRARY, 1061.

Can. Or. 49 B.

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of Rambam, fol. 69 b—82 a; followed by Pereq R. Meir, with a commentary which is written as if it were a continuation of that of Rambam.

No. 46.

BODLEIAN LIBRARY, 1062.

Can. Or. 18.

P. B., containing Aboth, pointed at the beginning, with Rambam's commentary in the margin, fol. 395 a—403 a; followed by Pereq R. Meir, with a commentary (= No. 20), which is attributed to רש"י, with the remark:

כי הרמב"ם לא פירש דבר ע"ז.

No. 47.

BODLEIAN LIBRARY, 1063.

Mich. 525 (ol. 446).

P. B., with Aboth, pointed, and Rambam's commentary, fol. 89 b—107 b; followed by פי' רבי שלמה ז"ל פרק של ר' מאיר.

No. 48.

BODLEIAN LIBRARY, 1064.

Mich. Add. 64.

P. B., with a pointed text of Aboth and Pereq R. Meir, fol. 32 b—39 a.

Before חמשה קניינין כו' (fol. 38 b), is written:

ויש מקומות שמתפללין מנחה בשאמרו עד כאן ואחר כך אומ' אילו חמשה קניינין שהרי אנו אומרין קודם מנחה אילו פירקי אבות ואין חובה אלא מנהג.

No. 49.

BODLEIAN LIBRARY, 1065.

Opp. Add. 4to, 62.

P. B., with pointed text of Aboth and ר' מאיר כו', fol. 106 a—117 b. At the end of Pereq v. is written, תם פרקי אבות (fol. 115 a).

No. 50.

BODLEIAN LIBRARY, 1067.

Mich. 360 (ol. 447).

P. B., with fragments of Aboth, pointed, in the margins of fol. 198, 199 :

- (1) From מן העברה ובורח, to לצדיקים שמקיימים (iv. 5—v. 1).
- (2) From ומכרעו לכף זכות (vi. 6), to the end of the chapter.

No. 51.

BODLEIAN LIBRARY, 1071.

Can. Or. 27.

“Compendium of מחזור,” with the six Peraqim, pointed, fol. 132 a—145 a.

No. 52.

BODLEIAN LIBRARY, 1081.

Reggio 63.

P. B., with Aboth and קנין תורה, unpointed, fol. 141 b—159 b.

Here and in No. 53 the fifth Pereq ends :

בן בנ אומר הפוך בה דכלא בה כו'... בן ההא אומר כו'... בן חמש שנים
מן השולם.

No. 53.

BODLEIAN LIBRARY, 1094.

Mich. 290 (ol. 443).

Fragment of a Machazor, with Aboth, pointed—ending, ננמרה מסכת
אבות ; followed, after a blank page, by פרק ששי, fol. 14 b—23 b.

No. 54.

BODLEIAN LIBRARY, 1095.

Opp. Add. 4to, 28.

"Siddur, according to R. 'Amram Gaon," transcribed by Moses b. Isaac גרסיאן, at עיר רודום, and dated (fol. 90 a), ה'קפ"ו = 1426 A.D.

On fol. 91 a commences

פירוש פרקי אבות לרש"י ז"ל.

Readings:

II. 17 (fol. 98 b). הוי זהיר בק"ש לקרותו בשעתו ובתפילין לא גרסינ'

IV. 8 (fol. 102 b). אין מספיקין בידו כו'.

IV. 19 (fol. 103 a). וכתר שם טוב על גביהן

At the end of Pereq v. is written, סליקו להו פרקי אבות ה'. Then follow the AGES, and שנו חכמים כו'.

No. 55.

BODLEIAN LIBRARY, 1097.

Mich. 571 (ol. 533).

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of "RASHI" in the margin, fol. 85 b—99 b; followed by Pereq VI., with a marginal commentary, fol. 100 a—102 b.

It has the following note on IV. 8 (fol. 93 b):

הבי גרסינן אין מספיקין בידו ללמוד וללמד.

No. 56.

BODLEIAN LIBRARY, 1100.

Opp. 59 (ol. 668).

This, which is described as a copy of the MACHAZOR VITRY, contains a commentary on the six Peraqim, fol. 285 b—294 b, agreeing with No. 20.

Reading, in the note on the ה' קנינים (fol. 294 a):

וראיתי במדרש ר' שמ'עון שמשון קרא בספר משלי...

the name שמשון being marked for omission, and replaced by שמעון.

No. 57.

BODLEIAN LIBRARY, 1101.

Opp. Add. fol. 14.

"A fragment of the preceding," that is of another copy of the so-called MACHAZOR VITRY. See No. 20.

fol. 195 b. פיסקי של ביצים מן הרב יעקב בר' שמשון

At the beginning of fol. 90, after a lacuna, comes, 'ר' חנניה בן עקשיא בו', but Aboth has disappeared.

No. 58.

BODLEIAN LIBRARY, 1102.

Opp. 649 (ol. 1483).

P. B., with a pointed text of the six Peraqim, and marginal commentary (= No. 20), fol. קס"ב to קל"ז.

The commentary from iv. 8 to the end is in a comparatively late hand (שו"ב = 1548 A. D.).

No. 59.

BODLEIAN LIBRARY, 1103.

Can. Or. 86.

P. B., with pointed text of Aboth, fol. 36 a—46 a; followed by שנו 'חכמים בו' before which is written :

סליקא לה מסכת אבות
מבאן ואילך אינו מפרקי אבות.

No. 60.

BODLEIAN LIBRARY, 1105.

Opp. 758 (ol. 653).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 145 a—162 a.

No. 61.

BODLEIAN LIBRARY, 1106.

Opp. 642 (ol. 1476).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 54 b—67 a.

The תקופות begin (fol. 316 b) with the year ז"צ = 1337 A.D.

No. 62.

BODLEIAN LIBRARY, 1109.

Opp. 643 (ol. 1477).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 102 a—114 b.

The calendar begins (fol. 237 a) with the year :

ק"ט י"ז למחזור רס"ט = 1349 A.D.

No. 63.

BODLEIAN LIBRARY, 1110.

Mich. 162 (ol. 543).

P. B., ending with the six Peraqim, pointed.

No. 64.

BODLEIAN LIBRARY, 1112.

Opp. 157 (ol. 1007).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. מ"ד to מ"ט. Dated, on the title page, ונדיב על זרבתו יקום :

ק"ח and, on fol. ואתם הרבקים בה' אלהיכם חייים = 1698 A.D.

Transcribed by :

צבי הירש בלא"ה דוד כ"ץ הסופר פה ק"ק לאשיין.

No. 65.

BODLEIAN LIBRARY, 1113.

Opp. 158 (ol. 1008).

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. נ"ה to נ"א. Dated at the beginning, קרו"ש = 1650 A.D.

No. 66.

BODLEIAN LIBRARY, 1114.

Opp. 156 (ol. 1006).

P. B., containing Aboth and Pereq R. Meir, pointed, with Rambam on Aboth, in the margin, fol. א'ל to ח'ל. The commentary is abbreviated *in loc.* for want of space, and is supplemented on fol. קט"ו—קי"ב.

No. 67.

BODLEIAN LIBRARY, 1115.

Mich. 73 (ol. 542).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 104 a—115 b.

No. 68.

BODLEIAN LIBRARY, 1116.

Opp. 645 (ol. 1459).

P. B., with the six Peraqim, written in large square characters, and pointed, fol. 79 a—97 b.

Reading: III. 9, omits 'שנ' חמשה שאפ' ומנין שאפ'. A late hand has supplied the omitted words in the margin (fol. 84 b).

No. 69.

BODLEIAN LIBRARY, 1117.

Can. Or. 44.

P. B., incomplete, beginning with the six Peraqim, pointed, from אין לי אלא שנים (III. 4), to the end of the sixth chapter (fol. 19 a).

No. 70.

BODLEIAN LIBRARY, 1119.

Mich. Add. 41.

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 76 b—89 a.

No. 71.

BODLEIAN LIBRARY, 1120.

Can. Or. 102.

P. B., with the six Peraqim, unpointed (for the most part), fol. 72 b—91 a. Dated on the last page, שׁין יור לִפֿ"ק = 1550 A.D.

No. 72.

BODLEIAN LIBRARY, 1121.

Mich. 200 (ol. 541).

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 93 b—120 b.

No. 73.

BODLEIAN LIBRARY, 1122.

Bodl. 24 (Uri 300).

P. B., ending with the text of Aboth, unpointed (for the most part), as far as v. 26 : ירבעם חטא והחטיא את ישראל.

Readings :

II. 18, כדי תשיב. III. 9, בקרב אלהים ישפט, omitting ומנין בעדת אל. גופי תורה, with הלכות added in the text as a correction. v. 8, שאלין בירושלים. v. 9 is omitted.

No. 74.

BODLEIAN LIBRARY, 1123.

Opp. 646 (ol. 1480).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 96 b—116 b.

No. 75.

BODLEIAN LIBRARY, 1124.

Can. Or. 110.

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 113 b—140 b.

The Mishnioth, up to fol. 122 a, have rubricated initial words. From fol. 122 b to the end blank spaces are left at the beginnings, the rubrication not having been completed.

Dated at the end, רנ"ב לִפֿ"ק = 1492 A.D.

No. 80.

BODLEIAN LIBRARY, 1135.

Opp. Add. 8vo, 17.

A miniature סירור, "Spanish rite," containing, near the end, the six Peraqim, pointed.

Chapters III. and IV. are headed respectively פרק ג' and פרק ב'.

The ending of Chapter V. (Jehudah ben Thema's saying הוי עז כנמר כו' being omitted by a clerical error) is as follows :

... לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך" יהודה בן תימא או' בן חמש שנים כו' מן העולם.

Then comes a separate section headed ברק, commencing with בן בנ כו' and continuing as in No. 81.

No. 81.

BODLEIAN LIBRARY, 1137.

Can. Or. 24.

"Common Prayers (Catalan rite ?)," with the six Peraqim, pointed, fol. 93 a—106 a.

Readings :

III. 8 is followed by 10, which is ascribed to חנניה איש כפר הנביה

IV. 8, אין is written before the first מספיקין, but is crossed out by a later hand. 23, לפרוודור.

Pereq V. ends thus :

... שבשמים. שמואל הקטן או' בנפול אויבך כו'. הוא היה או' בן חמש כו'.

Then follows (fol. 105 b) :

פרק ששי

בן בנ או' תפוד ותפד קה דכולא קה ומינה לא תזוו.

בן הא הא או' לפום צערא אנרא.

* תניא ר' נתן אומר הלומד תורה מן הקטנים כאלו אוכל ענבים כהות ושותה יין מנתו, והלומד תורה מן הגדולים למה הוא דומה כאלו אוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן.

* This saying is omitted at the place (IV. 23) where it is usually found.

תניא ר' יהודה הנשיא או' עז פנים לניהנם ובוש פנים לגן עדן.

ר' אליעזר אומר ממזר, ר' יהושע או' בן הנדה, ר' אליעזר או' אף לא עמדו אבותיו על הר סיני, ועל כלם אליהו כותב והקב"ה חותם ואו' אוי לו למי שפוסל את זרעו ופונם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוננת לו שכל הנושא אשה שאינה הוננת לו אליהו כופתו, והקב"ה רוצעו, וכל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחו לעולם.

ואמר שמואל ובמומו פוסל, סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, הכל למיתה הן עומדים.

תניא ר' אבא או' מי שנדול בחכמה ועמלו בתורה עושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.

למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה ודע מתן שכרן לצדיקים לעתיד לבא.

ר' חנניא בן עקשיא או' רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' חפץ למען צדקו ינדיל תורה ויאדיר.

No. 82.

BODLEIAN LIBRARY, 1139.

Mich. 2 (ol. 546).

P. B., commencing with the six Peraqim, pointed. Transcribed by
 א' אליהו, and dated לבנו וישמח לבנו = 1457 A.D. (fol. 76 a), and dated בר' אל

Pereq III. 9—12, 15 are omitted.

Pereq VI., which is headed פרק, commences, בן בן כו', and continues as in No. 81.

No. 83.

BODLEIAN LIBRARY, 1142.

Opp. Add. 8vo, 14.

"Common Prayers (Provençal rite?)" with Aboth, Seven Peraqim, pointed, fol. 133 a—153 a.

The fifth Chapter ends :

... שבשמים. הוא היה אומ' עז פנים לניהנם ובוש פנים לגן עדן.

The sixth begins (fol. 148 a) :

בן בנ בנ ...

and continues as in No. 81, except that it repeats 'בנפול אויבך כו' from iv. 26, but with the addition of 'עונותיו לו כל עונותיו', and then adds the saying 'כו' חמש שנים כו'.

Then follows (fol. 149 b) what is commonly called the sixth Chapter under the name of the seventh, thus :

פרק שביעי

ר' מאיר אומ' כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כו'.

Readings :

III. 9, THREE before FIVE. VI. 10, ארבעה קניין.

No. 84.

BODLEIAN LIBRARY, 1145.

Opp. Add. 4to, 96.

P. B., rite of Yemen, with the Assyrian, or Babylonian, vocalisation, containing Aboth, unpointed (except at the beginning), and קניין תורה, fol. 11 b—16 a. The date 5233 A.M. (= 1473 A.D.) occurs on fol. 84 b.

The sixth Chapter here departs widely from its usual form, and is read as follows. After בשם מרדכי (vi. 6) comes :

גדולה יראה שהיא מביאה לכל המדות האלו. וכן הוא אומ' תחלת חכמה יראת יי' ואמרו חכמים הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

אשרי מי שיכול לשום את עצמו אלם ולא אלם ממש שלא יחטא ויחייב את עצמו. חרש ולא חרש ממש. חגר ולא חגר ממש. וכל כך למה שלא יחטא ויחייב את עצמו ואת איבריו לניהנם. יהי עו כנמר וקל כנשר ורץ כצבי ונבור כארי לעשות רצון* כדי שיזכה להיות מיורשי גן עדן.

אשרי אדם שישים עצמו כשור לעול וכחמור למשוי...

And so on, with a long series of BEATITUDES, ending with the saying on the "310 æons" which each צדיק is destined to inherit :

שנ' להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

* A later hand has written יצררו above the line.

No. 85.

BODLEIAN LIBRARY, 1204.

Opp. 160 (ol. 1010).

“R. Ele‘azar of Worms’ commentary on the common prayers,” &c.
From fol. 275 a to the end, there is a commentary on Aboth (=No. 20),
breaking off in the middle of the AGES.

No. 86.

BODLEIAN LIBRARY, 1217.

Can. Or. 12.

On fol. 216 a—241 a is a Hebrew-German translation of the six Peraqim.

No. 87.

BODLEIAN LIBRARY, 2252.

Mich. 125.

On fol. 151 a—186 a is a “philosophical” commentary on the six Peraqim,
written in an Italian cursive hand, of the latter part of the 16th century.

No. 88.

BODLEIAN LIBRARY, 2282.

Opp. 572 (ol. 1159).

On fol. 25 a—38 a is Rambam’s commentary on ABOTH.

No. 89.

BODLEIAN LIBRARY, 2284.

Mich. 548.

Fol. 49 a—61 b (numbered from the commencement of the *second part*
of the MS.) contains a pointed text of the six Peraqim.

No. 90.

BODLEIAN LIBRARY, 2354.

Opp. Addit. Qto. 126.

This proves to be the lost Arabic commentary of R. ISRAEL of Toledo (cent. XII—XIII), upon which the commentary of his descendant Isaac b. R. Shelomoh* on the six Peraqim (1368 A.D.) is founded.

1. The MS., which is probably of the latter part of the sixteenth century, is "in mixed (Rabbinic and current) oriental Sepharadic handwriting." It is defective at both ends, and at two places in the middle. At present there remain 191 leaves. The page generally contains 19 lines, of about 13 words; but some pages (69 a—76 b) are more closely written. Its six Peraqim, or portions of Peraqim, commence on the following pages:

1 a;	21 b;	67 b;	99 a;	136 a;	185 b.
(I. 8)	(II. 1)	(III. 1)	(IV. 3)	(V. 1)	(VI. 1)

Fol. 25 ends upon *ושכר עבירה* in II. 1, with the words *ובלבד שבא* (= \mathfrak{B} 26 a₁₃†); and fol. 26 begins upon *כאילו עשיתם* in II. 2 (= \mathfrak{B} 27 b₂₃):

... תלך אל מצוה בל יחסב להום כאנהום עמלוהא ורבי מאיר הלוי ז"ל פֿסר.

Fol. 27, which is misplaced, should follow 98. It ends with the catchword *ונימטריאות* (III. 28), and the remainder of the third chapter is missing.

Fol. 99 begins with *איוהו עשיר* (IV. 3). The commencement of the fourth chapter is missing.

Fol. 190 ends on VI. 3, with the words, *רהיט ואזיל דכתיב בית אלהים*, נהלך (= \mathfrak{B} 122 b₁).

Fol. 191, the last leaf of the MS., contains a fragment of the commentary on VI. 6, beginning a little before *בשמחה*, and breaking off at the clause

בפלפול התלמידין.

The commentary is very rich in illustrations from the ancient Jewish literature, and also contains many allusions to medieval works on ABOTH and on other subjects. The writer was evidently a philosopher, as well as a man of letters. He goes fully into discussion of ethical points. Notice in particular the Excursus of 26 pages on the principles of almsgiving (160 a—172 b) appended to his comments on v. 19.

* The references to R. Isaac's commentary in this article are taken (with one exception) from the manuscript K 7 in the library of St John's College Cambridge, which was quoted as \mathfrak{B} in the *Critical Notes to the Sayings of the Jewish Fathers* (1877).

† The suffix denotes the line of the page. Thus the above reference is to line 18 of fol. 26 a, where fol. 26 denotes the original fol. 27 (כ"ז), the eleventh folio having been lost.

2. The following References occur in the Manuscript.

7 b ₉ , 11 b ₁₀ , 32 b ₇ *, 33 a ₁ , 46 b ₂ , 53 a ₉ *, 53 b ₄ , 55 b ₁₃ , 62 b ₁₃ .	רבינו שמואל (1)
17 b ₉ , 22 a ₁₉ , 26 a ₃ , 39 b ₁₈ , 42 b ₁₄ , 45 a ₁₉ , 53 b ₈ , 77 b ₁₈ , 138 a ₇ .	רבינו יונה (2)
22 a ₁₁ *, 26 a ₁ , 53 b ₇ , 53 b ₁₁ *, 64 b ₅ , 82 a ₁₃ , 83 a ₁₂ , 93 b ₂ *, 141 a ₁₃ , 145 a ₇ , 152 a ₂ .	ר' מאיר (הלוי) (3)
14 b ₁₅ , 55 b ₁₆ , (114 b ₈ *), 150 b ₁₇ .	רבינו משה (4)
143 b ₁₉ , 147 a ₇ .	רש"י (5)
23 a ₂ , 148 a ₁₃ .	ר' יצחק בן ניות (6)
146 b ₇ , 190 a ₁ .	רבינו סעדיה (7)
16 a ₁₄ .	ראב"ד (8)
149 a ₁₂ .	רבינו האי (9)
149 a ₁₉ .	רבינו חננאל (10)
53 a ₈ .	ר' שמעון (11)
169 a ₁₅ .	צאחב הלכות גדולות (12)
77 a ₅ .	אפלוטון (13)
15 a ₇ , 17 a ₁₇ , 87 b ₁₉ .	אל פילוסוף* (14)
104 b ₈ .	ארסטטאליס (15)
48 b ₁₀ , 48 b ₁₈ , 98 a ₄ , 180 a ₁₀ .	גאליואנוס (16)
67 b ₁₃ .	אל שאער (17)
23 a ₁ .	ר' שלמה בן הרמת (18)

3. Notes on the above References.

- (1). 32 b₇*. The scribe here, interpolating אי, gives איפשר לשמוע as the reading of R. Shemuel; but his comments are rightly rendered: 'יקול אדא אמכנד אן תסמע כו'.
- (1). 53 a₉*. ר' שמעון (sic) ור' שמואל עאם יקרו שנשיכתן נשיכת שועל. Here B (40 b₇) reads: 'ורש"י ורשב"ג נורסין כו', but doubtless by a clerical error for 'ורש"י ורשב"ם', which is the reading of No. 1.

The citations from R. Shemuel will be given *in extenso* at the conclusion of this article. We have given them the first place in our list on account of their relation to the vexed question of the authorship of the great commentary in No. 20.

- (3). 22 a₁₁*. For ר' מאיר, who is quoted as recommending the *via media*, B (24 b₁₅) substitutes רמב"ם.

* There is no distinctive form for final פ in this manuscript.

- (3). 53 b₁₁*. רבי מאיר הלוי ז"ל יקרא עין הרע ויריד אל רגבה ואל טמאעה
 II. 15. ואל חסד והוה אל צדיח מן אל ונהיין אחרהמא אן אל
 עיין תווח' (sic) עלא גל אנלב. ואל תאני כו'.
 33 (41 a₁₇) here reads: ... והרמ"ה גורם עין רעה... which is
 also the true reading in the first line of the above
 quotation from No. 90, although the scribe has written
 הרע. In the last line read 'תונח' כו', or in Arabic
 characters ^{تَوْنَحٌ} ^{عَلَى} ^{الْأغْلَبِ}. 33 (41 a₁₈) con-
 tinues, citing our author's argument: וכת' הר' ישראל:
 ז"ל זו היא הגירסה הנכונה לפי שעין לשון נקבה על
 הרוב.
- (3). 93 b₂*. רבי מאיר ז"ל יקרא והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי
 III. 24. [לפי MS.] המעשה.
 Here 33 (65 b₁₉) has: והרמב"ם והרמ"ה ז"ל גורסין כו'.
- (4). 114 b₈*. R. ISRAEL quotes, רי"ם אל מפסרין ז"ל, a title which 33
 IV. 9. (79 b₂₄) replaces by the name of רמב"ם. R. ISRAEL
 then proceeds (114 b₁₁) to introduce his own opinion
 as follows:
 ואני בער ולא אדע קטן השועלים תולעת ולא איש... פִּאקול
 וכבוד הרב ז"ל עומד במקומו אן כו',
 and these words also are cited by R. Isaac (33 80 a₂).

4. R. Isaac's use of this commentary.

A comparison of R. ISAAC'S citations with those of our author fully suffices for the identification of the latter with "R. ISRAEL." The following examples will serve to indicate the *extent* to which he is indebted to the writer of this commentary.

A.

The MS. commences abruptly at I. 8 (הרחק משבן רע), with the words:
 (ס) תרין כותלו של צדיק ופי כתאב אל חק אשאר אלא אבעאר מנאורת אל
 (ט) אלמין כקו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה.

Then follow allusions to Lot, the Canaanites (Ex. xxiii. 33), and Nehemiah, in which 33 follows our commentator, but without expressly quoting from him until the following clause, ואל תתחבר לרשע, upon which "R. ISRAEL" remarks (1 b₁₂), and is quoted as remarking (33 12 a₉), that a man should avoid the extremes of too great reserve and too great freedom in his intercourse with his fellows:

פִּינבני לאל אנסאן אן יכון מעא אל נאם ביין מנקבין וביין מנכסט...
 he must neither be איש רעים, on the one hand, nor חדל אישים, on the other.

B.

On I. 18 (שמעון בנו כו') R. ISRAEL has a note extending from 13 b₁₂ to 18 a₁. There is apparently some omission at 14 b₁₅, where, after explaining the expression לגוף טוב, he concludes :

... ואמא בדברי תורה מחמוד אל כלאם פיהא ורבי משה ז"ל... תגדה
 פי מא הו מכתוב בעד פרק בעשרה מאמרות.

33 gives an abstract of R. ISRAEL'S note up to this point, adopting his remarks freely, but without acknowledgment. Then comes a quotation of 36 lines (33 21 b₅—22 a₁₅)—not found in its place in No. 90—commencing :

וכת' הרב ישראל ז"ל כי הדיבור מתחלק לר' חלקים יש שכולו מועיל והוא דברי תורה ...

This is followed (1) by a quotation from R. JONAH, which itself contains a reference to רמב"ם, and (2) by אמר המחבר כו' (22 a₂₅). 33 then summarises the remaining 119 lines of R. ISRAEL in 23 lines (33 22 b₇—23 a₄), somewhat as follows :

[ולא המדרש כו'] R. Shim'eon, having first given a caution against wordiness בדברי הגוף, now gives a like caution even with regard to דברי תורה. What is required is that a man should act up to his knowledge, as it is said, נאה דורש ונאה מקיים (= No. 90, 15 a₃). The prophet says, איכה תאמרו חכמים אנחנו כו' (= 15 a₁₁). And Sh. ben Chalfatha says that he who has learned Thorah, and does not practise it, is more severely punished than עיקר כל עיקר לאותו שלא למד כל עיקר (= 15 b₁₄). A parable of a king who had a garden, and put two gardeners into it: one of them planted trees; the other did not, &c. (= 15 b₁₅). But Doctrine is prior to Practice, שהתלמוד... מביא לידי מעשה (= 16 a₇). R. Jonah says that וכל המרבה דברים כו' refers to דברי תורה (= 17 b₉); and "R. ISRAEL" approves of this interpretation, which is in accordance with the saying (= 18 a₁):

לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה.

C.

R. ISRAEL'S note on II. 1 (רבי אומר כו') is interesting for several reasons. After giving an account of RABBI, the son of the R. Shim'eon (21 b₃), he states (1) the usual interpretation of איזו היא דרך ישרה כו', and (2) the view of RAMBAM*(?) viz. that it is the *via media*, אל אפעאל אל מתואסטה, with the remark (22 a₁₂) that, "by my life" they are charming renderings, only the words will not bear the senses put upon them. He quotes R. Jonah, whose interpretation is characterised as inconsistent and unintelligible (22 b₂); and then, referring

* See above, § 3. (3).

to the use which is made of this Mishnah in Nedarim * 22 b, he concludes as follows (22 b₇—23 a₄):

”מכאן ראייה שאין פירוש המשנה הזו וגרסנה (sic) כדברי המפרש הזה”

בל שהיא תפארת לעושיהו תפארת לו מן האדם
 'פאניירו אל קראיון אל גירסא ונקלו אל ואו מן לעושיהו ונצמוהא אלא תפארת
 פי ינתצם אל מענא באן יכון לעושיהו כנאיה לאלאה תע' ואל ואו צמיר האדם
 והוא עבראני פציח אם מעושיהו יטהר נבר תם זאד שרחא' וקאל תפארת לו
 מן האדם וצמיר לו עאייד לעושיהו אל מדכור יריד אן האדם הבורר גורם
 לעושיהו התפארת עלא סביל ואמר לי עבדי אתה ישראל אשר בכ אתפאר ולם
 תסאמוח אל כטאכה אכתר ממא כהאדה אן יכון אל כאלק גל גלאלהו יפתכר
 באל מכלוק פי יכון חאצל האדאל קול עלא האדאל תאויל עבס[‡] מא קצדוה אל
 מפסרון יעני אן לא יקתצר אל אנסאן פי אפעאלה עלא מא יכון בה מחמודא'
 ענד אל נאם פקט אלא ובמא יכון מחמודא' ענד רבהו [רבהי] פי יכון עמלהו
 כאלץ ואין שית קולת אן צמיר תפארת לו לאל אנסאן פיקול אן כל דרך
 שהיא תפארת לעושיהו פאל נאם יחמדוה עליהא ותצח לו תפארת מן האדם
 הבא ” וראית פי נסכה קדימה לר' שלמה בן הרמת שליח ציבור יועם
 אנהא ירושלמית תפארת מן האדם בחרפ אל ואו והאדה מא אידני עלא
 האדא אל תאויל והאכדא אלפניתהו פי גרסת רבי יצחק בן גיאת ז"ל
 § ולאסתחתם באנהא צחיחה ולא קנעת בהא אלא אנהו אליק ונהא' אנכשפ' לי
 פיה אלא האדאל גאיה ומן שא פידוק אל מדאהב ויתכיר מא יואפקהו כי
 אוזו מילין תבחן וחיך אוכל יטעם לו :

Here again R. Isaac borrows freely, partly with and partly without acknowledgement, from our author.

* The MS. has נררים 'פ' ד' נררים, that is to say, Pereq III, which commences with the words, ארבעה נררים.

† That is ^{فغيروا} ^{مَع} (for ^{مَع}) בעא. The א may be supposed to stand for a vowel, as in א in the penultimate line of p. 48. In lines 4, 9 and 11—but not in lines 12 and 18—of the above extract ^ف is written פ' and detached from its following verb. On the other hand אל האדה is several times, but not invariably, written as a single word. In lines 5 and 10 'א... stands for "א...", with tenwin. In line 12 for כאלץ read "כאלצא".

‡ The word wanted in place of עבס is عكس, corresponding to which 33 (25 a₆) has, הפך כוננת המפשרים ז"ל.

§ For ולאסתחתם וליאם אחתם, that is ^{عكس} ولم אחتم.

First he sums up in eleven lines (B 24 b₂—24 b₁₂) all the points in R. Israel's account in twenty-six lines (No. 90, 21 b₁—22 a₈) of Rabbi and his compilation of the Mishnah.

Next he gives the usual interpretation, and also cites Rambam for the opinion that :

דרך ישרה היא המדות הממוצעות כו.

Then comes a long citation (B 24 b₁₇—25 a₈) in the name of R. Israel, corresponding to the passage No. 90, 22 a₆—23 a₄, to the following effect :

The received interpretations, however plausible in themselves, do not suit the expressions used, (1) because when תפארת comes to anyone it is of course from others and not from himself, so that it is superfluous to add מן האדם, and (2) because עשה does not correspond to דרך but מצוה, the expression wanted being הלך. R. Jonah's interpretation is stated and criticised. The writer then suggests the reading תפארת לעושיהו תפארת, and the remainder of the citation is a somewhat abbreviated rendering of the passage given above from No. 90, ending with the words,

כי און מילין תבתן וחק יטעם לאכול ע"כ.

It should be noticed that the reading תפארת לעושיהו תפארת of the copy described above as probably JERUSHALMITH is found also in the Cambridge University manuscript Addit. 470. 1 (fol. 144 b₃) of the Mishnah, from which the text of ABOTH referred to in this *Catalogue* is taken*.

R. Isaac, on the contrary, remarks (B 25 a₁₆) : "but I myself have two corrected and pointed copies of the six Sedarim of the Mishnah which were written in Jerusalem the Holy City, and it is written in them תפארת לעושיהו as it is written in all the books of ספרד and צרפת."

The specimens which we have given shew that the commentary in this manuscript tallies with that of R. ISRAEL as described in the passage cited on p. 3, in which R. Isaac remarks that he has culled his own from the "great and wide sea" of R. Israel's commentary in Arabic upon the Masseketh.

5. Readings of passages in Aboth.

Amongst the readings of R. ISRAEL, including some which have been already noticed, are the following :

I. 9, בעלי הדין (3 b₁₇).

II. 1, תפארת לעושיהו (sic) תפארת (22 b₉), conjecturally.

III. 5, דבר שאפשר לשמוע (32 a₄). The scribe has crossed out שאפשר and written over it שאי אפשר לו, but it is clear from the commentary

* This manuscript was cited as α in the *Critical Notes*, and it has since been edited (1883) by the Rev. W. H. Lowe for the Syndics of the Cambridge University Press, under the name of "The Mishnah on which the Palestinian Talmud rests."

(32 b₈) that R. Israel approves the former reading, which he attributes to R. Shemuel.

II. 7, על ראטפת אטפוך, (36 a₁₈).

II. 8. He places the clause מרבה עבדים כו' (39 a₁₉) before מרבה כו' שפחות כו' and reads מרבה ישיבה מרבה חכמה (39 b₁₆).

II. 15, עין הרע (53 b₁₁), although the scribe has written עין רעה.

II. 16, התקן, without ו (56 a₇).

III. 9, חמשה שנא' ואגודתו כו' (74 a₁₉), with the remark :

ושרח אגודה בחסב האדאל גירסא קבצת אל יד.

III. 24, לפי רוב המעשה, (93 a₁₃)

IV. 14, הוי ממעט בעסק (119 a₁₉).

IV. 17, ככבוד חבירך, (122 a₁₄).

IV. 23, פרוסדור, (126 a₆). It is clear from the commentary that this is R. Israel's reading, although the scribe has here again gone astray and written

פרוזדור (sic) יקרא באל סין ודאליין.

v. 8, שאלין בירושלים (147 a₁₀). This reading is given as Rashi's.

As regards the ending of Aboth according to this commentary, after אביך שבשמים (v. 30) comes (179 b₁₃):

הוא היה אומר עו בנים וגו'. רבי אליעזר אומר עו פנים ממזר סופ אדם למות וכו'.

The writer then adds (179 b₁₈):

ופי פרקי אבות יתלו האדה ר' יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה יגדיל תורה ויאדיר "שמואל הגטן קד כתבתהו פי פרק בן זוטא" יהי רצון מלפניך . . . במהרה בימינו.

But after commenting upon יהי רצון וגו' and ובושת פנים לנן ערן he remarks (180 b₁₉):

הונא תמת אל משנה "לאבן אפתן אל נאם אן יוצלון בהא מא לים מן אל מסכתא ולא היא משנה ואנמא היא ברייתא פי מסכת חלה וצ"ל כלה והאדה נצאה תניא רבי נתן אומר עו פנים לנהינם עו פנים" רבי אליעזר אומר ממזר . . .

The saying בן חמש שנים כו' is added, but with the remark that it is not מן אל מסכתא (181 b₁₅), and it is followed by the sayings of בן בג בג (183 b₁₃) and בן הא הא (184 a₂).

6. R. Israel's citations from R. Shemuel.

R. Israel's citations from R. Shemuel have to be taken into account in connexion with the controversy as to the authorship of the commentary

in No. 20, which we have seen reason to ascribe to R. Jacob ben Shimshon (p. 23). R. Shemuel is cited on the following passages :

A.

(I. 12) אבטליון אומר הכמים הזהרו בדבריכם כו.

ורבי שמואל ז"ל פֿסר פֿיה שלא תקלו בדברי תורה ואפילו אתם עכשו עומדים במקום בני תורה" שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום עמי הארץ [ויוסיפו] להקל בדברי תורה וימותו ונמצא שם שמים מתחלל שאומרים אוי לו לפלוני שלמד תורה ראו מה אירע לו וזהו שמצינו רב בקעה וכי רב היה גודר נדרות למצות במקום עמי הארץ שהבקעה היא משל למקום עמי הארץ והיה רב גודר להם נדרות וזהו בקעה) מצא וגדר בה גדר.

In this extract from No. 90, 7 b₉ the word ויוסיפו has to be supplied, whilst on the other hand the words from כי רב to בקעה are evidently a gloss. The passage is found also in § 16 a₁₆ in the name of Rashbam, and it is slightly abbreviated from a passage in No. 20, 93 a₉, where the writer introduces it as his own, viz. with the words 'ואני אן'.

B.

(I. 15) הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי כו.

וכדאלך פֿסר רבינו שמואל ז"ל אם אין אני לי מי לי אן לם אעמל פֿי האדאל דונייא מא ינפֿעני פֿי אל אכירה פֿמן יכון מן יעניני פֿי אל אכירה.

See No. 90, 11 b₁₀. This gives the general sense of the interpretation adopted in No. 20, 99 a₁₈ (מפורש בבריית' כו) from the Aboth of R. Nathan, cap. XII. In this case § 19 a has no reference to Rashbam, which is explained by the fact that the commentary in No. 20 here gives a traditional interpretation only and not one which the writer claims as his own.

C.

(II. 5) ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע כו.

ואל אליק ענדי גירסת רבינו שמואל ז"ל ותפסירהו ואל תאמר דבר שאי אפשר [צ"ל שאיפשר] לשמוע שסופו להשמע יקול ארא אמכנך אן תסמע דברי תורה ויכון מעך מהלא' לסמעה לא תקול האדא לם יפֿותני וקד ימכני סמעה פֿי וקת אכור פֿאינך לים תדרי מא יחדם* ולעל יעוקך עאיין סמעה פֿי וקת מתא טלבת דאלך.

* That is **יאכדת**. In the same line אכור is written for **אחר**, and יעיקך should be followed by the preposition **ען** before סמעה. The reader will detect further minor inaccuracies which we need not here specify in the extracts from No. 90.

See No. 90, 32 b₆ and 33 a₁. The passage is cited as Rashbam's in \mathfrak{B} 30 a₂₀, and corresponds to No. 20, 105 b₇, where the form of expression ואל תאמר שאי איפשר לשמוע, אם אינך טרוד ועסוק במלאכה ואיפשר לך לשמוע דבר תורה עכשיו כו' .

is such as would almost certainly mislead an unwary scribe accustomed to the usual reading.

D.

(II. 13) אחד לווה מן האדם כלווה מן המקום כו'.

ורבינו שמואל ז"ל פסר פי כאלו לווה מן המקום פאן אל מלוה ענד מא יסלפ מאלה לאל לווה פאנהו אמן באל תאלת אלדי חצר בינהם והו אל אללהו תע אלדי אוצאה וקאל אם כספ תלוה את עמי את העני עמד .

See No. 90, 46 b₂ and No. 20, 107 b₁₈, where the passage is introduced with the words ואני כך קיבלתי. It is cited as Rashbam's own, with the same prefatory words, in \mathfrak{B} 38 a₈.

E.

(II. 14) הם אמרו שלשה שלשה* דברים כו'.

(a) פרי שמואל יחסב יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך מע' ואל תהי נח לכעוס קוולא' ואחדא' לאן אחדהומא סבבא' לאל אכר.

This is found in No. 90, 53 b₄ and No. 20, 108 a₅, and it is given in \mathfrak{B} 39 a₁₂ and 39 b₁₉ in the name of Rashbam.

(b) שנשיבתן נשיכת נחש ר' שמעון ור' שמואל עאם יקרו שנשיבתן נשיכת שועל פאן אסנאן אל תעלב דקה והיא מעוונה.

This is found in No. 90, 53 a₈ and No. 20, 108 a₁₅, and is given as Rashbam's by R. Isaac, according to the carefully written copy No. 1 (41 b₁₇). thus :

ורש"י ורשב"ם † ז"ל נורסי נשיכת שועל.

F.

(II. 15) עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות כו'.

ורבינו שמואל ז"ל פסר פי ושנאת הבריות אן יבנלוה אל נאם לקבח אפעאלה פי ידמוה ויסבוה חתא תנפד פיה לענתהם.

See No. 90, 55 b₁₈; \mathfrak{B} 41 b₅; No. 20, 108 a₂₅.

* This is the reading of No. 20 (107 b).

† Here \mathfrak{B} (40 b₇) reads רשב"ג for רשב"ם, by a clerical error

G.

וואל תהי רשע בפני עצמך. (II. 17)

ורבינו שמואל ז"ל פסר פיה לא תנפרד ען מוארת אל נאם ותנקבין ען מצאחבתהם פתציר עומד בפני עצמך חדל אישים כאילו עצמך יחיד בעולם.

See No. 90, 62 b₁₃; B 44 a₁₄; No. 20, 109 a₉. This passage is introduced in No. 20 with the words כך קיבלתי ולי נראה. Two lines later comes a reference to ר"ת, doubtless inserted by R. Isaac ben Dorbelo.

In all of these cases except B the interpretation cited by R. Israel in the name of ר' שמואל is cited by R. Isaac in the name of Rashbam. R. Isaac's citations are the more literally exact, and he has many more than are to be found in No. 90. The commentary which they cite apparently agreeing with R. Jacob ben Shimshon's (No. 20), how are we to account for the fact that they cite it as Rashbam's? We shall return to this question in the section on the Cambridge University manuscript, Additional 1213.

פרקי אבות

CAMBRIDGE MANUSCRIPTS.

Nos. 91—115.

I. Commentaries with or without the text

Name	Number
Anonymous	104, 114
Jacob ben Shimshon	99, 101, 108, 111
Maimonides (Arabic)	94
„ (Hebrew)	99
Isaac Israeli	115
Joseph Ja'betz	102
מגן אלהים	106
פרח שושן	91

II. The text alone

Nos. 92, 93, 95—98, 100, 103, 105, 107, 109, 110, 112, 113.

For a general account of the Cambridge University codices from No. 91 onwards, here described in so far as they relate to אבות, see the unpublished part of Dr Schiller-Szinessy's *Catalogue*, which at present exists only in manuscript.

No. 91.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Dd. 5. 63.

A manuscript of 226 folios, of size $7 \times 5\frac{7}{8}$ inches, containing (fol. 221 a)

פרה שושן.

This consists of the six Peraqim, unpointed, commencing at folios 2 a, 40 a, 102 b, 140 b, 167 a, 212 a, respectively, with a discursive commentary in two parts, the one על דרך הפשט, the other (cabbalistic) על דרך הסוד or, as it is styled from fol. 105 a onward, על דרך האמת.

It is written in African Rabbinic, except the initial words, which are in square character.

It was composed in the year עשה (= 1615 A.D.), at אקא (fol. 221 a), which is in תארודנת (Tarudant), a province of Morocco, by

יעקב הצורף בכ"מ יצחק המכונה פרנאן ממדינת תארודנת,

and transcribed two years later for R. Jacob bar Isaac ibn Abraham ha-Kohen (226 a).

No. 92.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Dd. 13. 7.

A manuscript of 166 leaves folio, containing an Ashkenazic Siddur in a Franco-Ashkenazic hand, in two volumes bound in one.

At the end of the first volume (fol. 36 b) the scribe, ישראל בר' משה זצ"ל, states that he completed it in the year 5147 A.M. (= 1387 A.D.).

It contains a good text of the six Peraqim, pointed (fol. 20 a—25 b), which has remarkable coincidences with the text of Aboth in the Cambridge MS. of the Mishnah, No. 98 in this Catalogue, and is on the whole a very good one, but has been much tampered with by a later hand.

Readings *prima manu*:

Pereq i. 3, על מנת שלא. 7, ומתאי. 8, מתאי. תתחבר for תחבר. בעלי הדין, 9, כצדיקים. הדין. כצדיקים * (sic), with עליהם * added in the margin. 12, הבאי אהריהם.

Pereq II. 1, תפארת לְעוֹשֶׂה תפארת. 17, ובתפלה is omitted in the text.

Pereq III. 1, מליחה סרוחה. 5 and 6, שאכלו. 9, בעדת אל מניין שאפי' ... בשלשה שני' ואנורתו, the clause on the number *five* being omitted, *prima manu*. 14, this mishnah omitted by error, but afterwards inserted by the original scribe. 22 and 23, חיבה יתירה כו' is omitted in the text.

Pereq IV. 9, לאכול מהם. 13, ר' יהונתן (?) אומ', 14, מעט עסק is doubtless the original reading of the manuscript, but it has been altered into רומה לְפָרוֹסֶדוּד. 23, ולא ראש. 22, מְשַׁלְּנֹת רשעים, 21, יש לו. ממעט בעסק. והתקן עצמך בפרוסדוד. In both cases the ס has been roughly altered into ז. 24, בעולם הזה (?) לחיי העולם הבא. של קורת רוח לעולם הבא. 29, אפילו without ש. 32, מנום without לך.

Pereq V. 8, שְׁאֲלִין. 9, בערב שבת בין השמשות without. 10, the text omits ובמנין. ומשיב כעינין. 17, יצא הפסדו בשכרו. 18, קָהָר. 32,

הַפֹּדֶךְ בָּהּ וְהַפֶּדֶךְ בָּהּ דְּכֹלָהָ בָּהּ וְכוּלְךָ בָּהּ יִבָּה תִּהְיֶי כו',

the words בה וכולך being unpointed and marked for omission. 33, after אנרא ... comes the saying of Shemuel ha-Qatan כו' אויבך כו', and the section concludes with the saying on the AGES, which is here attributed to him.

No. 93.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Dd. 15. 5.

A small Sephardic* Prayer-Book in Rabbinic character, with the six Peraqim (fol. 229 a—266 b), pointed to the end of fol. 264.

No. 94.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 271 (3).

Some loose tattered leaves of paper containing fragments of Rambam's commentary on ABOTH up to the third Pereq inclusive, in the original Arabic, written in or near Damascus.

The writing is of the 14th century, and resembles that of the codex Ff. 2. 7.

* Popularly written Sephardic. But cf. סְפָרְדִי in Obadiah 20, and סְפָרְדִי, which must be read *Sephardi*, in the couplet at the commencement of the Haqdamah to Ibn Ezra's יסוד מורא.

No. 95.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 375.

A thick manuscript on vellum, of medium quarto size, 13th century, square character, Ashkenazic hand, the folios as yet not numbered.

It contains the "order of the prayers of the whole year, according to the custom of the Jews of Rome and other towns of Italy."

Just beyond the middle of the manuscript, between פסח and שבועות, is a pointed text of the six Peraqim.

At the end of פסח is a note on the observance, by some persons, of the days between Passover and Pentecost as the days in which the disciples of R. Aqiba died and as days when the wicked are judged in Gehinnom, concluding with the saying,

ואל ישנה אדם מנהג מקומו להקל.

Then follows the remark on the recital of ABOTH,

וכן נהגו בין פסח לעצרת בכל שבת ושבת לשנות מסכת אבות תכף לתפילת המנחה,

which is repeated, with a trifling variation, on the next page, on which מסכת אבות commences.

Readings:

Pereq I. 3, על מנת שלא, 4 and 5, יוסף, with marks (as elsewhere in the MS.) to indicate that it is the name of the scribe. 8, ואל תהי חבר, 12, הבאים אחריהם, *prima manu*. 14, וְאַתָּה.

Pereq II. 2, מעלה אני, 6, הבניין, 9, מהלל, 14, by the addition of שלשה in the margin the reading is corrected into, הם אמרו, בעל בריתך, תורה מה שתשיב, 18, שלשה שלשה דברים.

Pereq III. 9, ר' הַלְפָתָא כו', The proof for לחמשה is שני בקרב כו', and the phrase כל השוכח כו' is repeated after the several numbers. 12, בן ארְפִינָס, 15, הַבְּרִיּוֹת, 16, דבר אחר מתלמודו חייב מיתה omitted. 20, מְסוּרוֹת, 24, המעשה, 25, לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה, 28, וּמְצוּרָה, 28, גַּמְמִרְיָא פְּרָפְרִיּוֹת, גופי הלכות, חֶסְמָא, ומצודה.

No. 98.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 470. 1.

A manuscript on 250 leaves of paper, folio, $11\frac{5}{8} \times 8\frac{5}{8}$ inches, in Rabbinic character, Greek Sepharadic handwriting of the 14th century.

It contains the whole MISHNAH according to the recension of the Palestinian Talmud.

It is described in the unpublished part of Schiller-Szinessy's *Catalogue*, where it is numbered 73, and stands at the commencement of the section on TALMUDIC LITERATURE, to which the second volume is devoted.

It has since been edited by the Rev. W. H. Lowe, M.A., Hebrew Lecturer at Christ's College (Cambridge, 1883), under the title,

"מתניתא דתלמודא רבני מערבא

or in English,

"The Mishnah on which the Palestinian Talmud rests, edited for the Syndics of the University Press, from the unique manuscript preserved in the University Library of Cambridge, Add. 470. 1."

We have given below (1) a comparative index of the Mishnah, (2) specimen pages fol. 1 a and fol. 249 a and a page of shorter extracts*, and (3) the complete text of Aboth according to our manuscript.

The scribe's name seems to have been צרוק, צרקה, or some other commencing with צ, as the lines are frequently filled up with that letter. See fol. 1 a line 20 and fol. 249 a line 24. Dr Schiller-Szinessy continues :

"The hand is a very distinct one and full of character. To judge from the nature of some of the mistakes to be met with here, the scribe must have been a faithful copyist, albeit not a very intelligent one. He apparently copied right and wrong with equal zeal; and in the *pointed* words, which frequently occur in the Mishnah, he has occasionally impossibilities of pronunciation. But these facts, so far from detracting from the value of this MS., are in our estimation an absolute advantage to it, providing it as they do with the guarantee that our scribe merely copied what was before him, but invented nothing that was his own. Of course, some deviations from the ordinary text in the shape of misspellings or omissions may be his; but consistently different wordings, or even spellings, cannot be his, but must be older. The same we must particularly assume to be the case with respect to the consistent forms of names of certain Mishnah-teachers, as also to the division of each Pereq into Halakhoth, which here frequently and widely differs from that of all three principal recensions, and lastly and above all, to the various readings headed נ"א, i.e. נסחא אחריתא."

* These formed pages (52)—(56) of *Sayings of the Jewish Fathers* (1877).

COMPARATIVE INDEX OF THE MISHNAH,

shewing the title of each מסכת and the number of its פרקים according to the Cambridge University MS. *Additional* 470, and its positions in that MS. and in the edition of Surenhuis (1698—1703) respectively.

סדר זרעים

Sur. i.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. i.	p. in MS.	פרקים	מסכת
263	22a	5	מעשר שיני	1	1a	9	ברכות
245	25b	5	מעשר ראשון	37	3b	8	פיאה
289	27b	4	חלה	76	7a	7	דמיי
306	29a	3	ערלה	109	9a	9	כלאים
320	30b	3	ביכורים	155	13a	10	שביעית
				200	17b	11	תרומות

סדר מועד

Sur. ii.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. ii.	p. in MS.	פרקים	מסכת
282	58b	5	ביצה	1	32b	24	שבת
300	60b	4	ראש השנה	78	39b	10	עירובין
355	62b	4	תעניות	134	44b	10	פסח
387	65a	4	מגילה	206	49a	8	כיפורים
413	67a	3	חגיגה	176	52b	8	שקלים
403	68a	3	משקין	259	56a	5	סוכה

סדר נשים

Sur. iii.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. iii.	p. in MS.	פרקים	מסכת
322	94a	9	ניטין	1	69a	16	נשים
359	98b	7	קידושין	56	77b	13	כתובות
178	100b	9	סוטה	104	84b	11	נדרים
				146	90a	9	נזיר

סדר נזיקים

Sur. iv.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. iv.	p. in MS.	פרקים	מסכת
292	131 b	8	שבועות	1	106 a		נזיקין (באבא תינינא) (באבא בתרא)
322	136 a	8	ערוות	107	111 a	30	
364	140 b	5	עבודה זרה	157	117 a		
409	143 b	5	אבות	207	123 a	11	סנהדרין
492	148 a	3	הוריות	269	129 a	3	מכות

סדר קדשים

Sur. v.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. v.	p. in MS.	פרקים	מסכת
236	179 a	6	בריות	7	149 b	14	זבחים
266	182 b	6	מעילה	65	156 a	13	מנחות
323	185 a	5	מידות	114	163 a	12	שחיטת חולין
284	188 a	6	תמיד	155	168 a	9	בכורות
383	191 a	3	קנים	192	173 a	9	ערכים
				218	176 b	7	תמורה

סדר טהרות

Sur. vi.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. vi.	p. in MS.	פרקים	מסכת
389	236 b	10	נדה	15	192 a	30	כלים
427	240 b	6	מכשירים	146	206 a	18	אהלות
450	243 b	5	זבים	213	214 b	14	ננעים
469	245 b	4	טבול יום	269	221 b	12	פרה
480	247 a	4	ידים	313	227 a	10	טהרות
492	249 a	3	עקצין	356	232 a	10	מקוות

Annexed are specimens from the above-mentioned MS. *Additional* 470.

אֵיהֶן

אֵיהֶן

מאמתי קורין את שמע בערבים משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן עד
 סוף האשמורת הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן
 גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר **ב** מעשה שבאו בניו מבית המשתה
 אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין
 אתם לקרות **ג** ולא זו בלבד אלא כל שאמרו חכמים עד חצות מצותן
 עד שיעלה עמוד השחר הקטר חלבים ואיברים ואכילת
פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר כל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה
 עמוד אם כן למה אמרו חכמים עד חצות אלא להרחיק את האדם מן העבירה
ד מאמתי קורין את שמע בשחרים משיבירו בין תכלת ללבן ר' אליעזר אומר
 בין תכלת לברתן עד הנץ החמה ר' יושוע אומר עד שלש שעות שכן דרך
 בני מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא
 בתורה **ה** בית שמאי אומרי בערב כל אדם יטו ויקרו ובבוקר יעמדו שנ'
 בשכבך ובקומך בית הלל אומרי כל אדם קורין כדרבן שנ' ובלכתך
 בדרך אם כן למה נאמר בשכבך ובקומך אלא בשעה (שדרך) בני אדם שוכבין ובשעה
 שדרך בני אדם עומדין **ו** אמר ר' טרפון אינו הייתי בא בדרך והמיתי
 לקרות כדברי בית שמיי וסכנתי עצמי מפניו הלסטין אמרו כדוי הייתה
 לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל **ז** בשחר מברך שתים לפנייה
 ואחת לאחרייה בערב מברך שתים לפנייה - ואחת לאחרייה בערב מברך
 שתים לפנייה ושתים לאחרייה אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו
 רשאי לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי (שלא) לחתום שלא להתום אינו צ
 רשאי לחתום **ח** מוכירין יציאת מצרים (בליל) לזות אמר ר' לעזר בן עזריה
 הרי אני כבן שבעים שנה לא זכיתי (שת)אמר יציאת מצרים בלילות עד
 שדרשה בן זומא שנ' למען תזכור את יום צאתך (מארץ) מצרים כל ימי חיך ימי חיך
 הימים כל ימי חיך הלילות וחכמים אומרי ימי חיך בעולם הזה כל ימי חיך להביא
 את ימות המשיח **הל' ח** (פרק) **ב** היה קורא בתורה
 והגיע זמן המקרא אם כיון אל לבו יצא
 ואם לאו לא יצא ובפרקים שואל מפני הכבוד (ומשיב) ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב
 דברי ר' מאיר ר' יודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקין
 שואל מפני הכבוד ומשיב שלום כל האדם **ב** אילו הן בין הפרקים בין ברכה
 לראשונה לשניה ובין שניה לשמע ובין שמע לזוהיה אם שמוע ובין והיה אם שמוע

I a

249 a

מטמין את הידים ספרי המירם אינן מטמאין את הידים אמ' רבן יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושין אלא זו בלבד והרי הן אומ' עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמרו לו לפי חבתן היא טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות אמר להן אף כתבי הקדש לפי חבתן היא טומאתן שלא יעשה אדם סיפרי המירם שאינן חביבין אינן מטמאין את הידים " מן אומרין צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם מטהרין את הנצוק אומרין פרושים קובלין אנו עליכם צדוקין שאתם מטהרין את אמת המים הבאה בין הקברות אומרין צדוקין קובלים אנו עליכם פרושים שאתם אומר' מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהן מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאיני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן אמרו להן לא אם אמרתם בשורי ובחמורי שאין בהן דעת תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהן דעת שאם אקניטנו ילך וידליק נדישו של אחד ואחי חייב לשלם " וְאָמַר מִיִּן נְלִילֵי קוּבֵל אֲנִי עֲלֵיכֶם פְּרוּשִׁין שֵׁאתֶם אֶת הַמּוֹשֵׁל עִם מִשָּׁה בְּנֵט אֹמְרִי פְּרוּשִׁין קוּבֵלִים אֲנִי עַלֶיךָ מִיִּן נְלִילֵי שֵׁאתֶם כּוֹתְבִין אֶת הַמּוֹשֵׁל עִם הַשֶּׁם בְּדָף וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֵׁאתֶם כּוֹתְבִין אֶת הַמּוֹשֵׁל מִלְּמַעַל וְאֵת הַשֶּׁם מִלְּמַטְּן שֵׁנִי וַיֹּאמֶר פְּרַעְה מִי יוֹ אֲשֶׁר אִישְׁמַע בְּקוּלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל וּבִשְׁלָקָה מָה הוּא אֹמֵר יוֹ הַצְדִּיק וּפְרַעְה וְעַמּוֹ הַרְשָׁעִים " הָלָל וְ

תפילה מסכתא " מסכת עקצין

פרק ראשון כל שהוא יד ולא שומר מיטמא ומטמא ולא מצטרף שומר אף על פי שאינו יד מיטמא ומצטרף לא שומר ולא (א) לא מיטמא ולא מטמא " אלו מיטמין ומטמין ולא מצטרפין שורשי השום והבצלים והקלופות כ בזמן שהן לחים והפיטמה שלהם בין לחה בין יבישה העמוד שהוא מכוון כנגד האוכל שורשי החזירין והצנזן והנטם דברי ר' מאיר ר' יהודה אומ' שורש צנזן גדול מצטרף והסיב שלו אין מצטרף שורשי המינתה והפונם ירקות שדה וירקות גנה שעקרן לשתלין והשיזרה של שבולת והלבוש שלה ר' לעזר אומ' אף הסוג של רצפית הרי אלו מיטמין ומטמין ולא מצטרפין " אלו מיטמין ומטמין ומצטרפין שורשי השום והבצלין צ והקפלוטות בזמן שהן יבשין והעמוד שאינו מכוון כנגד האוכל יד הפרכיד טפח מיכן וטפח מיכן יד האשכול כל שהוא וזנב של אשכול שריקנה ויד מכבר של תמרה ארבעה טפחים וקנה של שבולת שלשה טפחים ויד כל הנקצרין שלשה ושארין דרכן להקצר ידיהן ושורשיהן כל שהן ומלעין של שיבולין הרי אלו מיטמין ומטמין ולא מצטרפין " ר' אילו לא מיטמאין ולא מטמאין ולא מצטרפין שורשי קולסי אכרוב וחליפות תמרין והלפת את שדרכן להגזו ונקערו ר' יוסי מטמא בכלם ומטהר בשורשו קולסי אכרוב

פסח פרק עשירי הלכה ד'

48 ב רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה וטרורים פסח על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים טרורים על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים מצה על שם שנגאלו לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל לנצח למי שעשה לנו את כל הניסים האלו והוציאנו מעברות לחירות ונאמר לפניו הללויה "

סוכה פרק רביעי הלכה ד'

57 ב מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלם נקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאים וזוקפים אתם לצדדי המזבח וראשיהם כפופים על נבי המזבח תקעו והריעו ותקעו בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא יי' הושיעה נא אנא יי' הושיעה נא ר' יודה אומ' אני והוא והושיעה נא אני והוא והושיעה נא אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים "

ביצה פרק ראשון הלכה ב'

58 ב * בהמה שנולדה ביום טוב הכל מודים שהיא מותרת ואפרוח היוצא מן הביצה הכל מודים שהוא אסור "

סנהדרין פרק עשירי הלכה א'

128 א אלו שאין להם חלק לעולם הבא האומ' אין תחיית המתים ואין תורה מן השמים ואפיקורוס ר' עקיבה אומ' אף הקורא בספרים החיצונים והלוהש על המכה ואומ' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו' אבא שאול אומ' אף ההוגה את השם באותיותיו "

תמיד פרק ששי הלכה ה'

191 א ...שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבוא לעולם שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים" + תום ביום הראשון ברא הקב"ה את עולמו בשני הכל מקלסין אותו בשלישי ישב עליהם בדין ברביעי פרע מן הרשעים בחמישי נתן שכר טוב לצדיקים בששי מלך על עולמו בשביעי הכל מקלסין לכבודו ואומ' מזמור שיר ליום השבת

טוב להודות ליי' ולומר

לשמך עליון "

* See T. B. Beḡah 6b. But cf. רמב"ם, Yom Tob I. 1.

† See Aboth de-R. Nathan cap. I.

סדר נזיקים אבות פרק ראשון

The foregoing specimen pages and extracts have been chosen in each case with reference to some characteristic reading or readings which they contain, and the words to which it is desired to call attention have been in some cases underlined.

We conclude by giving the complete text of *ABOTH*, which was taken as the standard text in the writer's *Sayings of the Jewish Fathers* (Cambridge, 1877). It is here printed page for page and line for line according to the manuscript.

The mishnith are not numbered in the manuscript, but we have added numbers in the margin corresponding to its punctuation and solely with reference thereto, a fresh mishnah being reckoned as commencing after every stop. The stop usually consists of a pair of dashes placed in a horizontal line, but the pair after בלעם in v. 27 are in a *vertical* line, and no extra space is left between it and the following word עין, the scribe having doubtless omitted this stop in the first instance.

The following selection of readings may serve to indicate the essential character of this text, and the merits and defects of its scribe.

Pereq I. 7 and 8, מתאי for נתאי or ניתאי. 11, the words ואל תתיאש שני אמת ומשפט שלום כו' are repeated from 8. 19, the proof-text שני אמת ומשפט שלום כו' are omitted.

Pereq II. 5, דבר שאיפשר לו להשמע, 9, אם עשית, 10—13 and throughout the codex, לעזר and לעזור often without א. 15, עין רעה.

Pereq III. 9, חמשה שני בקרב כו', תורה שלא כהלכה 17, it omits תורה, and likewise מעשים טובים תורה ו' 21, שנברא בעלם שני כי בעלם כו', 28, נופי תורה.

Pereq IV. 7, after אומר the scribe has omitted,

מאד מאד הוא שפל רוח כו'. ר' יוחנן בן ברוקה אומר.

Pereq V. 32,

הפוך בה והפך בה דכולה בה וכולך בה :

1 מסכתא דאבות " פרק ראשון ' משה קבל תורה מסיני

ומסרה ליהושע ויהושע

לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה הן אמרו שלשה דברים

2 היו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה " שמעון הצדיק

סדר נזיקים אבות פרק ראשון

- 144 a היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על
 3 התורה ועל העבודה ועל נמילות חסדים " **אנטיגנס** איש סוכו קיבל משמעון
 הצדיק הוא היה אומר אלתהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס
 4 מורא שמים עליכם" יוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם
 קבלו מהן יוסי בן יעזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית וועד לחכמים והוי מתאבק
 5 בעפר רגליהן ושותה בצמאה את דבריהם" יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר
 יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה"
 6 באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו מיכן אמרו החכמים כל זמן שהאדם מו
 מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם"
 7 יהושע בן פרחיא ומתאי הארכלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה
 8 לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות" מתאי הארכלי אומר
 9 הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות" יהודה
 בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כערכי
 הדיינים וכשהיו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרין מל
 10 מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים שקיבלו עליהן את הדין" שמעון בן שטח אומר
 הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכן ילמדו לשקר"
 11 שמעיה ואבטליון קבלו מהן שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את
 12 הרבנות ואל תתודע לרשות ואל תתיאש מן הפורענות" אבטליון אומר חכמי
 הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותנלו למקום המים הרעים וישתו התלמידים
 13 הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל" הלל ושמאי קיבלו מהן
 הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות
 14 ומקרבן לתורה" הוא היה אומר נגד שמא אבד שמא די לא מוסיף יוסף ודילא
 15 יילף קטלא חייב ודי אשתמש בתנא חלף" הוא היה אומר אם אין אני לי מי
 16 לי וכשאני לעצמי מה אני אם לא עבשיו אמתי" שמאי אומר עשה תורתך
 קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"
 17 רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות"
 18 שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לנוף טוב אלא שתיקה
 לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא"
 19 רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת

1 ועל השלום

פרק שני

רבי אומר אי זו היא דרך ישרה

שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה

תפארת לו מן האדם והווי זהיר במצוה קלה כחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והווי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה והסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לירי עבירה דע מה למעלה ממך עין ראה 2 ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים רבן גמליאל בנו של ר' יהודה

הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיניעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה לגורר עון וכל העמלים עם הציבור יהיו עמלים עמהן לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתן עומדת לעד ואתם 3 מעלין עליכם שכר כאילו עשיתם" הווי זהירין ברשות שאין מקרבין לאדם

אלא לצורך עצמן ונראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לאדם בשעת

4 דחקו" הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל

5 רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך" ר' הלל אומר אל

תפרוש עצמך מן הציבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ואל תאמר דבר שאיפשר לו להשמע שסופו ואל תאמר

6 כשאפנה אשנה שמא לא תפנה" הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם

הארץ חסיד ולא הבישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בכחורה מחכים

7 ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש" אף הוא ראה נולגולת אחת שצפה

8 על פני המים ואמר לה אל דאטיפת אטיפוך וסוף מטיפיך יטופון" הוא היה

אומר מרבה בשר מרבה רמה מרבה נכסים מרבה דאנה מרבה שפחות מרבה

זמה מרבה עבדים מרבה גזל מרבה נשים מרבה כשפים מרבה תורה מרבה חיים

מרבה חכמה מרבה ישיבה מרבה צדקה מרבה שלום קנה שם טוב קנה לעצמו

9 קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא" רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי

הוא היה אומר אם עשית תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך כי לכך נוצרתה"

10 חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואילו הן ר' ליעזר בן הורקנוס

ור' יהושע בן חנניה ור' יוסי הכהן ור' שמעון בן נתנאל ור' אלעזר בן ערך הוא היה

מונה שבחן אלעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טיפה יהושע בן חנניה אשרי

יולדתו יוסי הכהן חסיד שמעון בן נתנאל ירא חטא אלעזר בן ערך מעין המתנבר"

11 הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואלעזר בן הורקנוס

בכף שניה מכריע את כולן אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף

סדר נזיקים אבות פרק שלישי

- 145 a מאזנים ואליעזר בן הורקנוס עמהן ואלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולם " 12
 אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה שידבק בה אדם רבי ליעזר אומר עין טובה ר' יהושע אומר חבר טוב ור' יוסי אוכר שכן טוב ור' שמעון אומר הרואה את הנולד ר' לעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל 13
 דבריו דבריכם " אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך רעה שיתרחק ממנה אדם ר' ליעזר אומר עין רעה ור' יהושע אומר חבר רע ור' יוסי אומר שכן רע ור' שמעון אומר הלווה ואינו משלם אחד לווה מן האדם כלווה מן המקום ברוך הוא שני לווה רשע ולא ישלם וצדיק הונן ונותן ר' לעזר אומר לב רע אמר להם רואה אני את דברי אלעזר 14
 בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם " והן אמרו שלשה דברים ר' ליעזר אומר יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ואל תהי גוה לכעוס ושוב יום אחד לפני מ/ מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר מנחלתן שמא תכווה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כנחלי איש " 15
 ר' יהושע אומר עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם " 16
 ר' יוסי אומר יהי ממוון חבירך חביב עליך כשלך התקין עצמך ללמוד תורה 17
 שאינה ירושה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים " ר' שמעון אומר הוי זהיר בקרית שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא שני' כי אל רחום וחנון הוא ארך אפים ורב חסד ואל תהי רשע בפני עצמך " 18
 ר' לעזר אומר הוי שקד ללמוד תורה מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך ' ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים 19
 עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק הוא היה אומר לא עליך המלאכה לנמור ולא אתה בן חורים ללמד לבטל אם למדתה תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא " 1
פרק שלישי עקביה בן מהללאל אומר השתכל בשלשה דברים ואין את בא לידי עבירה דע מאין באתה ולאין אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון דע מאין באתה מטיפה כרוחה ולאין אתה הולך לרמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים 2
 ברוך הוא " ר' הנניה סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאילולי 3
 מוראה איש את רעהו חיים בלענו " ר' הנניה בן תרדיון אומר שנים שהיו יושבין צ ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שני' ובמושב לצים לא ישב אבל שנים שהיו יושבין ועוקקין בדברי תורה שכינה ביניהם שני' אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו ונוי' "

סדר נזיקים אבות פרק שלישי

145 b

4 אחד שיושב ושונה מעלה עליו הכתוב כאילו קיים את כל התורה כולה שני יושב בדד
 5 וידום כי נטל עליו " ו' שמעון אומר שלשה שהיו אוכלין על שלחן אחד ולא אמרו
 עליו דברי תורה הרי כאילו אכלו מזבחי מתים שני כי כל שלחנות מלאו קיא צואה
 6 בלי מקום " אבל שלשה שהיו אוכלין על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כו
 כאילו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא שני וידבר אליו זה השלחן אשר לפני יי' "
 7 חננייה בן חכניאי אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה
 8 הרי זה מתחייב בנפשו " ו' נחונייה בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה
 מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו
 9 עול מלכות ועול דרך ארץ " ו' חלפתא איש כפר חנניה אומר עשרה שהיו יוש
 יושבין ועסקין בדברי תורה השכינה ביניהם שני אלהים נצב בעדת אל ומנין
 אפי' המשה שני בקרב אלהים ישפט ומנין אפילו שלשה שי ואגודתו על ארץ יסדה
 ומנין אפילו שנים שני אז נדברו ידאי יי' איש את רעהו ומנין אפילו אחד שני בכל
 10 המקום אשר אוכיר את שמו אבוא אליך וברכתך " ו' לעזר בן יהודה איש
 ברתתה אוכיר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן הוא אומר ברוד כי ממך הכל
 11 ומידך נתנו לך " ו' יעקב אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק מְשַׁנְתוֹ ואומר
 מה נאה אילן זה מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלין עליו כאילו מתחייב צ
 12 בנפשו " ו' דוסתי בר' ינאי אומר משם ו' מאיר אומר תלמיד חכם שהוא יושב
 ושונה ושכח דבר אחד ממשנתו מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו שני רק השמר
 קך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליו
 משנתו תל' ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך הא אינו מתחייב עד שישב ויסרם מלבו "
 13 ו' חנניה בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת
 14 וכל שהכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת " הוא היה אומ' כל
 שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שהכמתו מרובה ממעשיו
 15 אין חכמתו מתקיימת " הוא היה אומר כל שרות הבריות נוחה ממנו רוח
 המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה ממנו אין רוח המקום נוחה הימנו "
 16 ו' דוסא בן הרכינס אומר שינת שחרית ויין של צהריים ושיחת הילדים
 17 ושיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם " ו' לעזר
 המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של
 אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה אף על פי שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק
 18 לעולם הבא " ו' ישמעאל אומר הוי קל ראש ונוח תשחרות והוי מקבל את כל

סדר נזיקים אבות פרק רביעי

- 19 האדם בשמחה " ו' עקיבה אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לך
 20 לערוה " הוא היה אומר מסורות סייג לתורה נדרים סייג לפרישות סייג
 21 לחכמה שתיקה " הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם שני' כי בצלם
 22 אלהים עשה את האדם " חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת
 23 להם שנקראו בנים למקום שני' בנים אתם ליי' אלהיכם " חביבין ישראל שניתן להם
 כלי שבו נברא העולם חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי שבו נברא העולם
 24 שני' כי לקח טוב נתתי לכם תורתיו אל תעזובו " הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב
 25 העולם נדון והכל לפי המעשה " הוא היה אומר הכל נתון בעירבון והמצודה
 פרושה על כל החיים התנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוחה והיד כותבת
 וכל הרוצה ללוות בא ולוזה והגבאין מחזרין תמיד בכל יום ונפרעים מן האדם
 לדעתו ושלא לדעתו ויש להם על מה שיסמכו והדין דין אמת והכל מותקן לסעודה "
 26 ו' לעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה
 אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה אם אין דעת אין בינה אם אין בינה
 27 אין דעת אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח " הוא היה אומר כל צ
 שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מעוטים
 והרוח באתה ועוקרתו והופכתו על פניו וכל שמעשיו מרובים מחכמתו למה הוא
 דומה לאילן שענפיו מעוטים ושרשיו מרובים אפילו כל הרוחות באות עליו אינן
 28 מזיזות אותו ממקומו " ו' לעזר הסמה אומר קינים ופתחי נדה הן גופי צ
 תורה הלכות תקופות וגימטרייה פרפראות לחכמה "

- פרק רביעי**
- 1 בן זומא אומר אי זה הוא חכם הלמד מכל אדם
 2 שני' מכל מלמדי השכלתי " אי זה הוא גיבור
 3 הכובש את יצרו שני' טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר " אי זה
 הוא עשיר השמח בחלקו שני' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשרך בעולם
 4 הזה וטוב לך בעולם הבא " אי זה הוא מכובד המכבד את הבריות שני' כי מו
 5 מכבדי אכבד ובוזי יקלו " בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן
 העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששבר מצוה מצוה ושכר
 6 עבירה עבירה " הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר
 7 שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום " ו' לויטס איש יבנה
 אומר כל המתלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שונג ואחד מזיד
 8 בחילול השם " ו' ישמעאל בנו אומר הלמד על מנת ללמד מספיקין בידו

סדר נזיקים אבות פרק רביעי

- 146 ב ללמוד וללמד הלמד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות " 9
 ו צדוק אומר אל תעשם עטרה להתנדל בהן ולא קרדום לאכל מהן וכך
 היה הלל אומר ודי אשתמש בתנא חלף הא כל הנאות מדברי תורה נטל חייו מן
 10 העולם " ו יוסי אומר כל המכבד את התורה נופו מכובד על הבריות וכל
 11 המחלל את התורה נופו מחולל על הבריות " ו ישמעאל אומר החושך עצמו
 מן הדין פורק ממנו איבה ונזל ושבועת שוא והנס לבו בהוראה שומה רשע ונס
 12 רוח " הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר
 13 קיבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה " ו יוחנן אומר כל המקיים את התורה
 מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני "
 14 ו מאיר אומר הוי מעט עסק ועסק בתורה ותהיה שפל רוח בפני כל אדם
 ואם ביטלת מן התורה יש לך בטילים הרבה ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה
 15 ליתן לך " ו לעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד
 והעובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרם לפני
 16 הפורענות " ו יוחנן הסנדלר אומר כל כניסה שהיא לשם מצוה סופה להתקיים
 17 ושאינה לשם מצוה אין סופה להתקיים " ו לעזר אומר יהי כבוד תלמידך חביב
 עליך ככבוד חברך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים "
 18, 19 ו יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששנת תלמוד עולה זדון " ו שמעון אומי
 שלשה כתרם הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על
 20 גביהן " ו נהראי אומר הוי נולה למקום תורה ואל תאמר היא תבוא אחרי
 21 שהבירך יקיימה בידך ואל בינתך אל תשען " ו ינאי אומר אין בדינו
 22 לא משלוח הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים " ו מתיה בן חרש אומר
 23 הוי מקדים לשלום כל האדם והוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים " ו יעקב
 אומר העולם הזה דומה לפרוזודר לפני העולם הבא התקין עצמך לפרוזודר
 24 כדי שתכנסם לברקלין " הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים
 טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם
 25 הבא מכל חיי העולם הזה " ו שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חבריך
 בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו
 26 ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו " שמואל הקטן אומר בנפל אויבך אל תשמח
 27 ובהכשלו אל יגל לבך " אלישע בן אביה אומר הלמד ילד למה הוא דומה לדיו
 כתובה על נייר חדש והלמד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק "

סדר נויקים אבות פרק חמישי

- 28 ר' יוסי בן יהודה איש כפר הבבלי אומר הלמד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מנתו והלמד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן " ר' אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו
- 30 יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפי' חדש אין בו " ר' ליעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם " הוא היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לדיון לידע להודיע ולהודיע שהוא היוצר והוא הבורא והוא המבין והוא הדיין והוא עד והוא בעל דין והוא עתיד לדין שאין לפניו לא עולה לא שכחה לא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי חשבון "
- 32 אל יבטיחך יצרך ששאלו בית מנוס שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך ארה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין ו

פרק חמישי

והחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה "
 1 בעשרה מאמרות נברא העולם ומה

- תלמוד לומר והלא במאמר אחד היה יכול להבראות אלא להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמו
- 2 שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות " עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד
- 3 שהביא עליהם את המבול " עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר
- 4 כולם " עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם להודיע כמה
- 5 היא חיבתו של אברהם אבינו " עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה
- 6 על הים " עשר מכות הביא הקב"ה על המצרים במצרים ועשר על הים "
- 7 עשרה נסיונות ניסו אבותינו את המקום במדבר שני' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא
- 8 שמעו בקולי " עשרה נסים נעשו בבית המקדש לא הפילה אישה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר קדש מעולם ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ולא טראה זבוב בית המטבחים ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים ולא כיבו גשמים את המערכה ולא ניצחה הרוח את עמוד העשן עומדים צופים ומשתחווים רוחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם "
- 9 עשרה דברים נבראו בין השמשות פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות ויש אומרים אף המזויקים וקבורתו של משה
- 10 ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה " שבעה דברים בנוס

- 147 ב ושבעה בחכם החכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב שואל כהלכה ומשיב כעניין ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון על מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת וחלופיהו בגולם
- 11 שבעה מיני פרעניות באין על שבעה גופי עבירות מקצתן מעשרין ומקצתן שאינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתן רעובים ומקצתן שבעים נמרו שלא לעשר
- 12 רעב של מהומה ושל בצורה בא ושלא ליטול חלה רעב של בלייה בא דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שבעיות
- 13 חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עיוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה
- 14 חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חילול השם גלות בא לעולם על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל השמט הארץ בארבעה פרקים
- 15 הדבר מרובה ברביעית בשביעית במוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית וב/ ובמוצאי שבעית מפני פירות שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה מפני גזל מתנות עניים ארבע מידות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך מדה בינונית ויש אומרי מדת סדום שלי שלך ושלך שלי עם הארץ שלי ושלך חסיד שלך ושלי שלי רשע
- 16 ארבע מדות בדיעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע ארבע מידות בתלמידים ממהר לשמוע וממהר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו ממהר לשמוע וקשה לרצות חכם קשה לשמוע וממהר לאבד זה חלק רע ארבע מידות בנותני צדקה רוצה שיתן ואל יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים והוא לא יתן עינו
- 19 רעה בשלו יתן ויתנו אחרים חסיד אל יתן ואל יתנו אחרים רשע ארבע מידות בהולכי בית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו הולך ועושה חסיד לא הולך ולא עושה רשע ארבע מידות ביושבי לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל משפך שהוא מכניס בזו ומוציא בזו משמרת שהיא מוציאה את היין וקולטת את השמרים נפה שהיא מוציאה את הקמח וקולטת את הסלת כל אהבה שהיא תלוייה בדבר בטל דבר ובטלה אהבה ושאינה תלוייה בדבר אינה בטלה לעולם אי זו היא אהבה שהיא תלוייה בדבר זו אהבת אמנון ותמר ושאינה תלוייה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים אי זו היא מחלוקת שהיא לשם

סדר נזיקים אבות ברכ חמישי

- 25 שמים מחלוקת שמאי והלל ושאינה לשם שמים זו מחלקתו של קרח " כל המוכה
את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספקין בידו לעשות
26 תשובה " משה זכה וזיכה את הרבים וזכות הרבים תלויה בו שני צדקת יי עשה
27 ומשפטיו עם ישראל " כל שיש בו שלשה דברים תלמידו של אברהם ושלשה
28 דברים תלמידו של בלעם " עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה תלמידו של אברהם
עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוהה תלמידו של בלעם ומה בין תלמידיו של אברהם
לתלמידיו של בלעם תלמידיו של בלעם יורדים לנהינם שני ואתה אלהים תורידם
לבאר שחת אבל תלמידיו של אברהם יורשין גן עדן שני להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם
29 אמלא " ה יהודה בן תימא אומר הוי עו כנמר וקל כנער ורץ כצבי וגבור כארי
30 לעשות רצון אביך שבשמים " הוא היה אומר עו פנים לנהינם ובוש פנים לגן
עדן יהי' רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה עירך בימינו ותן חלקינו
31 בתורתך " בן בג בג אומר הפוך בה והפך בה דכולה בה וכולך בה ומנה לא
32 תזוע שאין לך מידה טובה ממנה " בן קא קא אומר לפום צערה אגרה "
- חסלת אבות פרקים ה "

Although this is not the place to discuss the true form of the text of the *אבות*, we must not omit to notice the reading in *Pereq* iv. 23:

העולם הזה דומה לפרוזודור לפני העולם הבא התקין עצמך לפרוזודור כדי שתכנס לטרקליו.

It will be seen that there is good authority for reading פרוזודור (or פרוסודור) with two *Daleths*, as in our manuscript, in preference to פרוודור.

An estimate of the character of the manuscript as a whole may be formed from the footnotes to Mr Lowe's edition of it, in which erroneous, doubtful or peculiar readings are briefly discussed, or are marked with asterisks and have attention called to them by the frequently recurring observation:

בן הוא בכתיבת היר.

No. 99.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 491.

A fine copy of the first volume of the Machazor according to the Italian (Neapolitan?) rite, on parchment, folio, with about 37 lines to the page.

Not dated, but of the first half of the 15th century, and written in an Italian Rabbinic hand by Shelomoh, son of a Shemuel צרפתי (fol. 84 a, 94 b), who was קרויט (fol. 138 a), that is *a martyr*.

It contains the five Peraqim and Perek R. Meir, pointed, the former with Ibn Tibbon's rendering of Ramban's commentary (preceded by the Shemonah Peraqim), and the latter with an abridgment of R. Jacob ben Shimshon's commentary (No. 20), which is here, as elsewhere, attributed to Rashi (fol. 85 a—110 b).

It has the readings cited under No. 5, and likewise those in Perek III. 9 and 17 cited under No. 12, and speaking generally it furnishes a good specimen of an Italian type of the text of ABOTH.

No. 100.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 541.

An illuminated pocket Prayer-Book, of the Sepharadic rite, fourteenth century, Rabbinic character, on parchment, consisting originally of probably 210 leaves, of which all after fol. 190 are missing.

A text of the six Peraqim, pointed, commences on fol. 169 a, and breaks off with the words, וכוהל על עלבוינו (vi. 1), at the end of the last remaining folio.

No. 101.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 561.

A small codex of 228 leaves, parchment (except fol. 3, which is of paper attached to fol. 4), French Rabbinic character, with occasional illuminations.

The text of the manuscript is of the early part of cent. 14, the name of the original scribe פרץ (fol. 98 b), and the date of the marginal literature which has been added cent. 14—15.

On fol. 3 a is a statement in Italian, in Luzzatto's hand, to the effect that the date of the codex is 1329 A.D.

It contains on fol. 7 b—136 b a copy of the תפלות according to the Franco-Ashkenazic rite, in which is a text of the six Peraqim (85 b—94 a), with a marginal commentary abbreviated from R. Jacob ben Shimshon's (No. 20). Fol. 95, the next after A BOTH, is missing.

This text contains substantially the same baraitic matter as No. 20 at the end of Pereq v., and places the sayings of Ben He-he and Ben Bag-bag at the end of Pereq vi., but they have likewise been added in the margin of the preceding chapter (fol. 92 a).

No. 102.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 655.

A small codex consisting of 60 leaves of paper, with 39 or 40 lines to the page, containing a commentary on the six Peraqim, written in a Sephardic hand and in "Rashi" characters. It commences:

משה קבל תורה היה ראוי שיאמ' הקב"ה נתן תורה למשה ומשה מסרה
וכו. וז"ל שרצה להודיענו ב' עניינים גדולים הא' מהם מעלת התורה. הב'
מעלת ארון הנביאים ע"ה :

The author is not named in the manuscript, but was in reality

ר' יוסף יעבין

whose commentary has been printed in Adrianople (י"קרה=1555 A.D.), and recently in Warsaw (1880).

The transcription was completed at Bologna, in the year רס"ד (=1504 A.D.). See fol. 59 a.

The author quotes, R. Joseph ibn Shoshan, Ralbag, R. Jonah, Ramban, R. Abr. ibn Ezra, Rambam, Rashi, R. Jacob (ben Asher ben Jechiel), author of the Turim. See pages 3 b, 5 b, 9 a, 9 b, 11 b, 19 a, 26 a, 46 b.

He has also frequent references to the great ISRAELI family of Toledo (fol. 3 b, 11 b, 51 b, 57 b, etc.).

In Pereq vi. (fol. 57 b) occurs the remark:

וכת' ר' ישראל הזקן ז"ל כי הו' הם בכלל הה' כי הכבוד בכלל העושר.

On this the scribe, who appears to have been one of the exiles from Spain or Portugal, writes in the margin, וכ"ש בארץ הזאת.

Another copy of the same is to be found in the "Imperial" Library of Paris (New Catalogue, No. 452).

No. 103.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 662.

A Machazor, or the first volume of one, written originally on 246 or more leaves of parchment (of which some fifty at least are now missing from one place or other), folio, about twenty-two lines to the page, Ashkenazic "square" character of the 14th century.

It has numerous ציורים, or drawings.

From fol. 53 b to fol. 64 b is a pointed text of the six Peraqim.

1. *The different pronunciations of רב and רבי.*

Notice the remarkable pointing of רְבִי in Pereq II. 1, and likewise of רְ (II. 15—19), corresponding to the current colloquial Jewish German pronunciation *Reb* for Rab.

Elias Levita in his ספר התשבי writes that this irregular pointing רְבִי is found in many prayer books. He is at a loss to account for it; but thinks that it may have sprung out of the previous use of the abbreviation רְ, in which the Shva may have been used merely to denote the absence of a vowel. He continues,

... אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הריש בקמן הטוף ונאמר רְבִי על משקל חָלִי עֲנִי ולעולם לא מצאתיה כן.

In T. B. Sanhedrin 18 b and 36 a the words לא תענה על ריב (Exod. xxiii. 2) are taken to mean, Thou shalt not gainsay a scholar greater than thyself. This is evidence of a practice of pronouncing רב as ריב in former times, as is still done in the compound בִּירְבִי, "son of Ribbi."

In one of the inscriptions discovered by Professor Julius Euting in the course of his travels in Syria and Arabia in the years 1883-4, and which is quoted in the *Athenaeum* for the 26th September, 1885, from the last number of the *Sitzungsberichte* of the Academy of Berlin, Βηρεβί is found as a transliteration of בִּירְבִי, thus:

Σαμουηλ Γάλαου Βηρεβί שלום.

2. *Readings in the text of ABOTH.*

Pereq I. 4, ר' ג' בעפר רגליהן is omitted. 12, הבאים אחריהם, 19, קים.

Pereq II. 4, עשה רצונך כרצונו. The saying is repeated in its usual form after IV. 19. 17, בקריאת שמע.

Pereq III. 1, לתן את החשבון (twice), and so in iv. 32. 2, מורא מלכות. 9, בצלם חמשה שני ואגרתו כו' בקרב כו', followed by חמשה שני ואגרתו כו'. 21, after the clause חבה יתירה כו' is marked for omission. 25, om. ההחנות פתוחה. 26, תדיר בכל יום. 26, אמ אין חכמה אין דעת, marked for omission.

Pereq IV. 9, אל תעש. 12, שאין רשאים הם. And on ולא אתה there is a marginal note, אלא אתה.

Pereq v. 8, שְׁאֵלִין. 9, ופי הבאר, is omitted. 31, דכלה, with the marginal note, ס"א דכולה. It is from כלה written defectively that the reading ובלה סיב not improbably arose.

3. *The censorship of Jewish writings.*

This manuscript is remarkable for the extent to which it has been tampered with by the censors. See from fol. 183 b onward, where whole sections and entire pages have been blotted out. The censorship of Jewish writings dates from 1263 A.D., and has usually been conducted by converted Jews. PABLO (Paul) CHRISTIANI directed the first censors, who held their commission from JAYME (James) the First of Aragon. See TOURON's *Histoire des hommes illustres de l'ordre de Saint Dominique* vol. I., pp. 486, 492 (Paris, 1743). The same king established the Inquisition in his dominions, as TOURON relates (pp. 40—1) on the authority of the *Lettres Apostoliques* of Gregory IX. and his successors, from 1236 to 1274 A.D.

No. 104.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 667.

A codex of 228 leaves of vellum, quarto, double columns of thirty-nine lines each, elegantly written in Rabbinic character in a French Ashkenazic hand.

The main part of it, to folio 192, consists of a Machazor, compiled apparently by

נתנאל בן יוסף.

who is named in a poem on fol. 190 a, line 10.

From the calendar, which commences with the cycle רס"ג (fol. 185 b), it may be inferred that the codex is of the earlier part of the 13th century, a little later than 262 × 19 (= 4978) A.M., or 1218 A.D. Say about 1220 A.D.

The compiler must therefore have been R. Nathanael ben Joseph *ha-Zaen*, grandfather of the martyr, "Natanel (der heilige) de Chinon b. Joseph b. Natanel, abbrev. הקר"ן" (Zunz *Literaturgeschichte der synago-*

galen Poesie p. 363). Notice the reference to a R. Jose מקינון in No. 20, סימן שפ"ד.

The letters forming the word **יעקב** are marked on fol. 124 a, col. 1, to indicate the name of the scribe.

In the Machazor is an unpointed text of the six Peraqim (fol. 82 a—86 b), and also a commentary upon them (not always in agreement with the reading of the text), whose six sections commence at the pages

102 b, 104 a, 104 b, 106 a, 107 b, 110 a,
respectively.

The commentary stands next after the poem :

אשריך הר העברים על ההרים הגבוהים כו'.

which is signed acrostically **אברהם**, and is attributed in No. 20 to Abraham Ibn Ezra.

The editor identifies himself with one of the Talmud commentators who wrote on **יומא**, by his short note on Pereq v. 8 (fol. 108 a, col. 2, line 2) :

לא הפילה כו'. כבר פרשתיו היטב במסכ' יומא בפר' ראשון.

He must have been, like R. Isaac b. Dorbelo, a younger contemporary of the grandsons of Rashi, who are expressly referred to in other parts of the manuscript, thus :

fol. 66 a, col. 1, נשלמו דברי רבינו תם זכר צדיק לברכה.

fol. 91 a, col. 2. ואומר מורי רבינו שמואל...

Notice the reference to Rashi's son-in-law R. Simchah of Vitry :

בהילכות נידה תלמידי רש"י הרב ר' שמחה מויטרי סידר כו'.

which occurs (fol. 169 b, col. 1) in the course of a section signed with the name of Isaac b. R. Shemuel, who was nephew of R. Tham and grandson of R. Simchah.

The commentary agrees and disagrees with the longer commentary in No. 20 ; and also with that cited as Rashi's by R. Isaac Israeli (No. 1), and printed as his in the דרך חיים of R. Löwe ben Beçaleel and elsewhere. But "Rashi" commented on the five Peraqim only, according to the express statement of R. Isaac Israeli on Pereq vi. 1 :

רש"י ורמב"ם ור"זל ורמ"ה לא פירשו פרק זו לפי שאינו ממסכתא זו.

It commences thus (fol. 102 b) :

אתהיל פירושי אבות. מסרה, לימדה. ולא לזקנים שהיו בימי משה אלא זקנים שהיו בימי יהושע. שהיו רודים ושוטרים על ישר' עם יהושע כדכת' ועברו בני ישר' את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע.

and it continues in agreement with the "Rashi" of the *Derek Chayim*.

In the last mishnah of Perek I. the text (82 b) reads עומד, thus :
 על שלשה דברים העולם עומד על התורה (sic) ועל הדין ועל האמת ועל
 השלום שנ' אמת כו'.

but the commentary runs as follows (103 b, col. 2):

על שלשה דברים העולם קיים, ולא דמי לג' דברים העולם עומד דריש פירקין
 דהתם ה"פ שהק' מעמידן (sic) בהם והכי קאמי שבני העולם קיימים ביניהם
 שאינם אוכלין זה את זה בדין שדנין את המעוות את חבריו. על האמת שמתוך
 כך מאמינים זה את זה דמלוה איש ומרוית, גם על השלום, שפטו בשעריכם,
 וכת' בתריה (?) אולי יחנן יי' צבאות שארית יוסף.

The note on Perek II. 2 is as follows (104 a, col. 1):

וכל העוסק גרסי, ואתם מעלה כו', עתה מדבר כלשון התלמוד כשליח לפני
 המקום אותן העסקין לשם שמים אעפי שיכות אבותם מסייעתן מעלה אני
 עליכם כאילו היא זכות עצמיכם, אינמי אפי' אין אתם מעלה אני וכו', אינמי
 אעפי שאני בעצמי עושה התשועה הואיל ולשם שמים אתם עסקין מעלה אני
 כו'. כך שמעתי.

In Perek III. 9 the number *five* is connected with the clause כו' ואנודתו כו'
 (105 a, col. 1), on the ground that

איגוד של אצבעות של אדם חמשה.

RASHI on the contrary, according to R. Isaac Israeli, connects the *five*
 with בקרב אלהים ישפט, explaining it as made up of

ג' דיינין וב' בעלי דין.

On מסורת in Perek III. 20 (105 a, col. 2) the commentary has the short
 note:

מסורות, מסורת הגדולה, סייג גדר וחיוזוק לידע בירור של מקראות.

Here R. Isaac Israeli writes:

סיג פּרש"י גדר וחיוזוק ויא' כי מסורת היא תורה שבעל פה והיא סיג לתורה
 שבכתב.

The note on Perek III. 21 (105 b, col. 1) is directed against the forced
 rendering of Gen. ix. 26 "God made man *in imagine*" (Ps. xxxix. 7):

..שנ' כי בצלם אלהים עשה את האדם, בצלם אלהים נברא האדם, וכל
 המפספט ודורש פני המקרא בדופי כי בצלם אלהים עשה את האדם, חיישי
 שמא מין הוא.

This agrees with the note in No. 20 (vol. II. 114 b, end), of which it is
 apparently an *earlier* form.

The midrashic note on Perek III. 25 (105 b, col. 1),

ר' עקיבא קאמ' להו, הכל נתון בערבון, אינמי בערבין, נשמתו של אדם ערב על כל האיברים, זכו זכתה היא לא זכו נידונת היא.

is quoted by R. Isaac Isr. as Rashbam's; and it is found in No. 20 (vol. II. 115 a).

In the short note on Perek IV. 8 (106 b, col. 1, line 12),

על מנת לעשות, גדול הוא מהלמד על מנת ללמד.

there is *no mention of the peculiar reading which R. Isaac Israeli attributes to RASHI,*

רש"י ז"ל גורס ע"מ ללמד אין מספיקין בידו ללמוד וללמד וכו'.

with the remark that Rashbam on the contrary reads מספיקין (without the negative),

וכן גרסת כל הספרים.

On Perek IV. 10 (106 b, col. 1) the writer has a reference to his TEACHER:

המכבד את התורה, שמלמדה לתלמיד הגון ומחבב דברי תורה לכני אדם. ל'א' מכבד שמשמר ספר תורה בכבודו, ואינו מניחו לא על גבי מיטה ולא על גבי ספסל. ואין ר' מודה.

See below on Perek IV. 19; and fol. 108 a, col. 1, line 8; 109 a, col. 2, line 1, &c.

In the last clause of Perek IV. 19, on the Three Crowns, the text (84 b, col. 1) reads עולה על גביהן. The commentator, omitting עולה, writes (106 b, col. 2):

... וכתר שם טוב על גביהן על ידיהן בא שם טוב לאדם כו'.

An alternative rendering is then dismissed as follows:

לא (sic) נר' ג' כתרים הן כמשמעו וכתר שם טוב על גביהן כלומ' גדול על כולם, ואין ר' מודה. דא"כ הכי הוה ליה למיתני ארבעה כתרים הם.

In No. 20 (vol. II. 122 a) on the contrary the latter interpretation is adopted, thus:

... כך קיבלתי ולי נר' על גביהן למעלה מכולן כו'.

The ten temptations of Abraham are enumerated in their place in the note on Perek V. 4 (107 b, col. 2); but the subject is resumed after the conclusion of the chapter, in the form of an extract from *Midrash Tillim* (109 b, col. 2). See on Psalm xviii. 31. In the former place references are also given to Pirque R. Eliezer [chaps. 26—31], and the קרובה of Rosh ha-Shanah. See the סלוק for the second day in Ashkenazie Machazors.

Amongst the foreign words transcribed in this commentary notice, on Perek V. 30 (109 a, col. 1, line 25), as in No. 20, אינגריש, thus:

הוי עז, אינגריש, אדוק ולהוט במצות.

There is a reading למצות [for י"ב] in the course of the notes upon the AGES. After them is written (109 a, col. 1, line 6),

סליק מסכת אבות פירקין חמשה.

and after this,

תניא ר' נתן כו.

But the AGES are discussed over again in the sixth Pereq, and there the usual reading is given distinctly, thus (fol. 111 a, end of col. 1),

בן שלש עשרה למצות.

From the specimens given above it is evident that this commentary, while agreeing in style and more or less in subject-matter with the work commonly ascribed to RASHI is not identical therewith. It is a selection of notes from ancient sources by a compiler who added but little of his own. Some such collection of traditional interpretations must have formed the basis of the more extensive and more original treatise of R. JACOB BEN SHIMSHON (No. 20).

No. 105.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1176.

A defective Ashkenazic Siddur, of the 13th century, quarto, containing on the last leaf of its fourth remaining quire a fragment (Pereq I. 1—12) of a pointed text of ABOTH, which is called simply הפרקים.

Readings :

Pereq I. 3 על מנת שלא 4 and 5, יוסף. 8, om. ואל תתחבר לרשע. כזכאין וְשִׁקְפָלִי, 9, 12, הבאים אחריהם, with which words the fragment ends.

Notice the pointings 'ך and 'ך, on the first and other folios of the codex, comparing No. 103, § 1 (p. 81).

No. 106.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1180.

A manuscript of the early part of the 15th century, excellently written in an oriental Sepharadic hand, in Rabbinic character. Quarto, double columns of 28 lines each. The folios are not yet numbered.

The codex contains *inter alia* a lengthy commentary on ABOTH, entitled

מגן אלהים.

which breaks off at Pereq v. 7 (... עשרה נסיונות), at the end of the third column of fol. 92 from the commencement of the commentary.

The next part of the manuscript begins with a philosophico-cabbalistic letter, of not quite nine pages, by Moses of Narbonne (fol. 2 a, 6 a), on the שְׁעוֹר קוֹמָה (fol. 2 a, col. 1, line 2), a tract printed in רזיאל, fol. 37 sq., Amsterdam 1701. The letter commences, כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי, but is distinct from the commentary on Aboth, although not unlike it in style.

Many lines in the manuscript end with the upper part of a שׁ, which may accordingly be assumed to be the initial letter of the scribe's name.

Each Perek of the commentary is preceded by an introduction. The introduction to Perek I. begins thus:

פ' מס' אבות הנקרא מגן אלהים" ויהי ביום השמיני. דרש לפרק ראשון ממסכת אבות. זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי'. ת"ד בשעה שירד משה ולוחות בידו בא שטן לפני הב"ה א"ל תורה היכן היא כו'.

Reckoning from this folio, the portions of the commentary on the five Peraqim (not counting the introductions to them) commence severally on the pages specified below, viz.,

Perek I.	משה קבל	on fol. 4 b.
Perek II.	ר' אומר	on fol. 18 b.
Perek III.	עקביה	on fol. 43 b.
Perek IV. 6, 7	ר' לויטס איש יבנה	on fol. 67 a.
Perek V.	בעשרה מאמרות	on fol. 85 a.

At the end of fol. 3 b is written,

ורבינו נסים מביא בענין אחר כבר ידוע שכל התורה שבכתב ושבע"פ נמסרה למשה כמו שדרשו ז"ל במגלה כו'.

The commentary on קבל משה קבל begins with some very fanciful Gematria. Then follows a note on the difference between קבל and מסר. It is asked why it was said (fol. 5 a, col. 1, line 19),

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע... אנטיגנוס קבל כו'.

And the answer is:

מוכרח היה לומר במשה קבל ולא לשון מסר' כי לשון מכר משמע כל סודותיה ופירושיה ולא הגיח לו כלום אלו אמ' מסר הש' תורה למשה היה משמ' שהש' לא עכב לעצמו כלום ואין בתורה יותר אלא מה שמכר למשה. וזה לא יתכן שהרי לא נמסרו למשה כל נ' שערי בינה שהרי כת' ותחסרהו מעט מאלהים' ועוד כי לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי' שהרי כל התורה שמתיו של הב"ה... ולפי' לא כת' במשה מסר אלא קבל ר"ל קבל כל מה שבכח אנוש ליגע כו'. אבל משה כשמכרה

ליהושע משה לא עכב לעצמו מכל מה שקבל דבר אלא הכל מסר ליהושע... אבל באנטיגנוס ואילך כתי' קבל... קבל משמעון הצדיק מה שקבל כלומ' מה שהיה בכח שכלו לקבל ולפי' מימיו ואילך התחיל המחלוקת בו.

The saying, כל התורה שמותיו של הב"ה, is also cited by Ramban. See the introduction to his commentary on Genesis. Compare in the Zohar, on Exod. xx. 12 (fol. 90 b, Lublin), הוי דקב"ה שמה אורייתא שמה דקב"ה הוי.

The author shews an acquaintance with the work of בעל הטורים (Exod. xxi. 1), when he writes near the end of fol. 7 b,

וכן הדין מצוה שיעשה פשרה טרם ישמע מדברים.

He names the *Sepher ha-Iggarim* at the end of fol. 9 b.

He quotes RASHI near the end of fol. 20 a, col. 1; RAMBAM on the next page and elsewhere; the ZOHAR on fol. 39 a, col. 1, line 13; and gives cabbalistic interpretations in various other places. Notice his Gematria on the Tetragrammaton, which he calls שם השם (fol. 20 a, col. 1, line 11); and his express references to קבלה and חכמי קבלה (fol. 19 a, col. 2, line 3; 46 a, col. 2, line 20, &c.).

At the end of fol. 15 a notice the Gematria, which as it stands is inexact,

ואל תתחבר לרשע לרשע בנמי ליצר הרע.

But לרשע may be written להרשע, and הרשע, ὁ πονηρός, is the gematric equivalent of הרע יצר.

The writer omits no opportunity of illustrating the strife between the two principles in man. Witness his extraordinary interpretation of the case stated at the beginning of Baba Me'ia, *If two persons have hold of a cloak, and both claim it, &c.* The cloak (he says) is man, and the two persons are the spirit and the flesh (fol. 16 a, col. 2, line 6):

ומימרא בריש בבא מציעא שנים אוחזין בטלית... הם הצורה והחומר. או אם תרצה לומ' הנשמה והגוף, או אם תרצה לומ' יצר טוב ויצר רע, זה אומר הנשמה אומרת וכו'.

A peculiar reading of Perek II. 4 is mentioned on fol. 23 b, col. 2, line 17:

יש שגורסין עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונו כרצונך.

The saying is repeated on fol. 74 b, col. 2, line 3, after the saying on the Three Crowns (Perek IV. 19), thus:

הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך, נ"ל שכתבתיה למעלה.

On the next mishnah (fol. 25 a, col. 1) he raises the question whether Hillel ha-Zaqen or some other Hillel is the speaker. This discussion illustrates his practice of attempting to account for the sequence and arrangement of the mishnaoth throughout the masseketh.

In Perek II. 15 he reads (fol. 30 b) :

...צאו וראו אי זו היא דרך ישרה שידבק בה האדם.

And two columns later he writes, that R. Eleazar identifies the דרך ישרה with עין טובה, the quality of contentment, the lack of which is מרה רעה עד מאד, and makes the enjoyment of the world like drinking salt water, which only increases thirst.

On Perek II. 18, 'ודע מה שתשיב בו', he writes that אפיקורוס may denote any man (whether a heathen, or a sceptical Jew), who does not believe in the oral Thorah. And he remarks on the words following that 'עמל בו' refers to a service that springs מיראה, and בעל מלאכתך to a service מאהבה (fol. 35 a, end).

In the introduction to Perek v. (82 b) the ten מאמרות are compared severally with the ten דברות.

No. 107.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1200.

Yemen Machazor, folio, written near the end of the 16th century (fol. 166 b), on paper, in S. Arabian Rabbinic character, with the so-called Babylonian vowel points; on which see in the Palæographical Society's *Oriental Series*, Plate 91, with Schiller-Szinessy's description (1882). At fol. 18 b commences a text of the six Peraqim, of which the first only is pointed; except that in the remaining five a few words, here and there, are pointed *in the ordinary way*, and not uniformly with the rest of the codex. Folios 1—17 are missing; but their contents have been added in a modern hand, and with the ordinary vowel points, at the end of the codex.

The following readings will serve to shew the character of the text of ABOTH:

Perek I. 2, משיירי אנשי' כנסת הגדולה, על מנת שלא, 4 and 5, יוסי... בני ביתך ולמד את כל בני ביתך ענוה, 5, יוסף בן יוחנן בן יעור, 15, משתיקה, 19, קיים.

Perek II. 2, אם עשית טובה הרבה, 9, שכר כאלו עשיתם.

Perek III. 21, בצלם (without אלהים) in both places, 24, לפי רוב המעשה.

IV. 15, פרקלט, without yod, 23, לפרוודוד, בפרוודוד, 26, והשיב מעליו, שבשואל, 32, חרון אפו לא נאמר אלא אפו מלמ' שמחולין בו.

v. 8, וקשה לאבד חלק טוב, 18, שאלין, אש של עצי, נעשו לאבותינו.

No. 108.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1213.

A codex of 80 leaves of paper, $8\frac{1}{8}$ by $5\frac{5}{8}$ inches, containing the commentary of R. JACOB BEN SHIMSHON on the six Peraqim, somewhat abbreviated, and defective at the end, written in three Greek Sepharadic hands, in rabbinic character, of cent. 15—16. The second hand begins at fol. 60 b, and the third at fol. 69 a.

The six chapters commence severally on the pages,

2 a, 18 b, 27 b, 39 b, 53 a, 72 b,

the first opening with an introduction,

משה קבל תורה מסיני ומסרה לי(הושע וכו'. כך היא תחלת)המשנה
ומסכתא זו מסדר ישועות וסידרה אחר מסכת ע"ז למעלה מהוריות כו'.

The manuscript breaks off on Percq VI. 6, thus :

...והעושה סייג לרבריו כשמורה דברי תורה נוהר לעשות סייג לדבריו כדי
שלא יבשלו בו בני אדם ואף נוהר בתשובתו כמו שאמרו בפרק ראשון חכמי
הזהר

1. R. Isaac Israeli's citations.

It has been shewn above, under No. 90 § 6 (pp. 52—5), that the passages cited by R. Israel from "R. Shemuel," and by R. Isaac Israeli after him from "Rashbam," agree with the commentary in No. 20. The last we took to be a recension (by R. Isaac ben Dorbelo) of the commentary of R. Jacob ben Shimshon, which is also contained in this manuscript. A few more examples of R. Isaac's citations from "Rashbam" will serve to complete the identification of the commentary which he cites with that in No. 20 and No. 103.

A.

On Percq II. 5, 'הלל אומר אל תפרוש כו' (ר'), we read in $\text{B} 28 b_{14}$ (see p. 46, note):

כת' רשב"ם כי זה הוא הלל הזקן אבל המעתיק טעה בדלת מנין הבבות
ונתחלפה לו ברי"ש וכת' ר' הלל ע"ב.

and in No. 108, fol. 21 a :

הלל כתוב במשנת ר' גרשום ור' אפרים בלא רי"ש והוא הלל הזקן.

The latter is an incomplete form of the note referred to by R. Isaac, which is found in its entirety in No. 20, fol. 105 a :

הילל כת' במשנת רבינו גרשום ור' אפרים בלא ר', והוא הילל הזקן, אבל המעתיקים קלקלו השורה וטעו בר' של מניין הבבות ונתחלפה להם ד' ברי"ש, וכתבו ר' הילל.

Thus we see that in No. 108 we have only an *abbreviation* of the commentary which R. Isaac cites as Rashbam's.

B.

On Perek III. 4 we read in No. 108, fol. 23 b :

ומנין לאחד שיושב ... אין אנו גורסין זו במשנת ר' אפרים ושאר כל המשניות המדוויקות אבל מסיים הבבא ליראי ה' ולחושבי שמו.

and in \mathfrak{B} 50 a₂₁ :

וכן כת' רשב"ם ז"ל אין גורסין זה במשנאות אלא מסיים הבבא ליראי יי' ולחושבי שמו ע"כ.

C.

On Perek III. 9 Rashbam is quoted in \mathfrak{B} 54 a₅ as saying that מנין without ן should be read in each case for ומנין, thus :

כת' רשב"ם כל מנין הכתובי' כאן אין כת' בהן וי' במשניות ע"כ.

This is wanting in No. 20 and No. 108, but is found in another copy of the commentary, the property of the *Beth ha-Midrash* of the Ashkenazic Jews in London (fol. 112 b) :

... יצאו יהושע וכלב הרי עשרה. כל מניין השנויין כאן בלא יוד כתובים במשניות. בקרב אלהים ישפוט כו'.

D.

On Perek III. 17 compare the following extract from \mathfrak{B} 60 a₃ :

ורשב"ם ז"ל גורם והמאדים פני חבירו ברבים... וכן מצאתי בשית' סררי משנה שלי שכתו' מבחוז והמאדים וכו',

with what is written in No. 108, fol. 31 b :

... והמאדים פני חבירו ברבים גרסין.

E.

On Perek III. 24 Rashbam is quoted as below in \mathfrak{B} 65 b₁₃:

רשב"ם ז"ל כת' שקבל מרבותיו שכך היא הגרסה ובטוב העולם נידון אבל
לא לפי רוב המעשה... והוא ז"ל כת' שמצא במשניות והכל לפי
רוב המעשה כו'.

This is found in No. 20, fol. 115 a, and with some clerical errors in No. 108, fol. 34 b, thus:

...אלא (sic) לפי רוב המעשה... כך קבלתי ואני מצאתי במשניות והכל (sic)
רוב המעשה כו'.

F.

On Perek IV. 15 the reading **תורה ומעשים טובים** is cited in \mathfrak{B} 85 a₇ as the reading of Rashbam against **כל הספרים**, and in No. 108, fol. 45 b, we read accordingly:

תורה ומעשים טובים עומדין לו לאדם למגן כו'.

Here No. 20 (vol. II. fol. 121 a) gives only the usual reading **תשובה כו'**, and makes no mention of the reading **תורה כו'**.

G.

On the verse, *Rejoice not &c.* (Prov. xxiv. 17), which is put into the mouth of Shemuel ha-Qatan in Perek IV. 26, it is suggested in No. 108, fol. 50 a, that he meant it to be applied to the case of scholars engaged in controversy; and Rashbam is cited in \mathfrak{B} 92 b₁₁ as explaining the saying of Shemuel in this way, a part of the citation being written in the margin, but by the original scribe.

H.

In No. 108, fol. 27 b, there is a quotation in the name of the author's **TEACHER**, not found in any of the other copies which I have collated:

(Perek III. 1)... מליחה סרוחה, וא"ת מה בכך מכל מקום הריני עתה חשוב
בנוי ובכח ובקומה לכך דע לאן אתה הולך, וא"ת מה בכך שתמות ותנוח
בקבר לכך דע לפני מי אתה עתיד ליתן החשבון, **מפי מורי ה"ר שמואל
הלוי ז"ל.**

Thus we are led to infer that even No. 20, whatever later additions it may include, does not contain everything that was to be found in the original text of the commentary. Notice its omissions mentioned under §§ C and F.

2. The Author of the commentary.

Prefixed to Perek v. in this manuscript are the acrostic verses :

יותן לי לבב להורות עמוקים דלות ראות ידות קושט יושר הגיד בצוואת וגלות
ברב כח בקע בצורות יאורי מים ויבלי נהרות שם קודש קורא דורות. צוררי
ימגר ביום עברות נמוג והלום יסוד ערות בעלי עיין בעשרה מאמרות.

From the verses even in this corrupt form one can gather that the name of the writer was יעקב. They are given more correctly in No. 42, thus :

יותן לי לבב להורות. עמוקים דלות ראות ורות. קושט יושר הגיד בצורות.
באר וגלות אמרות טהורות. ברב כח בקע בצורות. יאורי מים יבלי נהרות.
שם קדוש קורא דורות. צוררי ימגר ביום עברות. נמוג והלום יסוד ערות.
בגילי עין ביוד מאמרות.

and the preceding chapter is introduced in No. 42 by the verses :

ינותי בהסתר בנקרות הצורים. עמורים תיכן בעשרת הדברים. קפאון לי ישית
יקרים וקדורים. בעליל הוציא תעלומות לאורים. באמונת עתים ותוסן ישועות.
רב חכמה ורב דעות. בלתי סוד ובלתי תעות. יסעד לי הבין שמועות. שמוע
מוסר שמוע מזמה. זנתן לי השכל והחכמה. ולבי גם יהנה אימה. במושכי
שבט כבן זומא.

Thus the full name of the author is clearly given as,

יעקב ברבי שמשון.

On this R. Jacob see in vol. II. of Schiller-Szinessy's *Catalogue* under No. 92, where our MS. No. 108 is described. He was a man of great learning, who lived in the 11th and 12th centuries. From the Oxford MS. Opp. 317, No. 42 in this *Catalogue* (p. 33), we learn that he was engaged in writing his *ספר האלקושי* in the year 1123 A.D.

We have seen that he names as his teacher one R. Shemuel ha-Levi (p. 92). From the *תמיים**, as printed in *אוצר נהמד*, vol. III. 59, we learn that he was also a disciple of Rashi, and that he was a teacher of Rashi's grandson Rabbenu Tham, and a commentator on ABOTH, it being there written, on the creation of man **בצלם כו** (Perek III. 21) :

והר' יעקב בר שמשון שפירש מס' אבות כתוב (sic) שם שמי שמפרש בצלמו
בצלם אלהים ברא אותו חיישין שמא מין הוא... והוא היה תלמידו של
רבינו שלמה זצ"ל ורבו של רבינו יעקב זצ"ל.

* A work of R. Moshah תקן, who lived in cent. 13-14.

This note on **בצלם כו'** is found in our copies of R. Jacob's commentary. In No. 108 it appears in the mutilated form:

כי בצלם אלהים עשה את האדם חוששין הוא לומר מין הוא.

Granted that the commentary emanated from the school of Rashi, it would be a natural mistake to ascribe an anonymous copy of it to Rashi himself. But the most tempting explanation is that the name of its proper author **רי"ש** was corrupted into **רש"י** (p. 24). The former abbreviation is actually used in R. Isaac ben Dorbe'lo's *Machazor* (No. 20)*. It is suggested in Schiller-Szinessy's *Catalogue*, that this mistake of writing **רש"י** for **רי"ש** has been made in the **דעת זקנים**, fol. 23 b, col. 2 (Livorno 1783, folio), where an explanation of a clause in the **AGES** (**למצות**), found in our R. Jacob's commentary, is given in the name of **RASHI**. We have seen that its sixth **Peraq** is ascribed to **RASHI** in a number of Italian *Machazors*, where it is used to supplement **Rambam's** treatise on the five **Peraqim**.

R. Isaac Israeli, who (on vi. 1) expressly states that Rashi commented on the five **Peraqim** only, follows his ancestor R. Israel of Toledo (No. 90) in attributing the commentary to one R. Shemuel, or **Rashbam**, whom we may suppose to have been the grandson of Rashi of that name. The author being presumably known to be of the school of Rashi and yet not Rashi himself, and his grandson **Rashbam** being so famous as a Talmud commentator, the latter might easily come to be regarded by a Spanish rabbi as the writer of the commentary. But we have good evidence to the contrary in the acrostics which name **Rashbam's** elder contemporary **R. JACOB BEN SHIMSHON** as the true author, not to mention the independent testimony of the **כתב תמים** to the effect that he was actually a commentator on **אבות**.

No. 109.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1490. 1.

A French Ashkenazic Siddur, quarto, of the early part of the 14th century, written on vellum in a south German rabbinic hand, and containing an unpointed text of the six **Peraqim** (fol. 25 a—30 b).

The following are specimens of its readings, including some obvious clerical errors:

Peraq i. 1, נתונין בדין, 6, כל המרבה שיחה, 12, הזהרו מדבריכם, 17, רב וקנה לך חבר..

* In vol. II. fol. 69 a, col. 2 (סימן ש"ג), a section ends **עך כאן ת' מ"ר. רי"ש**. A possible explanation of the confusion of names in the two commentaries in No. 19 is that **רי"ש** and **רי"ש** were first interchanged, and the latter (an unfamiliar abbreviation), perhaps with the addition of **ה ע"ה**, was then read as **ישעיה ר'**.

Pereq II. 1, הוּי זְהִיר (for והוּי). 2, סוּף בְּמִילָה.

Pereq III. 9, בַּעֲדַת אֵל *בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפּוֹט מְנִיין אִפִּי שְׁלֹשָׁה שְׁנָאֵם, וְאֲנֹדְתוּ וַיִּין. 16, om. רַ' דּוֹכְתָאֵי בִּד' יִנְאִי (אוּמ"ר) מִשּׁוּם ר' מֵאִיר אֹמֵר, 12, וְאֲנֹדְתוּ וַיִּין. 17, (om. תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים (טוֹבִים). 22 and 23 (but not 21), om. חֲבָה יִתְרָה כּו'. 24, וְהַפְּנָקָם פְּתוּחָה. 25, om. הַכֵּל צְפוּי בְּעֶרְבוֹן. 28, נּוֹפֵי תּוֹרָה.

Pereq IV. 23, לְפְרוֹסְדוֹר. בְּפְרוֹסְדוֹר. 27, הַלּוֹמֵד תּוֹרָה לִילָד, לֹזֵק. 28, שֵׁשׁ בְּשֵׁאוֹל, 31, וְהַלּוֹמֵד מִן הַנְּדוּלִים.

Pereq V. 8, נַעֲשׂוּ לְאַבּוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. The chapter ends with the *baraitic* additions found in No. 20 and elsewhere.

No. 110.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1495.

A small Prayer Book, vellum, written in an Italian rabbinic hand, of the 15th century. It contains a text of the six Peraqim, of which a few words only, here and there, are pointed.

Its reading of Pereq II. 18 is as follows (fol. קפ"ג, end):

ר' אֵלְעִזֵּר אֹמֵר הוּי שְׁקוּד לְלַמּוֹד תּוֹרָה מֵה שְׁתִּישֵׁב לְאַפִּיקוֹרוֹם, וְדַע לִפְנֵי מִי אַתָּה עֹמֵל וּמִי הוּא בַּעַל בְּרִיתְךָ, וְנֶאֱמַן הוּא בַּעַל מְלֹאכְתְּךָ שִׁישְׁלָם לְךָ שְׂכָר פְּעוּלְתְּךָ.

No. 111.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1523.

Five leaves of an Ashkenazic Siddur, of the early part of the 14th century, parchment folio, rabbinic hand, two columns to the page.

Two leaves, not consecutive, contain portions of R. Jacob ben Shimon's commentary on ABOTH. The former of these has the conclusion of the fifth and the beginning of the sixth chapter; and the latter a portion of the sixth, ending (on § 9) with the words,

מְלוּיָן לְשׁוֹן לְוִיָּה.

These words are on the fourth page from the end of the commentary in No. 20 (fol. 142 a).

* No mention is here made of the number *five*.

No. 112.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1729.

A Yemen Machazor, folio, written before 1644 A.D., but with some parts supplied in a later hand. It contains, after the Sabbath *Minchah*, a text of the six Peraqim, of which the first Pereq and a few words besides are pointed, viz. with the Babylonian vowel-points, or ניקוד העליון, as in No. 107.

Readings :

Pereq III. 1, מִלְחָה סְרוּחָה. 24, והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה.

Pereq IV. 17, בפרוודוד... בפרוודוד. 23, חביב עליך ככבוד חבירך. כדי שתעלה למרקלין.

No. 113.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1752.

A Provençal Machazor, defective, on parchment, quarto, well written in square characters, with some letters and sentences rubricated, of the 14th century.

It contains (at the end) an unpointed text of portions of ABOTH. The second, third, and fourth chapters are here reckoned the *first*, *second* and *third* respectively, the Pereq מִשֶׁה כֹּן' being regarded as an Introduction. Compare No. 80.

Before מִשֶׁה קָבַל is written,

ממתן תורה ועד משנה תורה משה קבל תורה.

In this Pereq our manuscript reads briefly, וישתו התלמידים וימותו (12), and לא מדרש הוא עקר אלא מעשה (18). The *third* folio from the beginning of ABOTH ends at Pereq II. 8,

...מרבה עבדים מרבה גול מרבה תור'.

After this a leaf is missing, and the next begins, לך תורה שאינה ירושה לך (II.16). In II. 18 the text agrees with No. 110, reading

...תורה מה שתשיב...ומי הוא בעל בריתך כו'.

The chapter ends :

...ופועלים עצלים ושכר הרבה ובעל הבית דוחק ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא.

Pereq III. (here called ב'). 1, ולפני (sic) אתה עתיד לתת את החשבון, 5, גזורין עליו (sic) מלכות ועול דרך ארץ, 8, אבל שלשה (sic) על שלחן אחד, 5. This mishnah is given in the name of ר' חנינא בן הקנה, next come ר' דוסא בן ר' חנינא (13—14), and after these, ר' דוסא בן ר' חנינא (16), the mishnoth 9—12 and 15 being omitted. 24, אבל לא על פי רב המעשה, 25, הכל נתון בערבין.

The last page of the codex has the beginning of Pereq בן זומא, down to (8), הלומד על מנת ללמד אין, the אין being written in the margin in rabbinic character.

No. 114.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1754.

Another Yemen Machazor, of the same character and date as No. 112. It contains the six Peraqim, pointed throughout with the Babylonian vowel-points, and accompanied by a marginal *Perush* running beyond the pages which contain the text.

The following are some of the readings of the text, which is on the whole a good one :

Pereq I. 4, בצמאה, 6, יירש נהנום, 9, כרשעים שלא קבלו עליהם... נגד שמא אבד שמא (sic) 14, (*prima manu*) את הדין.

Pereq II. 3, שאין מקבלין לו לאדם, 14, שלשה שלשה דברים, 15, עין רעה, 15.

Pereq III. 1, מלחה סרוחה, 2, חיים בלעו, 3 and 9, שכינה עמהן, 9, om. מרגילין לערוה, 19, שלא כהלכה, om. פנים בתורה, 17, שמי, after אבוא כו'. והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה, 24.

Pereq IV. 3, לעולם הבא, 17, בכבוד חבירך, 23, לפרוודוד, לפרוודוד. מכל חיי כו' for כחיי העולם הבא, 24.

Pereq V. 8, שאלין, 24, שמאי והלל, 26, וחטאת הרבים תלויה בו.

The commentary cites R. JONAH on the last mishnah of Pereq I. On Pereq III. 7, it has the note :

הניעור כמו הניחור בחלוף העין מאותיות אההע והוא קול שמוציא האדם כשהוא ישן כמו נחרת סוסיו וזה למה ששומעין אותו לסטים וחיות רעות ובאות עליו.

No. 115.

SAINT JOHN'S COLLEGE, K. 7.

A codex of 132 leaves of paper, of which the eleventh is lost, quarto, usually twenty-five lines to the page, except when it contains portions of the text, which is written large. Presented to St John's College, Cambridge, in the year 1684 A.D., by EDMUNDUS CASTELLUS, Professor of Arabic in the University.

It consists (like No. 1) of a copy (but not so carefully written) of the commentary on the Six Peraqim by R. ISAAC ISRAELI,

יצחק ס"ט בר' שלמה בר' יצחק בר' שלמה בר' יצחק * בר' ישראל הסופר בר' צ"ל בן] ישראל ז"ל.

The six chapters commence severally on the pages,

1 b, 24 a, 47 a, 71 a, 97 a, 119 a.

The work was completed by the author (as he tells us) in the year 1368 A.D., in the 28th year of his age. On fol. 115 b₁₄† he refers to,

הר' יעקב בן הרא"ש ז"ל.

that is to say, to Rabbenu Jacob ben Asher ben Jechiel, who died after 1340 A.D.

The transcription, which is in a Sepharadic rabbinic hand, was finished on Tuesday, the 28th Elul, 5277 A.M., that is, 1517 A.D. The place of writing was אדפי, and the name of the scribe,

משה בן יהודה בן אבי זמרא ס"ט.

A full and excellent description of another copy of this commentary is given by Herr S. Sachs in his as yet unfinished catalogue (written in Hebrew) of manuscripts in the Günzburg Library, now in St Petersburg.

1. The sources of R. Isaac Israeli's commentary.

The relation of this *Perush* to that of R. Israel may be gathered from our description of the latter (No. 90). It uses most of the authorities there named (p. 47), drawing especially from the commentaries of (or attributed to) Rashi, Rashbam, Rambam, R. Meir ha-Levi, and R. Jonah, as well as from R. Israel's own.

It also supplies a reference to R. JOSEPH IBN עכנין (or עקנין), a disciple of Rambam, which No. 90, being defective at the beginning, omits. This

* In the description of No. 1 a בר' יצחק has fallen out before בר' ישראל.

† In explanation of this mode of reference see above, p. 46, note.

R. Joseph is cited on Perek I. 7, והוי דן כו', immediately after Rambam, thus :

...וכן לאדם חסיד (ו)ישר ונאמן אין לדונו לחובה ואף כי כל דבריו נוטים לחובה. בן כתב הרמ"בם וצ"ל וכן כת' הרמ"הו ז"ל. והחכם ר' יוסף בן עכנין וז"ל תפש עליו וכת' כי דין זה שוה לכל ונ"א בכל אדם בין צדיק בין רשע, וכת' הר' ישראל ז"ל לשון משנתנו כסייע לר' יוסי בין (sic) עכנין ז"ל והשכל מסייע להרמ"בם.

This is found in No. 115 at the end of fol. 11 a, a few lines only before the passage, at which No. 90 commences,

...כמו שנא' סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים והאלהו ואמרו עונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק (11 b₁₀).

The readings in square brackets are from No. 1. This codex, which is in general superior to No. 115, omits the reference to R. ISRAEL in the above passage [13 a₁₇]. But it is found in the Günzburg manuscript, as described by Sachs, as well as in No. 115.

In No. 1, fol. 12 a, and in the Günzburg manuscript, but not in No. 115, which has lost a folio at this place, there is a citation, also on Perek I. 7, from R. JOSEPH IBN GIQATILLA :

וקנה לך חבר... ובמשלי ר' יוסי ז' גיקמיליא ז"ל למה חברים העוסקין בתורה דומים למדורה של עצים הא' מדליק את חבירו כך החברים הלומדי' זה שואל וזה משיב זה מקשה וזה מתרץ נמצאי' כלם דולקין ' אבל הלומד יחידי דומה לעץ יחידי דולק שאין האור מתאחות בו ע"ב.

The RABBENU MESHULLAM quoted on Perek III. 25 (67 b₁₀), whom Sachs inclines on the whole to regard as a צרפתי, proves on the contrary to be a רומי, his note on the סעודה, which our R. Isaac cites, being introduced thus in the earlier commentary of רי"ש, according to No. 20 (vol. I. 115 b₁₉):

ור' משולם בר' קלונימוס איש רומי פ' לסעודה ליום המיתה...

On Meshullam see in Schiller-Szinessy's *Catalogue*, under No. 53 (vol. I. p. 161).

Lastly, our R. Isaac quotes his father, א"א ז"ל (3 a₂₂, 19 b₅, &c.), and his grandfather ISAAC (126 b₁₇, 127 a₂₄, &c.), whom he also calls הר' זקני הר' יצחק ישראל (122 a₅, &c.), at times with and at times without the addition of ז"ל.

On Perek II. 13 we read in this codex (38 a₁₃):

כאלו לוח מן המוקום (ב"ה) מפרש בספר בן סירא לכך קורא מקום להק"בה לפי שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו ומצאתי בפי' ההגדה שחבר

הר' ישראל זקני (*sic*) ז"ל שכת' על ברוך המקום שנתן תורה לישראל וכו' כשחמנה שם של ד' אותיות תמצא מניינו עולה למנין מקום כיצד וכו' * ע"כ. וכת' הר' ישראל ז"ל...

But instead of הר' ישראל זקני we must read with No. 1 (39 a₂₀),

זקני הר' יצחק ישראל,

a reading further attested by the Günzburg manuscript (Sachs, *Catalogue*, col. 42), and by the context of this very passage, in which a genuine citation from R. ISRAEL immediately follows.

For some of our author's citations from the pseudo-Rashbam see on No. 108, comparing No. 90 § 6. Examples of comments cited by him as from RASHI on passages of ABOTH are given below.

2. R. Isaac Israeli's citations as from Rashi.

At the commencement of Perek VI. (119 b₄) R. Isaac remarks :

רש"י ורמב"ם וריו"ל ורמ"ה לא פירשו פרק זו לפי שאינו ממסכתא זו.

On the earlier chapters RASHI is not unfrequently quoted. For example :

A.

On Perek III. 4 (50 a₂₀) he is quoted as follows :

כת' רש"י ז"ל ולא מצינו במשנה כת' ישב בדד וידום אבל רגילין העם לאומרו ע"כ.

This is a remark of some critical importance. It reveals the source of not a few interpolations in the written text.

B.

On the reading of Perek III. 9 (54 a_{7, 19}) he is quoted to the following effect :

ורש"י ז"ל גורם מנין שאפי' ה' שנא' בקרב אלהים ישפוט, ופי' אלהים לשון דיינים [ג' דיינים] וב' בעלי הדין הרי בכאן חמישה. מנין שאפי' ג' שנא' ואגודתו על ארץ יסדה ומצינו ג' שרויים אגודה שאגודת אגוד ג' קלחים בו ע"כ.

* The explanation given is that the squares of the numbers represented by the letters of יהוה ($10^2 + 5^2 + 6^2 + 5^2$) together make up the numerical value of מקום (40 + 100 + 6 + 40).

C.

On Perek III. 18 (60 b₆) we read :

פרש"י ז"ל הוי קל לראש כשאתה בחור הוי קל כנגד היוצר ונוח לתשחורת ונם בעת זקנתך תהא נוח לו תשחורת מלשון זקנה כמו כי הילדות והשחרות. וי"א הוי קל לראש לשר הכירה וכו'.

D.

On Perek III. 25 (67 b₉) a remarkable note is given in the name of RASHI :

...והכל פרש"י אע"פ שהדין דין אמת " הכל מתוקן לסעודה א' רשעי' וא' צדיקי' יש להם חלק לעולם הבא לבירה הגדולה ע"כ.

E.

On Perek IV. 8 (78 b₁₇),

רבי ישמעאל בנו אומר הלמד על מנת ללמד **מספיקין** בידו ללמוד וללמד, a reading **אין מספיקין** is given as RASHI's, and as peculiar to him, thus :

רש"י ז"ל גורם ע"מ ללמד אין מספיקי' בידו ללמוד וללמד וכו', ופי' הלומד ע"מ ללמד לקרותו רב או ר' אין מספיקי' וכו'. ורשב"ם גורם מספיקי' וכן גרס' כל הספרי'.

And it is written in the margin of the text,

רש"י גורם על מנת ללמד אין מספיקי' בידו וכו' ובכל הספרי' כתו' מספיקי'.

F.

In Perek IV. 17 (85 b₁₇) the reading **חבירך** has the support of the commentary quoted as RASHI's, thus :

פרש"י ז"ל ככבוד חבירך משמע קרוב לכבוד חבירך וכן במורא רבך קרוב למורא רבך וכן וכבוד רבך קרוב לכבוד שמים ע"כ.

Over against this reading, which R. Isaac himself gives in his text, it is written in the margin of the codex, ר"ג חביב עליך כשלך.

G.

On Perek V. 8 two passages are quoted as from Rashi :

(102 b₁₆) וכת' רש"י ולא כבו הגשמים ולא נצח' הרוח כמדומה (שהוא) שיבוש דהא ביומא אמרי' הא משנה אנב גררה ולא קתני בה הני תרתי ומוסיפי' להו בבריית' והנך תלתא עומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים בתלתא קא חשיב להו והווי להו נמי י' ע"כ.

(102 b₂₄) ולא אמ' אדם לחבירו וכו'. פרש"י לפי שכל הדדים בתוכו היה מומין להם שהם (השם) *(marg.)* פרנסתן ולא הוצרך א' מהם לצאת משם וכת' הר' ישראל ולפי זה יש לגרום שאל"ן בירושלם ופי' שאתקיי' ואדור כמו נפשו בטוב תלין ע"כ.

But R. Isaac himself, after "Rashbam" and R. Jonah (103 a₄), reads כשעולין לירושלם.

II.

On Perek v. 29,

הורה בן תימא אומר הוי עז כנמר כו',

"RASHI" is quoted to the following effect (115 b₇):

פרש"י ז"ל משנה זו שנויה (להלן) בזבחי' *(sic)* בפרק מקום שנהגו תכף לאות' של ר' עקיבה שהיה אומ' עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריו' ובא ללמדנו שלא דבר ר' עקיבה אלא במי שהשעה דחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לעשות עצמו עז כנמר וקל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים לקבל שבתות וימים טובים ע"כ.

See also fol. 4 a₁₂, 40 b_{7, 11}, 50 a₂₄, 61 b₁₀, 66 b₂₀, 68 a₂₁, 70 b₉, 81 b₃, 96 b₂₆, 100 a₁₅, 103 a₁₆, 103 b_{7, 9}, &c.

These comments, or some of them, may perhaps be rightly attributed to Rashi. They are more or less in his style, and one cannot doubt that he expounded the tract ABOTH in his lectures, although he may not himself have written down his notes upon it. In copies of R. Jacob ben Shimshon's commentary (Nos. 20, 108, &c.), which (as we have seen) our R. Isaac quotes as Rashbam's, sundry references are given to RASHI, but not as a writer on ABOTH.

Thus much will suffice to indicate the character of R. Isaac's *Perush*; but full justice could not be done to it without collating it in detail. It is indispensable to any critical commentator on ABOTH, and would itself amply repay the labour of careful editing.

3. The date of R. Israel's commentary.

R. Isaac Israeli, who was born in 1340 A.D., being of the sixth generation in descent from and including

ר' ישראל הסופר בן ישראל,

that is, R. Israel ha-Sopher ISRAELI, the latter would have been born in the 12th or the 13th century according as we reckon on an average more or less than 28 years to a generation. If he was the R. ISRAEL whose Arabic

commentary our R. Isaac cites, the author of this, as we assumed in our description of it (p. 46), may have been born late in the 12th century or early in the 13th. In either case his commentary might have been written not later than the middle of the 13th century; nor is there apparently any internal evidence to the contrary, according to No. 90, the latest author of ascertained date quoted therein being RABBENU JONAH (p. 47), who died about 1230 A.D.

Sachs, however, in his *Catalogue* takes the author to be a different R. Israel, who died in 1317, or possibly 1322 A.D. He was without doubt (writes he) the R. Israel of Toledo (col. 26) who was engaged in controversy with R. Asher ben Jechiel (שו"ת הרא"ש כלל נ"ה סי' ט'). But the reasons assigned are, as they stand, not quite conclusive. They are to the effect that the R. Israel last named was a great scholar, who composed works in Arabic, and is styled "R. ISRAEL" simply by-HA-ROSH; and that the R. ISRAEL cited by our R. Isaac was a scholar of like calibre, who wrote in Arabic, and is referred to always as R. Israel, without further specification, if we assume him to be a different person from R. ISRAEL HA-SOPHER ISRAELI. But one's first impression from our R. Isaac's preface is that the R. Israel ha-Sopher named in his pedigree is the R. Israel whose work on ABOTH he cites; and so perhaps thought the careful scribe of No. 1, when he copied as far only as the name of ר' ישראל in large letters, as below :

פ' מסכת אבות חברו יצחק בר' שלמה בר' יצחק בר' שלמה
 בר' יצחק בר' ישראל הסופר בן ישראל תנצ"בה. תחלת דברי וראשית
 אמרי כו'... (2a₆) ולקטתיו מהים הגדול ורחב ידים פי' התכם הפילוסוף
 האלהי התורני הר' ישראל ז"ל אשר הרחיב בפי' מסכתא זו בלשון ערב...
 ועוד לקטתיו משאר חיבורי המפרשי' ז"ל והוספתי אני מאשר חננוני מן
 השמים לקשר דברי כל תנא ותנא כפי השנת שכלי' ועוד סיימתי כל משנה
 ומשנה בפסוק לפי שכך הורגלתי להגידה ברבים...

On either hypothesis, R. Israel's commentary on ABOTH may have been written within the half century 1250—1300 A.D., and on neither can it have been written much before or much after.

פרקי אבות

Nos. 116—170.

(PARIS, 116—136. HAMBURG, 137—150. BERLIN, 151—155.
ST PETERSBURG, 156, 157. LONDON, 158—168. PARMA, 170.)

I. Commentaries with or without the text

Name	Number
Rashi	116, 117, 170
Jacob ben Shimshon	118—121, 151, 152, 158, 161
Maimonides (Hebrew)	121, 122, 152, 153
Bachja ha-Dayyan	160
Joseph ibn Shoshan	129, 130, 160
R. David (Arabic)	126
Isaac Israeli	123—125, (130)
Shem Tob ben Shem Tob	128, 160
Shim'on ben Tsemach Duran	127
Joseph Ja'betz	131
Shabbethai ha-Sofer	159
Aharon de Shelomoh Antones	169
Abraham Taussig	158
Anonymous	117, 132, 141
Translations	132, 144

II. The text alone

Nos. 133—140, 142, 143, 145—150, 154—157, 162—168.

The codices in the Imperial or as it is now called National Library of PARIS numbered respectively in the new *Catalogue* of Hebrew and Samaritan manuscripts,

152, 169, 306, 327, 328, 330, 387, 448, 452, 455, 583, 589,
636, 643, 644, 646, 719, 739, 769,

contain manuscripts of the text of ABOTH or of commentaries upon it as below, where the PARIS *Catalogue* numbers are given in brackets.

Nos. 116, 117.

(PARIS 644, 769.)

Each of these contains a copy of the commentary having the unique reading in Pereq iv. 8,

אין מספיקין בידו ללמוד וללמד.

which R. Isaac Israeli quotes as RASHI'S (p. 101 E).

No. 116, which is a fine Maclazor transcribed shortly before 1264 A.D. by one Eliezer, contains also the text of the Six Peraqim separately (fol. 78 a—89 b). It reads in Pereq III. 9,

...שנ' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים
ישפוט מניין שאפילו חמשה שנ' ואנודתו על ארץ יכרה מניין שאפילו שלשה
שנ' בקרב אלהים ישפוט.

In Pereq iv. 23 it has בַּפְּרוֹדֵד, לַפְּרוֹדֵד; and it places רב' אומר עשה (II. 4) after iv. 19.

The commentary (fol. 237 a—266 a) reads, on Pereq I. 3,

ושמעתי שצדוק ובייתום תלמידיו היו.

instead of referring (as some copies here do) to the ערוך, which would limit its age.

Pereq VI. is also commented upon, and it is remarked that for "FIVE possessions" the reading should be THREE.

No. 117 contains two commentaries, of which the former is that attributed to RASHI (fol. 91 a—95 b). See also under No. 130.

Nos. 118—120.

(PARIS 327, 387, 646.)

These contain copies of the commentary of R. JACOB BEN SHIMSHON, or רי"ש. See above pp. 90, 94.

No. 118 reads on Perek v. 9, marking שנתגל for omission

ופי הבאר (שנתגל) פי הבאר שהיה מגלגל עם ישר' במדבר מנחליאל כו'.

In this mishnah the true reading may perhaps be ורהבאר, the interpolation of פי *mouth* being due in part to a misreading of the abbreviation פי in some ancient *Perush*.

No. 119 contains Rashi's *Sepher ha-Pardes*, followed by the commentary of רי"ש on ABOTH. Notice in this the reading in the introductory part (fol. 202 a, line 4),

אין ניקוד מברני דומה לניקוד שלנו,

and the reading on Perek III. 18,

ויש מפרשין הוי קל ראש הקל את ראשך כלומר הוי זריז במלאכתך בבחורות' כדי שתנוח בזקנתך. וי"א הוי קל לראש לשר הבריה.

No. 120 is a fine Machazor transcribed a little before 1396 A.D. In the commentary we miss such critical notes as ובתפלה ל"ג (II. 17). In Perek II. 1 it reads לעושה תפארת.

Nos. 121, 122.

(PARIS 328—9, 330.)

These contain RAMBAM in Hebrew on ABOTH, in its place as a tract of the Mishnah; and the former adds the commentary of רי"ש on Perek VI., but under the name of Rashi.

Nos. 123—125.

(PARIS 152, 169, 448.)

The commentary of R. ISAAC ISRAELI on the Six Peraqim.

No. 124, which contains a roughly written copy of the commentary (fol. 119 a—196 b), breaks off on Perek IV. 31 with the words

ומהו השחר אל"א שהכוונה בזה.

No. 125 begins on the *Great Synagogue*, and a leaf is missing before fol. 29, which commences at Perek II. 5 with the words צבור שמעשיהם כעורים.

The copy of the same commentary which should be in No. 130 is missing

No. 126.

(PARIS 583.)

At the beginning and up to fol. 134 a is a commentary in Arabic "attribué à R. David... Le ms. a été exécuté au Caire à une époque récente." If the author is R. DAVID (ben Jehoshua) ben Abraham ben Mosheh ben Maimon, it may be put down to the middle of the 14th century.

No. 127.

(PARIS 739.)

The work **מגן אבות** of R. Shim'on ben Tsemach Duran, completed in 1559—60 A.D., including a commentary on אבות (fol. 199 b—269 a), first printed at Livorno in 1763 A.D.

No. 128.

(PARIS 719.)

This includes a copy of R. SHEM TOB BEN SHEM TOB'S commentary on the Six Peraqim, defective at the end.

The Peraqim begin respectively on the pages,

107 a, 123 b, 128 a, 133 b, 135 b, 139 b.

Nos. 129, 130.

(PARIS 455, 769.)

No. 129 is an excellent copy (but with three pages in a later hand) of the commentary of R. JOSEPH IBN SHOSHAN on ABOTH, dated (?) 5148 A.M. (=1388 A.D.). He sometimes gives Arabic equivalents for Hebrew words, as for **כפונ** and **משמרת** in Perek v. 21.

No. 130 is a defective copy of the same, dated 1496 A.D., commencing near the beginning of Perek II. with the words,

והזור אותו הכה ומתמצצם כו,

which are found at fol. 24 a, line 14 in No. 129, so that the contents of 23 out of the 91 folios of that copy are missing in this.

The scribe Isaac ibn Shoshan writes that he transcribed "these commentaries of R. Isaac Israel and R. Joseph Shoshan at גוליטא on the coast of Tunis." The former of these is not in the codex.

No. 131.

(PARIS 452.)

An unnamed commentary, which proves to be that of

ר' יוסף יעב"ץ

described above on p. 80.

No. 132.

(PARIS 589.)

The volume begins with a German translation and commentary on Aboth in Hebrew characters. On a fly leaf is written,

295. *Liber Cabbalisticus. Lingua Theutonica.*

Nos. 133—136.

(PARIS 306, 636, 643, 647.)

Codices containing the text of Aboth without commentary.

No. 133 has some remarkable correspondences with the text in the Cambridge Manuscript of the Mishnah, No. 98 (pp. 69—78). The following are specimens of its readings :

Pereq II. 5, שאיפשר לשמוע שסופו להשמע, 14, נְשַׁלְשָׁה שְׁלֹשָׁה, 18, מה ורע without ורע.

Pereq III. 9, as in No. 98. 18, הווי קל ראש, with a small ל inserted above the line before ראש, in brown ink like the points, the letters of the text being black.

Pereq v. 9, ופי הבאר omitted. 28, the order as in No. 98, and שני אתה כו' is omitted. 31, omitting לך כו' שאין לך כו',

הפוך בה וְהִפְּךָּ בה דכולה בה וּמִלֵּךְ בה ובה תהוי ומנה לא תזוע...

The reading וּמִלֵּךְ is clearly a corruption of וּכְוֹלֵךְ (No. 98).

Nos. 137—150.

These are the codices of the Stadtbibliothek of HAMBURG numbered respectively,

34, 42, 89, 105, 109, 116, 129, 171, 200, 205, 208, 212,
234, 243 ;

and consisting mostly of Prayer Books which were examined by the writer in the year 1876. The corresponding numbers in the *Catalogue* of 1878 by Steinschneider are given below in brackets, with the letter S prefixed.

No. 137 (S. 85) contains portions of ABOTH, pointed, on seven folios, not arranged in their true order, namely,

From Perek II. 13 to III. 17 on folios 36, 43 ;

From Perek V. 3 to כל מה שנברא in VI. on folios 2, 3, 8, 4, 5.

In Perek III. 9 it reads, but with בקרב אלהים unpointed and marked for omission,

...בערת אל (בקרוב אלהים) מניין שאפילו שלשה שני ואנורתו כו'.

thus deliberately omitting the number FIVE.

No. 138 (S. 87) contains a pointed text of ABOTH (fol. 60 a—7 b), with several omissions, some of which are supplied in a later hand.

Perek II. 4 is omitted, but added below in the margin. In the text it stands after Perek IV. 19, with the reading שיבטל רצונן. It is remarked by commentators on the received text that רצוננו was to have been expected here, but רצון אחרים was put for it by way of euphemism.

No. 139 (S. 88) contains the Six Peraqim unpointed (fol. 38 b—48 b). It reads in inverted order,

ר' א' עשה רצונך כרצוננו.

and places the saying after Perek IV. 19, instead of at II. 4.

No. 140 (S. 89) has the Six Peraqim, pointed (fol. 74 a—93 b). It omits Perek IV. 20, and in its place gives a short reading of II. 4,

ר' אומר עשה רצונך כרצוננו בטל רצונך כו'.

No. 141 (S. 56) consists of ten folios, modern, and has the beginning of a commentary on Job, followed by fragments on ABOTH (fol. 7—10).

No. 142 (S. 84) is a "Thephillah" of date 1459 A.D. in which Perek vi. ends thus,

ארבעה קניינים...בן בנ...בן הא הא...יהי רצון כו'.

No. 144 (S. 157) contains a Latin translation of Aboth, written in an interleaved copy of a printed edition, by L. JOH. AD. SCHERZIUS, Leipsiae, 1664.

Nos. 143, 145—9 (S. 90, 93, 101, 94, 95, 97), contain the Six Peraqim, pointed or unpointed.

No. 150 (S. 98) has the Six Peraqim, pointed. It reads in

Perek III. 9, repeating בקרב כו',

בעדת אל בקרב אלהים ישפוט...חמשה שנ' בקרב...שלושה שנ' ואגודתו כו'.

שנברא בצלמו חבה יתירה לו שנברא בצלם כו',

הפוך בה והפיר בה ובה תהוי ומנה כו',

Nos. 151—155.

These manuscripts of the Royal Library of BERLIN, numbered respectively in the Oriental Collection,

361, 498, 567, 627, 629,

were collated in 1876. Their numbers in the *Verzeichniss* of Hebrew Manuscripts by Steinschneider forming Part II. of the general catalogue of manuscripts belonging to the above-mentioned Library and published in 1878 are given below in brackets.

No. 151 (S. 51) is a small German Machazor with marginal "Scholien," which "erklären den Inhalt und behandeln das Ritual häufig nach ״ויטרי״." The commentary occasionally takes fantastic shapes, as of an ape, or a flamingo. On fol. 94 b (cf. 114) it forms the name of the scribe הננימן יצחק בן חננאל, and on fol. 95 a that of his patron הלבלר.

It has the Six Peraqim, pointed by a later hand, and accompanied by the commentary of רי"ש (fol. 70 a—95 a). It omits ובתפלה in Perek II. 17; and תורה in II. 18; and חבה יתירה כו' in III. 22; reads נופיה תורה in the text of III. 28, with הלכות in the margin; and reads on III. 18, in the commentary,

הקל את ראשך והוי כקנה שהולך כו'.

No. 152 (S. 60) has the Five Peraqim with RAMBAM's commentary, in Hebrew, followed by Perek VI. with that of ר"י"ש.

No. 153 (S. 24) has ABOTH in its place in the Mishnah, with the commentary of RAMBAM in Hebrew (fol. 166 a—176 b).

No. 154 (S. 89) is a Yemen Siddur, containing the Six Peraqim with the נקוד העליון (fol. 16 b); the sixth Perek is here of peculiar form, like that of No. 84. After בשם מרבי it adds דבר בשם אומרו כו'. Then come a number of BEATITUDES, and lastly the saying on the י"ש עלמות (T. B. Sanh. 100 a), and ר' חנניה בן עקשיא כו'. This chapter is named קנין תורה, and is expressly said to be בריתא and no part of the genuine ABOTH.

In the Five Peraqim this manuscript, like No. 98, reads בצמאה (I. 4); עמלים כו' (II. 2); ככבוד חברך (IV. 7); פרוודור, with two *Daleths* (IV. 23); שמאי והלל (V. 25). It omits תורה in II. 18, and חכה יתרה כו' in III. 22 and 23.

No. 155 (S. 91) is another Yemen Prayer Book, folio, having the Six Peraqim, with occasional points (fol. 12 b—17 b). Twelve folios from the end of the full-sized pages is a calendar beginning at 1654 A.D.

Nos. 156, 157.

These are the manuscripts 147 and 148 in the first Firkowitz collection which I collated in the course of a visit to the Imperial Library of ST PETERSBURG one day in September 1876. They are Prayer Books with the text of ABOTH, both incomplete.

No. 157 reads עין רעה (II. 15); לְפָרוֹן רוֹדֵר כו' (IV. 23); צַבִּיָּה (IV. 27); שלי ושלך שלך כו' (V. 16); שמאי והלל (V. 25).

No. 158.

This is the copy of the commentary of ר"י"ש referred to above on p. 91 as belonging to the Ashkenazic Jews' College in LONDON. See under No. 6 in Neubauer's *Catalogue* of the Hebrew manuscripts belonging to the College (1886). No. 9 in the same collection is described as ספר עין אבות, a commentary on Aboth by Naphtali ben R. Abraham Taussig "Neun Greschel," a descendant of Judah Löwe of Prague. The commentary in No. 6 (fol. 90 a—147 b)

is written for the most part in a "Magna-Graecian" hand of from 1275 to 1325 A.D. The following account of it is from a transcript of the commentary made for me by Dr Schiller-Szinessy.

The scribe wrote from a copy which was defective in Perek v., and used another commentary to supplement it.

Passing over the gap inadvertently in the first instance, he goes on at once from *עם הארץ* in v. 15 to *עין טובה כו'* (v. 28). But on perceiving the omission he writes in the margin at the end of v. 15, "see on the next folio," *עיינ ברף שני* (fol. 136 b).

On the next page (fol. 137 a), after v. 28, he writes (with reference to what he is about to insert to supply the omission) :

מכאן עד יהודה בן תימא אומ' הוי עו כנמר לא מצאתי בהעתק
והעתקתיו מפ' אחר ושכחתי מלכותבו במקומו לפיכך כתבתיו הנה,

and he accordingly gives notes extracted from this "other commentary" on the omitted sayings, from *ארבע מירות בדיעות כו'* (v. 16) onward, on a smaller scale and not quite covering the whole ground. These extracts reach to the beginning of fol. 138 a. The saying of *יהודה בן תימא* (v. 29) is then commented upon from the original manuscript.

Many of the Rabbinic commentaries on Aboth are of this composite character; but this note explaining how a part of one has come to be embodied in another is quite exceptional, and of great interest. In other cases, especially in short marginal commentaries, the writer, while following one *perush* on the whole, will frequently work into it notes from another which seem to him more edifying or to the point, till the distinctive features of the original are more or less completely obliterated.

The sayings of *בן הן הן* and *בן בן בן* are commented upon in this manuscript as part of Perek v., whereas in No. 20 they are placed at the end of Perek R. MEIR. See above, p. 23.

No. 159.

This belongs to the same collection as No. 158, and is No. 37 in Neubauer's *Catalogue* of it. It is a Siddur, of "about 1610," including a pointed text of the Six Peraqim, and with a grammatical commentary by one Shabbethai ha-Sofer. The text of Aboth has the accented syllables marked and Scripture passages accentuated. It is a feature of the commentary on Aboth that it discusses the pointing of words in the text.

Nos. 160—168.

The BRITISH MUSEUM manuscripts, Additional 26922, and Oriental 2389, 2390, 2417, 2418, 2673, 2735, 2736, 2772.

No. 160 (Additional 26922, Almanzi collection), which is in a Sephardic Rabbinic hand, contains

(1) A commentary on the Five Peraqim by רון יוסף בן שושן (fol. 99 a—190 a), followed by a commentary on Perek vi. by

ר' שם טוב ן' שם טוב.

(2) A commentary on the Six Peraqim by רבי' בחיי הדיין (fol. 217 a—285 b), copied by David Hassoun in the year 1534 A.D. (fol. 286 a), for ר' שלמה הלוי בכר החכם השלם ר' משה הלוי בן אלקאבץ

ראשית חכמה יראת ה'. עליון הנמצא הקדמון השוכן ברום חביון.

The author, who lived in the 13th century, quotes his teacher, the famous Shelomoh ibn Addereth, ר' שלמה ז"ל (236 b), and Rashi, Redaq and Rambam (229 a). On "Bachja" and his other works see Dr Bela Bernstein's *Die Schrifterklärung des Bachja b. Asher ibn Chalâwa und seine Quellen* (Berlin, 1891), an extract from the *Mag. f. d. Wiss. des Judenthums*. Dr Bernstein does not notice this *Perush*. See also Luzzatto in Steinschneider's *המזכיר*, vol. iv. 56 (Berlin, 1861).

Perek v. ends with הוא היה אומ' עז פנים כו'.

Perek vi. is headed

פרק ששי . בן בג בג.

and contains comments on the sayings:

בן בג בן אומ' הפוך בה והפך בה כו'. לפום צערא אנרא. שמואל הקטן אומ' בן חמש כו'. ר' אבא אומ' אשרי מי שנדל בתורה כו'. ר' הנניה כו'.

No. 161 (Oriental 2735) is an Ashkenazic Machazor, of the 14th century, on vellum, containing the Six Peraqim in square character, pointed (fol. 51 a—78 a), with the commentary of רי"ש in the margin of the text and on the whole of the page preceding it. It shews a transitional state of the ending of Perek v. where, after שבשמים, come the sayings:

שמואל הקטן כו'. בן חמש כו'. עז פנים כו' (with *baraita*). אשרי מי שנדל בתורה כו'.

These are followed by :

סליק פירקא, מכאן ואילך היא תוספת העולם,

and the sayings of **בן בנ** and **בן בנ** are not contained in this chapter, but come at the end of the next.

In the margin, however, after **שבשמים** (fol. 71 b), is written, on the right hand,

הוא היה אומ' עז פנים כו'. בן הא הא כו'. בן בנ בנ כו',

and on the left hand,

סליקו לך מסכת אבות,

and the saying of **בן בנ** is commented upon at the end of Perek v., and not in its place in Perek vi., where it stands in the text.

No. 162 (Or. 2736) is an Italian Siddur in Sepharadic handwriting, dated on the last page but one (fol. 479 a), Bertinoro, 5150 A.M., or 1390 A.D. It contains the six Peraqim, in square characters and with points (fol. 280 b—314 a).

No. 163 (Or. 2772) is an Ashkenazic Machazor, written a little before the year 1314 A.D., with which its calendar begins (fol. 297 a), and containing the Six Peraqim, in square characters and with points (fol. 92 a—122 a).

Nos. 164—168 are Prayer Books of the rite of Yemen.

No. 164 (Or. 2389) contains the Six Peraqim unpointed (fol. 16 b—22 a).

No. 165 (Or. 2390) the Six Peraqim with the **נקוד העליון**, except in the sixth and part of the fifth (fol. 18 a—24 a). Perek vi. begins in the usual way, but ends with a series of BEATITUDES, like No. 84.

No. 166 (Or. 2417) the Six Peraqim unpointed (fol. 44 a—48 b), with here and there a short marginal note.

No. 167 (Or. 2418) the Six Peraqim with the **נקוד העליון** (fol. 12 a—17 a).

No. 168 (Or. 2673) the Five Peraqim with the **נקוד העליון** (fol. 15 a—19 a).

No. 169.

Among Aboth manuscripts in the possession of the writer may be mentioned an autograph eclectic commentary of date 5423 A.M. by Aharon de Shelomoh Antones, a Sepharadi living in the neighbourhood of Amsterdam.

No. 170.

This is Codex 184 of the de-Rossi collection, now in the Royal Library of PARMA. It contains a commentary on the Five Peraqim followed by two fragments inserted to fill blank spaces; additional notes on Pereq III. 24, 25 ending כך פי' ר' משולם בר' קלונימוס מרומי; and a short Hebrew Lexicon from תפוח to אבל. De-Rossi ascribed the commentary to R. Meshullam; but it is clearly of different authorship from the detached notes above mentioned, and it proves to be a recension of a well known work attributed to Rashi with additions from Maimonides. The notes by R. Meshullam are from the *Aruch*, which is also referred to by name on fol. 8 b.

The codex contains 108 leaves of paper, now measuring about $5\frac{1}{2}$ by $4\frac{1}{4}$ inches. The writing is Spanish rabbinic, of about cent. xv. The volume is described as follows by Joh. Bern. de-Rossi in the published catalogue of his *MSS. Codices Hebraici &c.*, vol. I. p. 120 (Parma, 1803):

Cod. 184

1. PIRKE AVOTH seu *Capitula patrum cum Comm.* R. Mescullam fil. Kalonymi de Roma.

2. ANON. *Lexicon breve heb.* chart. rabb. in 12 sec. xv.

Commentarii auctor colligitur ex verbis, quibus explicit, si ea quidem, ut videntur, de expositione integri libri sunt intelligenda, *Sic exposuit R. Mescullam fil. R. Kalonymi de Roma. Finitus et absolutus.* Hunc scriptorem vix memorat Wolfius t. I p. 102, de hoc autem opere silet profunde.

BENIACOB in his *אוצר הספרים*, No. 102 p. 458 (Wilna, 1880), follows de-Rossi in ascribing the commentary to R. Meshullam, without mention of his expression of doubt, "si ea quidem, ut videntur &c."

RAPOPORT accepted de-Rossi's conclusion, and even imagined that he had confirmed it. Finding the detached notes from R. Meshullam (fol. 68 a—69 b) in the *Aruch*, and not doubting that they belonged to the commentary, he called it R. Meshullam's, and added ומונה ממנו כבר מן (ערך סער). See letter I. p. 16 in *S.L. Rappoport's Heb. Briefe an S. D. Luzzatto*, ed. Eisig Gräber (Przemysl, 1885).

De-Rossi's "PIRKE AVOTH cum *Comm.*" comprises the commentary, two minor fragments written to fill up its last folio, and the detached notes from R. Meshullam.

1. Perush Rashi-Rambam.

A collation of the *Perush* in the manuscript with an edition of "Rashi" and Rambam's commentaries on the Five Peraqim (Mantua, 1560 A.D.) shews that it is a recension of the former with considerable additions from the latter, its longer notes in particular being more or less compounded of Rambam's.

Fol. 1 a—5 a. The Peraqim have for preface an expansion of כל ישראל 'יש להם חלק בו' with Rambam's enumeration of the thirteen foundations of the Law. See on Mishn. *Sanh.* XI (*al.* x) 1.

The Peraqim begin severally on

fol. 5 b, 15 b, 26 a, 36 a, 50 a.

The following extracts are given partly for the sake of their readings in the text of AVOTH, and partly as specimens of the *Perush*. Passages in Rabbinic type are from Rambam.

PEREQ I. 3, על מנת שלא לקבל פרס. For the story of צדוק וביתום הַעֲרוֹךְ is referred to (8 b₄).

4, וישותה בצמאה. 4—5, יוסף. 6, יורש.

6, ובאבות דר' נתן מוקים לה באשתו נדה... ואנן גרסי' ואפי' באשתו טהורה ומפני שמתבטל מדברי תורה.

7, מתאי, 7—8, וקנה לך חבר, ספרים. ואמרי לה חבר ממש.

8, רחוק, התחבק (*sic*), and afterwards (*marg.*) רחוק, הרחק.

19. The Perek ends thus,

שפטו בשעריכם וסמיד ליה אולי יחנן ובמשנה אין כתי' מקרא זה. והדין הוא הנהגת המדינה ציוסר... והשלוס מעלות המדות.

The edition reads ובמשנה מברנית אין כתיב שם פסוק, and adds the note that סמוך לשפטו בשעריכם אולי יחנן בו' is not the one verse being in Amos and the other in Zechariah.

PEREQ II. On 1, 3, 6, 10, 15 there are extracts from Rambam. The note on § 1 gives his enumeration of the eight gradations of negative commandments with the penalties attached.

5, ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע.

6, השתדר כמו השתדל ותעסוק בצרכי צבור... תרגו' ויאבק איש ואשתדל,

7, צפה (for שצפה). 9, עשית (*margin.* למדת).

שלשה שלשה דברים... כל אחד אמי שלשה... ונחש שרף לוחש בפיו, 14,
שיבלייר כדרך שהאוויזן שורקין זה לזה.

Sifler. The לע"ז of the edition agrees generally with that of the MS.

17, הוי זהיר בק"ש לקרותו בשעתו. ותפלה ותפילין לא גר,

The scribe has interpolated ובהפלה in his text; and in the same saying 'ו רחמים, where אלא תחנונים is the true reading of the *Perush*.

PEREQ III. On 1, 4, 9, 17, 18, 19, 24 &c. there are extracts from Rambam.

4, אחד שיושב ודורש. The compiler has recourse to Rambam for the note,

ופי' וידום מן הדבור... כאלו נתינת התורה כלה היתה בעצרו לבד,

having (we need not doubt) in his "Rashi" the note quoted as from Rashi by R. Isaac Isr. (p. 100, A),

ולא מצינו במשנה כתי' יעב בדר וידום אבל רנילין העם לאומרו.

5, הנעור, הצועק, 7, הרי אלו באוכלי זבחי מתים.

9. R. Isaac Isr. quotes Rashi for the reading 'בקרוב כו' and its interpretation (p. 100, B). The MS. gives this, and after it, with a ויש גורסין, the view of Rambam.

13. Fol. 30 ends on 'ר' הנינה בן דוסא כו' with the line,

שמתרחק מן האסור והחטא,

and, a leaf having been lost, fol. 31 begins on § 17,

את המועדות והמלבין כו'.

17, והמגלה פנים בתורה אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים.

The *Perush* combines "Rashi" and Rambam thus,

מלבין הוא שמנייש חזירו. וי"א מאדים כו'.

מגלה פנים בתורה, דורש אנדות של דופי. וי"א שעובר על מצות התורה כפרהסיא... כיהויקיס בן יוסיאיו.

והמפר בריתו, שלא מל. וי"א המושך לו ערלה.

18, תשחורת ... בחור הוי קל כנגד היוצר ... תשחורת, לזון זקנה ... וי"א הוי קל לראש לשר הבירה ... לתשחורת לזובר מְשִׁמְרֵל ... וי"א קלות [קל ?] ידוע, ונח הוי היסוב והנחת.

The beginning of this agrees with R. Isaac Israeli's "Rashi" (p. 101, U); the לע"ז with the edition; and the end with Rambam.

25. The *Perush* quotes from Rambam הו"א מַשֵּׁל על המות, and continues according to Rashi as quoted by R. Isaac Isr. (p. 101, D).

27. The Scripture proofs said to be not במשנה 28, וגימטריא.

PEREQ IV. 7. Story from Rambam to illustrate מאד הוי שפֵּל רוּחַ. *No. 98 is defective here.*

8. R. Isaac Isr. quotes as distinctive of Rashi the negative reading ה"ג אין מספיקין בידו ללמוד (p. 101, E); and the MS. reads ה"ג אין מספיקין וללמד (40 a₅).

9, וכך היה הלל דורש. Note from Rambam.

11, בפני 15, ממעט בעסק 14, ה"ג ר' ישמעאל בנו.

17, R. Isaac Isr. quotes Rashi as reading ככבוד חבירך (p. 101, F). And this is the true reading of the MS., which, after some clerical errors, concludes thus (44 a₁),

... משמע קרוב לכבוד חבירך, וכן כבוד חבירך קרוב למורא רבך.

23, פרוודור, פורקא בל' ... שכל מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וי"מ, טרקלין ההיכל ופרוודור בית שער.

27, אב"ה. 28, אגרייש בלעז.

PEREQ V. 2, לשבכל הדורות ... לפנינו ... מי המבול.

5-6, ועשרה על הים הם קבלה... ומזינו בקבלה ג"כ... (53 a₁).

8. The MS. has the note ... וכמדומה לי שהוא שבוש ... צר לי המקום ללון בתוכו; and a note beginning שאלין בירושלם; both of which are quoted as Rashi's by R. Isaac Isr. (p. 101, G).

9, נ"א צבתא כצבתא מתעברא צבתא קמ"תא צמאי עבדא.

29, יהודה בן תימא ... תכפה לאותה שלר' עקי'... עשה שבתך חול כו'.

This note is quoted as Rashi's by R. Isaac Isr. (p. 102, H).

עו פנים... בימינו. עד כאן כת' במשנה, ומוסיפין בו עו פנים. 30,
 ר' אלעזר אומ' ממזר... ושנינו במס' כלה... ר' חנינה בן עקשיא
 אומ'. אינו לא מן המשנה ולא מן הבריתא אלא סיום יפה הוא ונהגו העם לאמרו
 בסיום הפרקים לפי שאין אומ' על המשנה קדיש אלא על ההגדה כדאמ' מר
 ואמ' יהא שמי' באגדתא.

הפוך בה והפך בה... ואל תתמה במשנה זו שהיא בלשון ארמי... 31,

The *Perush* ends on fol. 67 a thus,

בן בג בג פ' בן גורת בן גורת שלא רצו חכמי' להלבין פניהם לפי שהיו
 נרים ורמוזהו בזה הלשון. ג"כ בן הא הא ר"ל אל"ף מאברהם וה"א משרה
 כמו שהיו מגיירין לאנשים ולנשים דכת' ואת הנפש אשר עשו.

2. Minor Fragments.

1. The lower half of fol. 67 a is filled up with the fable of the Ant and the Grasshopper, written in four lines, thus:

אמ' ליה שושפויי לאנמלתוי. הב לי מן
 חטויי. אמ' ליה ואת בקייטא מאי עבדת.
 אמ' ליה זמירנא. אמ' ליה השתא זיל
 רקוד דלא אכלת מן חטויי דאגירנא בקיטויי.

See in Buxtorf *שושיבא*, under *ששב*. The title of the fable in Landsberger's *Fabulae aliquot Aram.* p. 28 (Berol. 1846) is *שושפא* וטיטכוס. Lewysohn, in *Zool. des Talm.* § 391 n, p. 294 (Frankf. a. M. 1858), wrote conjecturally "*שושיבא* mag mit *שושיפא* verwandt sein," apparently not knowing that *שושיפא* was in actual use for a kind of *locust*. But it is so used in *Tosaphoth Chullin* 65 b, *ר"ה ואלו כללי*, where it is defined as *מין חנב*. See Kohut's *Aruch Completum* under *סוסבל* (1890). On the authority of Cod. de-Rossi 184 we may now add the form *שושפא* for *חנב*, a kind of *locust* which says *זמירנא*, *I was singing*, or the Greek **טיטכוס*. On the "locust" or "bird" *קרוי* see *Aruch Compl.* and *Zool. des Talmud* § 393, noting that the *τέττιξ* was often classed with birds, as by the authorities named in the writer's *Dirge of Coheleth*, p. 35 (1874). It is called *טיטכוס ציפרא* in Landsberger's text of the fable.

* Thus the *τέττιξ* is *מין חנב*. This is of interest to commentators on Ecclesiastes, since in *יסתבל החנב* (xii. 5) it has been suggested that the *חנב* is the *τέττιξ*, and the objection has been made that *חנב* could not have that meaning.

2. The spare page fol. 67 b is filled with Rambam's explanations of some **ABOTH** words in Arabic, beginning,

פרוודור הו אל דהליו. מרקלין הו אל קצר.
בור ועם הארץ וגולם וחסיד וחכם.

This fragment is written in a comparatively small hand, so as to fit into the blank space which marked the conclusion of the *Perush*. For the substance of line 1 in Hebrew see above under *Pereq* iv. 23 in Rabbinic type. The explanations of the words in line 2, which fill the remainder of the page, are from Rambam on 'שבעה דברים בגולם כו' (v. 10).

3. R. Meshullam ben Qalonymos.

Fol. 68 a—69 b. Four pages of additional notes on *Pereq* III. 24, 25, to which rather more than three pages had been given in the *Perush* (fol. 33 a—34 b).

In the upper margin of fol. 68 a is written *ורצוני לפרש*, and then follow notes commencing *הכל צפון ואית דאמרי הכל צפון*, and ending, *והכל מתוקן לסעודה, זה כינוי של מיתה... ולמה נקראת מיתה סעודה ללמוד כשנקראין בני אדם לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד אבל ביושבין אין יושבין אלא כל אחד ואחד לפי כבודו אף בשעת פטירתו מקרה אחד לצדיק ולרשע ולענין כבוד כל אחד כפי מעשיו. כך פי' ר' משולם בר' קלונימוס מרומי.*

A later hand has added *תם ונשלם*.

These notes are from the Art. *סער* in the *Aruch*.

No. 20 quotes R. Meshullam on the *סעודה* (p. 22), and has on the preceding page (fol. 115 a),

ואית דאמרי הכל צפון מלמד שכל מעשיהם של בני אדם צפונין הן אצל הק' שני' הלא הוא כמוס עמדי.

The *Magen Aboth* gives *הכל צפון* as a reading of some of the *נאונים*, without mention of the name of R. Meshullam.

R. ISAAC ISRAELI quotes R. Meshullam on the *סעודה* (p. 99).

THE TALMUD TRACTS.

THE TALMUD TRACTS.

A. TALMUD JERUSHALMI.

This Index shews where the several Tracts begin in the Editio Princeps.

- I סדר זרעים. ברכות (2 a). פיאה (15 a). דמאי (21 c). כלאים (26 d).
 שביעית (33 a). תרומות (40 a). מעשרות (48 c). מעשר שני (52 b).
 חלה (57 a). ערלה (60 c). בכורים (63 c):
- II סדר מועד. שבת (2 a). עירובין (18 a). פסחים (27 a). יומא (38 a).
 שקלים (45 c). סוכה (51 c). ראש השנה (56 a). ביצה (59 d). תעניות (63 c).
 מגילה (69 d). חגיגה (75 d). מועד קטן (80 a):
- III סדר נשים. יבמות (2 a). סוטה (16 a). כתובות (24 c). גררים (36 c).
 גיטין (43 a). נזיר (51 a). קידושין (58 a):
- IV סדר ישועות [נזיקין]. בבא קמא (2 a). בבא מציעא (7 c). בבא
 בתרא (12 d). סנהדרין (17 d). מכות (30 d). שבועות (32 c). עבודה
 זרה (39 a). הוריות (45 c). סדר מדרות. נדה (48 d):

The Editio Princeps (Venez. 1523—4) of what remains of the Palestinian Talmud, or Talmud Jerushalmi (abbrev. T. J.), makes one volume consisting of four parts, in which the folios of the text are numbered 1—65, 1—83, 1—66, 1—51 respectively, and each folio has four columns, which we call (in italics) *a, b, c, d*. Frankel numbers them א' ב' ג' ד' in his edition of T. J. Berakhoth, Peah and Demai (1874—5). The same order and pagination are kept in the editions of Cracow (1609) and Krotoschin (1866). These are furnished with short marginal comments, and the latter has הנהוּת and מראה מקום by Mordecai Weissmann Chayoth.

There is a Zitomir edition of the T. J. with commentaries in four volumes, dated in their order 1866, 1860, 1867, 1865. It pages the tracts separately, but places them in the order of the Editio Princeps, except that it puts מכות after זרה עבודה זרה.

Raphael Kirchheim first edited (Frankf. a. M. 1851) שבע מסכתות קטנות (Frankf. a. M. 1851) from ms. Carmoly, namely 1 מס' ספר תורה 1 ירושלמיות 2 מס' מזוזה 2 מס' ספר תורה 1 ירושלמיות 3 מס' תפילין 4 מס' ציצית 5 מס' עברים 6 מס' כותים 7 מס' גרים. They have been reprinted in the new Wilna edition of the Talmud Babli (1883), in the order 7, 6, 5, 1, 3, 4, 2.

B. MISHNAH. TALMUD BABLI. TOSEFTA.

This Index gives the names of the Mishnah Tracts in the order of the editions of Surenhusius (p. 64), Rabe (Snolzbach, 1760—2) and Jost (Berl. 1832—4). Rabbinic type indicates that a Tract has no Babylonian Gemara.

- I סדר זרעים. ¹ברכות. ²פאה. ³דמאי. ⁴כלאים. ⁵שבועות. ⁶תרומות.
⁷מעשרות. ⁸מעשר שני. ⁹פלה. ¹⁰עלה. ¹¹בכורים.
- II סדר מועד. ¹שבת. ²ערובין. ³פסחים. ⁴סקלים. ⁵יומא. ⁶סוכה.
⁷ביצה. ⁸ראש השנה. ⁹תענית. ¹⁰מגילה. ¹¹מועד קטן. ¹²חגיגה.
- III סדר נשים. ¹יבמות. ²כתובות. ³נדרים. ⁴ניזיר. ⁵סוטה. ⁶גיטין.
⁷קרושין.
- IV סדר נזיקין. ¹בבא קמא. ²בבא מציעא. ³בבא בתרא. ⁴סנהדרין.
⁵מכות. ⁶שבועות. ⁷עדיות. ⁸עבודה זרה. ⁹אבות. ¹⁰הוריות.
- V סדר קדשים. ¹זבחים. ²מנחות. ³חולין. ⁴בכורות. ⁵ערכין. ⁶תמורה.
⁷ביתות. ⁸מעילה. ⁹תמיד. ¹⁰מדות. ¹¹קנים.
- VI סדר טהרות. ¹כלים. ²אהלות. ³נגעים. ⁴פרה. ⁵טהרות.
⁶מקואות. ⁷זנה. ⁸מכשירין. ⁹זבים. ¹⁰טבול יום. ¹¹ידים.
¹²עוקצין.

For a good comparative Index of the Tracts in MSS. and editions of the Mishnah and the Talmudim see Strack's *Einleitung in den Thalmud*. It is not possible to make a compendious Index which will suit all editions of the Talmud Babli (abbrev. T. B.), but it is easy to index an edition for private use. Thus, if a *Massekhet* be denoted by the number of its SEDER with its own number in it as above, Berakhoth being I. 1 and so on, the order of the מסכתות or מסכות (No. 98, f. 69 a) in the Amsterdam edition of 1644—7 (as I have it in an old binding) may be expressed by

I. 1—11 [vol. 1]. II. 1. 2 [vol. 2]. 3. 12. 7. 11 [vol. 3]. 8. 5. 6. 9. 4. 10 [vol. 4]. III. 1. 2. 7 [vol. 5]. 6. 3. 5. 4 [vol. 6]. IV. 1. 2 [vol. 7]. 3. 4 [vol. 8]. 5. 6. 9. 10. 7. 8 [vol. 9]. V. 1. 3 [vol. 10]. 2. 4. 5. 8. 11. 9. 10. 7. 6 [vol. 11]. VI. 7. 1—6. 8—12 [vol. 12].

In the Tosefta (which omits IV. 9 and V. 9—11) the order in Dr M. S. Zuckermann's edition (Trier, 1882) is

I. 1. 2. 6. 10. 3. 5. 4. 7—9. 11. II. III. IV. 1—8. 10—12. V. 1. 3. 2. 4—6. 8. 7. VI. 1—4. 7. 6. 5. 8. 9. 11. 10. 12.

C. TALMUD CITATIONS.

The Mishnah is cited by *pereq* and *halakhah*, as Shabbath II. 3, with or without the word Mishnah.

The Talmud Babli is cited by the *folio* and *'ammud* of the tract referred to, as Berakhoth 6 a, with or without the prefix T. B.

We shall cite the תלמוד ארץ ישראל or Talmud Jerushalmi by *folio* and *column*, as in the Krotoschin edition, calling the two columns on the one side of a folio *a, b* and the two on the other side *c, d*, thus T. J. Nazir 52 c, and sometimes giving the *line* also. The folio number 52 belongs to Seder III., the division of the volume in which the tract Nazir is found. The T. J. will also be cited by *pereq* and *halakhah*. It would be convenient if it were customary to refer to the Zitomir edition, which numbers the *halakhoth* clearly and has less of the text in a page than ed. princ. in the 75 lines or thereabout of a column.

Before the age of printing, the *peraqim* in Talmud citations were indicated by their initial words, as we still speak of the *Te Deum* from its commencement in the Latin. Thus ר"ש, near the beginning of his *perush* on Aboth, writes במאימתי קורין, meaning *In Berakhoth cap. I.*, which commences מאימתי קורין אה שמע בערבין. A chapter cited in this way, without mention of the tract to which it belongs, may be found with the help of the alphabetical list of the 524 פרקים of the Mishnah in Mr Lowe's *Fragment of T. B. Pesachim*, pp. 50 sq (Camb. 1879).

In Shabbath 31 a the words of Is. xxxiii. 6 ישועות חוסן ורעת חכמה are made to correspond to the names of the six *Sedarim* in their customary order. Thus the fourth becomes ישועות, as נזיקין is euphemistically named in editions of the T. J. and elsewhere. In Bemidd. R. XIII. 16 and Midr. Tillim, on תורת ה' תמימה כו' (Ps. xix. 8—10), the six are named in the order III. I. VI. II. V. IV. An authority for the order I. II. III. V. VI. IV. is given by Neubauer in *ANECD. OXON. Mediev. Jewish Chronicles* p. 3 (1887).

The Mishnah tracts are 60 in number according to Midr. R. on Cant. vi. 9 ששים המה מלכות, where it is said of verse 8 אהת היא יונתי, where [מ' הלכות] המה ששים מסכתיות של הלכות. The usual reckoning makes 63, but the three בבות (IV. 1—3) are merely subdivisions of מס' נזיקין (p. 65). Thus the number is reduced to 61. The further reduction to 60 is effected in various ways, as by omitting Aboth, which does not consist of הלכות, or by counting Shabbath and 'Erubin as one, or Sanhedrin and Makkoth as one. The question is fully discussed by Chaim M. Horowitz in *Uralte Tosefta's Abth. I.* (Frankf. a. M. 1889).

T. J. Niddah and other tracts mentioned by Strack have an incomplete Gemara. Sheqalim in the T. B. has a Gemara borrowed from the T. J., and Horaioth there has usually both T. B. and T. J. Gemara. Mr Lowe's alphabetical list shews by the use of small type when a chapter of the Mishnah has no Gemara.

The tracts in the Babli are pagéd separately* and arranged more or less arbitrarily in volumes, there being no complete tradition as to their order. The relative order of Rosh ha-shanah and Ta'anith is determined by Ta'an. 2 a, סליק מר"ה : of Nazir and Sotah by Sot. 2 a : and of Shebu'oth, Makkoth by Makk. 2 b, end. Aboth is said by רי"ש to belong to ישועות, its place in that Seder being said to be after 'Abodah Zarah and before Horaioth.

There are some variations in the names of the tracts, as below :

- I. 7 מעשרות or מעשר ראשון.
- II. 3 פסחים or פסח. 5 יומא or יום הכפורים or כיפורים (p. 64). תענית 9. ביצה שנולדה ביום טוב or ביצה תענית 11. מועד קמן or משקין 12. ראייה or חגיגה (Tosefta). תעניות.
- III. 1 יבמות or נשים (No. 98, f. 77 b). 4 נזירות or נזיר (Tos.).
- IV. 1—3 are parts of one tract נזיקין (p. 64). In the Tosefta כלים also is divided into three *Baboth*. 7 עדויות or ערויות. 8 עבודה זרה or עבודת אלילים or עכו"ם, but this is "lediglich Erfindung der Censur" (Strack).
- V. 1 זבחים or זבחים קדשים. שחיטת חולין or חולין or חלין 3. שחיטת חולין (p. 65).
- VI. 2 אהלות or אהילות (Tos.). 8 מבשרין or משקין.

Editions of the T. B. contain, usually at the end of the fourth Seder, certain so-called קטנות מסכתות, which however are not Mishnah Tracts. These minor tracts are אבות דרבי נתן (called also as by רי"ש the בריתא or משנה of R. Nathan), מס' סופרים, מס' אבל רבתי, מס' פרוק השלום and מס' דרך ארין זוטא, מס' דרך ארין רבה, מס' כלה (שמחות). The new Wilna edition has also מס' כלה רבתי והברייתא. For the seven קטנות ירושלמיות see p. 125.

* Except the tracts without Gemara and the short tract Tamid, and except the tracts v. 5. 8. 11. 9. 10. 7. 6 in ed. Amst. above mentioned. Note that this is not always bound in twelve volumes, and that the volumes of the copy indexed on p. 126 are not numbered. The MISHNAH as contained in editions thereof is sometimes called המשנה שבמשניות.

ABOTH.

NOTES ON THE TEXT.

ABOTH.

NOTES ON THE TEXT.

CHAPTER I.

The manuscripts described above are hereinafter referred to by their numbers, except that the letters א ב ט ד ז are used as below, namely א for No. 98, which contains the text of Aboth, pp. 69—78.

ב for No. 115, a copy of the commentary of R. Isaac Israeli or "Bar Shelomoh".

ט for No. 104, the Machazor of R. Nathanael ben Joseph, grandfather of "Natanel der heilige de Chinon."

ד for No. 20, which contains a recension of the commentary of רי"ט (p. 24) by R. Isaac Dorbel. For the *Notes* I have used a transcript of this commentary made for me by the late Dr Schiller-Szinessy.

ז for No. 159, which contains the commentary of Shabbethai ha-Sofer.

A few printed works on Aboth may be briefly mentioned here

R. Jonah (Berl. 1848). מלאכת שלמה (abbrev. M. Shelom.) printed with ha-Meiri's בית הבחירה (Wien, 1854): it consists of notes on the text cited mostly from יהוסף אישכנזי (Ashk.). מנן אבות by Duran (Leipzig. 1855). See No. 127*. מדרש שמואל (Midr. Shem.) by ש' די אומידא (Wars. 1876). עין אבות by Jacob Emden (Amst. 1741). S. Baer in the Siddur ישראל עבודת ישראל, pp. 271—294 (Rödelheim, 1868). Geiger on Aboth I. II. III. in *Nachgelassene Schriften*, bd. iv. (Berl. 1877). Cahn on Aboth I. (Berl. 1875). Strack *Die Sprüche der Väter* (ed. 2 Berl. 1888). In the *Jewish Authorised Daily Prayer Book* the six Peraqim are accompanied by a translation into English, pp. 184—209 (ed. 2 Lond. 1891).

* The date of transcription only is given on p. 100. Add that Dur. lived 1361—1444 A.D.

The Midrash Rabbah on the Pentateuch is cited by section and subsection according to the Wilna edition of 1878.

The Aboth de Rabbi Nathan should be read along with Aboth. The best edition, to which we shall sometimes refer by *pages*, is Mr Schechter's (Wien, 1887). This contains two parallel texts *A* and *B*, consisting of 41 and 48 chapters respectively, of which the former only had been printed previously.

The Baboth in Aboth.

Mr Schechter has transcribed from the Bodleian MS. Opp. 497, No. 1575 in Neubauer's *Catalogue*, a statement by R. El'azar of Worms of the number of בבות or (so to say) "verses", in the chapters of Aboth, elaborately illustrated with Scripture parallels for each number. He gives the numbers for the six chapters as 16, 13, 18, 25, 32, 11, and adds that the total for chaps. I—V. is 103, the number expressed by the initials of the words quoted above from Is. xxxiii. 6, namely 'ו' ה' י' ה' 'א' (p. 127), whereas the sum of 16, 13, 18, 25, 32 is 104. It does not at once appear how the discrepancy is to be accounted for; but possibly the number 103 should be altered to 104, there being a species of Gematria called הכולל, which allows a word to count as *one* in addition to the number otherwise obtained. Buxtorf under נמט writes on Gen. xi. 1, "Hie שָׁפָה אֶחָת valet 794. Totidem הַקָּרִי," although this amounts to 795.

In ר"ש on Aboth the saying *All Israel have a portion in the world to come &c.* is called בבא, and the word is used again in this way in the remarkable note on ר' הלל in II. 5. Cf. בבא דסיפא and בבא דרישא in Shabb. 3 a. The word כְּשֵׁנָה is also used for *baba* or *halakhah*.

The clause כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא of the בבא above mentioned is found in Mishn. Sanh. XI. (A x.) 1, but is perhaps only a תוספת. Sanh. x. in A omits it and begins (p. 68),

אלו [ואלו] שאין להם חלק לעולם הבא.

1. קַבֵּל is used in the Kethubim. תּוֹרָה, for התורה or את

שבתה, means here, according to ר"ש and others, *the whole Torah* ושבעל פה Torah, which is sometimes personified, may be used without the article "like proper names" (Geig.), but its omission here may be regarded as an abbreviation, the result of frequent repetition. Cf. in the *Didaché* (chap. 7) *εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος*, following the full form *εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Ecclus. xxiv. 23, *νόμον ἐν ἐνετείλατο Μωσῆς*, takes תורה for התורה in Deut. xxxiii. 4. תורה צוה לנו משה. But Torah is something less than *the Torah* in Makkoth 23 b (end): 613 commandments were spoken to Moses, 365 negative, according to the days of the year, and 248 positive, according to the mem-

bers of the human body. What then means, Moses commanded us תורה? This by Gematria is 611 only. The two אנכי לך and לא יהיה לך we heard מפּי הנבורה. וּמִסֵּרָה. ומסרה twice in the Bible, Numb. xxxi. 5, 16.

On מסורת, *traditio*, see chap. III. 20. Tradition from the point of view of reception is קִבְּלָה, doctrine received. Cf. ὁ καὶ παρελάβον (1 Cor. xv. 3), τὴν παράδοσιν τῶν προεσβετέρων (Matt. xv. 2). Rabbinic commentators sometimes introduce interpretations with a כּד קיבלתי (p. 54). לְזַקְנִים

(ס) is explained by Josh. xxiv. 31 (Jud. ii. 7) וּכְל ימי הזקנים בו'. The usual pointing is לְזַקְנִים, to correspond to the following וּזְקִנִים; but we may regard this too as an abbreviation, like התורה for התורה. On the same principle we should then read לְגִבְיָאִים וּנְבִיאִים. The chain of קבלה is traced backwards in Tosefta Yad. II. 16 (p. 683) ר' אליעזר אמר... מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי שקיבל מן הזוגות והזוגות מן הגביאים וּנְבִיאִים מִמֶּשֶׁה מִיְהוָה. On הלכה למשה מסיני see also No. 106 (p. 87). הָיוּ

הָיוּ, Geig. oder הָיוּ. ס in I. 1, 3. ס remarks that the ע"ו form הָיוּ sing. (but not הָיוּ pl.) is Biblical. See Gen. xxvii. 29 הָיוּ גביר לאחיד, and cf. Is. xvi. 4. Job xxxvii. 6. מִתְּוִנִים. מתן for תָּקָה in Targ.

Job xxxii. 4 הוה מתן ית איוב. תְּלַמְּדִים. I Chron. xxv. 8 הוה מתן ית איוב. סִיג. Baer סִיג. al. סִיג. Targ. רסיינו להון... אנשי. תלמיד. סוּגָה בשוּשָׁנִים for Cant. vii. 3 כנשתא רבתא

2. שְׁמֵעוֹן, Greek Συμεών. There is a short form סימון, Συμών.

מִשִּׁירֵי (Baer Strack Auth. P. B.), from מן and a form of שאר with *yod* for *aleph*, but the pointing is doubtful. See Weiss לשון המשנה p. 81 (Wien, 1867) and Mich. Cahn on Aboth, p. 8. Geig. שִׁירֵי. ס here מִשִּׁירֵי, the *shin* followed by *yod* with dagesh and shva, and that by *yod* unpointed; and with single *yod* in the Mishnah Lesson מוקוּן (f. 10 b. Cf. Auth. P. B. p. 11), מעכבת שִׁירֵי הרם; giving the *digduq* of the word as pl. from שִׁיר. For a pl. שִׁירִים see Kohut's *Aruch Completum* VIII. 69 וְהַקְּבוּץ בַּמִּדְרַךְ פִּי"ט אוֹתָם שִׁירִים * שִׁיצָאוּ מִמֶּצְרִים. מִשִּׁירֵי לְשׁוֹן שִׁירִים 102. 4. כְּנֻסַת הַגְּדוּלָה, the adj. with, the substantive without the article, as in § 1. Cf. Ab. I. 12 (?), II. 15 הרע 15.

* But the true reading in Bemidb. R. XIX. 21 seems to be as in ed. Wilna שִׁירֵי, *caravans*, on which Loria remarks ב"ה בתחומא. With Kohut agrees Midr. ed. Frankf. 1705 A.D., while Jalq. I. 764 and Buber's Tanchuma read שִׁירִים.

Gen. i. 31 יום הששי ii. 3 את־יום השביעי xli. 26 פרות הטובות Ps. civ. 18 שיער המשתלח הרים הגבוהים. Shabb. ix. 3 **הַעֲבוֹרָה**,

ἡ λατρεία (Rom. ix. 4), the Temple service, for which a substitute had to be found בזמן שאין בית המקדש קיים (Megil. 31 b, Ta'an. 27 b). Cf. Baba Q. 82 b בעבודה שיעוסקין בעבודה. Sifré II. § 41 on Deut. xi. 13 gives prayer as a meaning of 'abodah, וּלְעַבְרוּ בְּכָל לַבְּבֵכֶם זֶה תְּפִלָּה, comparing Ps. cxli. 2, although תְּפִלָּה אֵינָה דְּבַר תּוֹרָה (T. J. Berak. 3 b₆).

חֲסִדֵי יְהוָה אֹזְכִיר... כַּעַל כָּל אִישׁ נִמְלָגוּ 7. Is. lxiii. 7. הח' al. **גְּמִילוֹת חֲסִדִים**.

Targ. Hos. iv. 1. T. J. Ta'an. 68 a recites Ab. i. 2 and finds the Three Things in Is. li. 16 וּשְׁלֹשֶׁת בְּפִסְקוֹ אֶחָד וְאִשִּׁים דְּרַבִּי בְּפִיךְ זֶה תּוֹרָה ובצל ידי כסיתוך זו גמילות חסדים... לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו ובצל ידי כסיתוך זו גמילות חסדים... לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו. Here again תורה stands for התורה as in § 1.

3. **אֲנְטִיגֹנוֹס**, Gk. Ἀντίγονος. Lat. Antigonus. והגירסא אנטיגנוס here and in Bekor. vi. 3, 4, 11, 12, vii. 2, 6. Duran הקדומה אנטיגנוס הנוץ פתוחה, and see Baer. But *Antignas* is a degenerate form, perhaps from a primitive אנטיגנוס. Cf. for the termination א in Ab. II. 10, 11 הורקנוס, 18 אפיקורוס, Baba M. xvi. 6 סומכוס, Bekor. vi. 13 אנדרוניגוס.

אִישׁ סוֹכֵו. א ט ז ס (comm.) סוכו. Others the Bibl. forms שוכו, שוכה. Dur. כמו שזוכר... בארץ ישראל... בספר יהושע... שוכו ועוקה והוא כתוב בסין ויש בשופטים פסוק איש שוכו. For the use of איש see Ab. i. 4, 5, III. 9, 10, IV. 7, 28. Challah iv. 10. 'Orl. II. 5, 12. Gitt. vi. 7. 'Ed. vi. 2. Midd. i. 2. Dur. גדול נדול שבשכה. Geig. merely *abstammend aus*, and Bibl. אִישׁ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל *von sämtlichen Bewohnern*.

פָּרָם, followed by ין—(א). Dan. vii. 10 יִשְׁמְשֻׁגָה.

pause-form from פָּרָם. Jacob Emden הפ"א בשבא והרי"ש בפתח פָּרָם. Levy compares φόρος, but it is perhaps from פרם, to divide. Hence *ration*, פרוונדא, provianda, provende; with the alternative הלשונית הוא משאת לשון משאת הוא באחת הלשוניות פָּרָם, או שמא לשון משאת הוא באחת הלשוניות פָּרָם, in Prof. Bevan's *Daniel*, p. 106 (Camb. 1892). Targ. 1 Chron. xviii. 2 גְּמִלֵי פָּרָם מִסְקֵי מִסִּין * 6. גְּמִלֵי פָּרָם מִקְרָבֵי דוֹרוֹן (ed. Dav. Wilkins, Amst. 1715, from MS. Cant.). פָּרָם מִתְנָה וּמְנַחָה. פָּרָם מִתְנָה וּמְנַחָה (א). The scribe in א 144 a₃ has written the letters לַק prematurely and marked them for omission.

עַל מְנַת המכנים (א) הלוח על מנת שלא [מְנַת א]. Baer [מְנַת א]. Teb. Yom. i. 2 **עַל מְנַת** [א] **שְׁלֵא**

* Quoted by Geig. p. 287. But the MS. (414 b) has מִיִּסְקָ, probably for מִיִּסִּין, cf. Levy *Chald. Wörterbuch* s.v. מִסָּא (S. S.).

ment that הלל was of the sons of Ne'ariah, whose name is found בדברי הימים. He is so described in the chain of esoteric Qabbalah by R. Abr. of Granada (c. 1300 A.D.) in ברית מנוחה (*Introd.*). But the former explanation is preferable. Jud. xii. 13, 15 הַלֵּל (*Ἐλλάγλ*), cf. הֵיל in Is. xiv. 12.

שְׁמִי is found in 1 Chron. ii. 28—45, iv. 17. Some think it a contraction of שְׁמָעִי or שמעיה.

14. נגד שְׁמָא אבד שְׁמָא (Ashk.). Ⓢ שְׁמִיה (comm. שְׁמָה) *bis*. ⓈⓈ (cf. Midr. Shem.) שְׁמָא...שְׁמִיה. וְדָלָא מוֹסִיף יוֹסִיף (Ⓢ*Ⓢ Cahn). Ⓢ וְדָלָא...יוֹסִיף. Baer Auth. P. B. וְדָלָא...יוֹסִיף. Strack וְדָלָא...יוֹסִיף. Ⓢ (cf. No. 4) וְדָלָא מוֹסִיף יוֹסִיף, and in comm. (see Ta'an. 31 a) וְדָלָא מוֹסִיף שְׁמִי סוּבֵר בְּתַלְמוּדוֹ לְלַמֵּד דְּבַר מִתּוֹךְ דְּבַר וְאִינוּ אִינוּ [No. 95 יְאֻסֵּף] יוֹסִיף יוֹסִיף יוֹסִיף. This note agrees with Rashbam's *perush* on Baba B. 121 b. וְדִי־שְׁתַּמֵּשׁ, Ⓢ (ולא ודאשתמש באל"ף). Ⓢ וְדִי אֲשַׁתְּמֵשׁ. Cf. Ab. iv. 9. בְּתַנְנָא, Ⓢ (ref. to Targ. Sheni Esth. ii. 17), al. בְּתַנְנָא or בתאנא. Ⓢ says that it is a rare word, the use of which is accounted for by הרמ"ב (that is ל"ב משה בוטרל) on Sepher Jeçirah, f. 34 a [Mant. 1562 A.D.].

15. יֵאָמְרֵי. Targ. for מתי. So Ⓢ, with ref. to מתי in the *Aruch*, where it is maintained that ממתי should be read for מאימתי in Berak. i. 1. But see Kohut's *Aruch Compl.* vol. v. 287. Notice the remark of Ⓢ והלא התרגום ברוב הקדש נאמר.

16. בְּסִבְרָא. Ⓢ כ"ה בכל הסדורים, but with preference for סְבֵר as in Targ. Gen. xxxi. 2 ית סבר אפי דלבן. יָת פְּנִים יָפוֹת fem. as Ezek. xxi. 21 אנה פניך מוערות (Ⓢ).

17. אֹמְרוֹת (ⓈⓈ). See other pointings in Cahn. Ashk. ס"א עומרות.

18. גְּדַלְתִּי (Ⓢ), usually וְגַדְלְתִּי. See Cahn. אָלָא שְׁתִּיקָה עקוּ. Ⓢ וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵקֶץ. (Ⓢ Ashk.). ⓈⓈⓈ משתיקה. No. 113 וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא עֵקֶר אֵלָא מַעֲשֵׂה. Ⓢ condemns עקר עקר. These readings exemplify the tendency to abbreviate familiar expressions by omission of the article (p. 132).

* The manuscript Ⓢ is quoted for the consonants only (p. 83).

19. קים (p. 84), not עומד as in the saying of Shim'on הצדיק in Ab. i. 2. תוספת ז' ש'נ' אמת כו'. The Scripture proof Zech. viii. 16 is a תוספת ז' ש'נ' אמת כו'. T. J. Ta'an. 68 a (end) quotes the saying of R. Sh. b. G. (with עומד as in the saying in Ab. i. 2 cited just before) and adds ושלשתן רבר אחד הן נעשה הרין נעשה אמת נעשה שלום. אמר רבי מנא ושלשתן בפסוק אחד אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. Of the three things on which the world stands (עומד) according to Simon Justus it had been said in like manner in T. J. Ta'an. בפסוק אחד ושלשתן (p. 134). The inference in both cases alike is that the פסוק was no part of the saying. The speaker in each *baba* being a שמעון, it was the more natural for scribes to fall into the error of writing על ג' דברים העולם עומד in the later saying. Ⓢ in text (p. 84) and No. 101 repeat על התורה עומד from i. 2.

CHAPTER II.

1. רבי טרפון § רבי with *chireq* under the *resh*. Ⓢ רבי, cf. II. 19

and see No. 105 (p. 86) and Baer on Ab. II. 1. "Rabbi" is called רבי רבה in Chullin 51 a. On רבנות see chap. I. 11, and note that רבוני is found once in the Mishnah according to Ⓢ (64 a₁₉), for the usual רבנו של עולם (Ta'an. III.). Rapoport in בכורי העתים vol. x. pp. 104 § 9, 109 § 14 (Wien, 1829) discusses the signature of the poet El'azar בירבי יעקב רבי (כ"ה הנכון בלא יו"ד אחר השי"ן) Ⓢ לעושה ותפארת (or קיליר (קיליר) מקרית ספר [cf. No. 103, p. 81], and remarks that Ashkenazic scribes have been wont from of old to write יו"ד יתרה for *segol* or *chireq* and ווא"ו יתרה for *cholem* or *gameç*.

כל שהיא תפארת R. Israel (cf. Magen Ab.) לעושה תפארת Ⓢ לעושה ו' והר' ישראל ז"ל Ⓢ לעושהו [No. 90, p. 51] תפארת לו מן האדם פי... ועלה בדעתי לומר כי הנירסא היא כל שהיא תפארת לעושהו... ופי' לעושהו הוא האל ית' העושה את האדם כמו אם מעושהו יטהר נבר... ויהיה עתה הפי' הפך כוונת המפרשים ז"ל ר"ל שלא יברור האדם הדרך שיהא מפואר בה עם הבריות בלבד רק שיברור הדרך שיהא מפואר בה לפני האל ית'... וראיתי נוסחא ישנה נראה שהיא ירושלמית וכת' בה תפארת בלא ווא"ו Ⓢ] וכן מצאתי ואני יש לי שתא Ⓢ בנירסת ר' יצחק בן גיאת ז"ל וזה העירני לפרש כן סדרי משנה ב' מדוייקים ומנוקדים שנכתבו בירושלם עיר הקדש וכת' בהם תפארת לעושה ותפארת כמו שכת' בכל ספרי ספרד וצרפת

pare the extract from No. 90 given on p. 50. פְּבַח־מִוֶּרָה (S).

כחמורה. כמצוה המורה. S taking מִתֵּן שִׁבְרֵן שֶׁל מִצֹּת

as not כמִוֶּךְ, and adding that if it were the מִצֹּת should still be כמוצֵה as in Prov. xviii. 16 מִתֵּן אִדָּם יִרְחִיב לוֹ. S (sic) מִתֵּן, Baer מִתֵּן. Some

copies add [No. 23 עבירות] שֶׁל [Ashk. ועונשין] עֲבוֹרֹת [עבירה].

ד"א בארבעה. Ashk. והסתכל. S) הַשְּׂתַפֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים

מה. דע למעלה. C) דע מֵה־לְמַעְלָה. דברים.

עֵין רוֹאֶה. A) רואה for רואה (II. 12, 13), and so רואה in Middoth II.

(185 b₂₂). B) B) בְּסֶפֶר (al. '2), and above הַפֶּסֶד.

2. בטלה. Ashk. לנורר. A) לסוף. S) סוֹפָה בְּטִלָּה וְגוֹרֶרֶת עֹוֹן

וכל תורת... C) text omits ... לְגֵרֵר (sic) עוֹן וְכַתֵּב שֶׁכֵּן מִצֵּא בְּרֹוב הַסְּפָרִים

וְכָל הָעוֹסְקִים עִם הַצְּבוּר יְהִיו עוֹסְקִים. E) עוֹן.

העוסקין והעמלים... יהיו. S) העוסקין for עמלים in one or both places.

עוסקין ועמלים. מעלין. Ashk. מְעַלָּה אֲנִי, the usual reading.

ואתם מעלים עליכם שבר כאלו וכו' וכתב שכן מצאתי בכל הספרים

The pl. might refer to the מעלה של פמליא, cf. St Luke vi. 38 δάσωσιν εἰς τὸν

κόλπον ὑμῶν. הרבה. Ashk. No. 107 omit שֶׁכֵּן הַרְבֵּה.

3. ונראין. A) נראין. B) לו לאדם (A), usually לְאָדָם

הנייתן. B) בְּשַׁעַת הַנְּאֻתָם... דְּחָקוּ Baer B) בְּשַׁעַת הַנְּאֻתָן... דוֹחֲקוּ

4. עֵשָׂה רְצוֹנוֹ בְּרְצוֹנָךְ כְּדִי שִׁיעֵשָׂה רְצוֹנָךְ כְּרְצוֹנוֹ. Nos.

103, 139 עֵשָׂה רְצוֹנְךָ כְּרְצוֹנוֹ. No. 106 עֵשָׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנְךָ. Some

copies have this baba after IV. 19 only, and some in both places. See Nos.

10, 103, 138—140. M. Shelom. ובמדר"ש בשם ר"י ו' נחמיאש כתב שבמשנה עֵשָׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנוֹ

ירושלמי הני' ברצונך בכי"ת והכוונה... ברצון ובשמחת לב כדי שגם הוא

יעשה רצונך ברצונו שלפעמים יעשה הקב"ה רצונו של אדם באף והימה

להענישו באחרונה כענין להשמידו עדי עד אבל כשהוא ברצון אחריתו ישגא

מאד. No. 138 (p. 111), שִׁבְטֵל רְצוֹנוֹ אַחֲרֵים

which was wanted to complete the parallel, של מעלה, לומר כדי שיבטל רצונו מפני רצונך

M. Shelom. Baer notice that

ס"א השתדרר ברי"ש וכן משמע דגרים רד"ק שכת'. M. Shelom. השתדרר בס"ם הישרשים השתדרר כמו השתדל וגם הרמב"ן בפ' משפטים בפ' כי יפתה כתב דיש נוסחאות דגרים השתדרר ברי"ש וכן הגיה הרי"א ז"ל בשם רוב הספרים

7. כענין צפה (sic) מים על ראשי (איכה ג) § גִּלְגֹּלֶת אַחַת שְׁצָפָה.

עַל דְּאַמְפַּתְ אֲטַפּוּךְ. G. No. 170 צפה without *shin*. גולגולת שצפה

§ the *daleth* with *shva* כמו שכתבתי בקדיש... he finds the *he* in the *he* of the *he*... quotes (דברי י"א) אשר הציף and *pe* בפת"ח... and finds the pointing *teth* which he adopts בגליון קלף מכדורי באחת. Auth. P. B. דְּאַמְפַּתְ אֲטַפּוּךְ. יש משניות שכת' בהן דעמפת עמפוך והיא היא שאותיות א"ח ה"ע מתחלפות אשה אל אהותה. ויש שכתוב בהן על דאקפות (sic) אקפוך בערוך הביאו בערך עטף בעי"ן על דעמפת. מתרגו' וקפא ברולא see Kohut on קף and עֲטַף. Observe that the narrative part of the *baba* is in Biblical Hebrew, while the saying is in a Targumic dialect.

8. מרבה רוון [דון=] דוי ודאבון נפש שמפחד § מְרַבָּה דְּאָנָה.

Midr. Shelom. דרון כך הוא הגרסא בערוך תרגום יגון דוונא. תמיד כו' כתב הר' אפרים ז"ל כי יש משניות מדויקות שכתוב בהם מרבה (p. 63) תורה מרבה חיים קנה שם טוב קנה לעצמו וכו' מרבה בשר... נכסים... שפחות... עבדים... נשים... תורה... answering to the comment שכל הרבויין אין בהם תועלת זולתי (B). Ashk. put the נשים clause next before שלום מ' חיים to חיים, and Ashk. omits after חיים מ' תורה (נ"א צדקה) מ' חיים, and M. Shelom. adds זה זה חכמה (for חיים), followed by מ' עיצה מ' תבונה מ' ישיבה מ' שלום מ' חכמה מ' צדקה קנה וכו' No. 90 puts מ' עבדים before מ' שפחות. No. 23 מ' חכמה מ' ישיבה, with marg. מ' עצה מ' תבונה. Eccl. i. 18 ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. קנה דברי תורה קנה חיי העולם הבא... ומחק מלת לו. קנה לו.

9. אִם לְמַדַּת תּוֹרַת הַרְבֵּה § מִהֲלֵל. No. 95.

כ"ה הנוכח במשניות ובכבר מדרש שמואל אבל הר"א אברבנאל ולב אבות § ומלי דאבות וחסדי אבות ופרקי משה ומדרש שמואל בשם הר"ם אלאשקור (sic) עשית גורסין אם עשית תורה הרבה ונותני' טעם לגירסתם והוא טעם לשבח עשית תורתך. § עשית תורתך 170, 101, 95. § comm. [in text only as far as תור is legible] אם עשית תורתך הרבה אם למדת כל

ימיך בתורה ועשית כל המצות. Some such comment or the same words in Ab. II. 19 may have suggested the reading למדת תורה הרבה in II. 9.

נוצרתה. אט. נוצרת. תחוק. (S), al. תחוק.

10. לעזר... לעזר. א frequently has the Jerus. forms לעזר, לעזר

without *aleph*, the latter once with points לעזר (p. 66, line כ"א), Gk. Λάζαρος. On *pathach* for *qameç* see chap. III. 11. הורקנום.

S הורקנום with note that הורקנום is יותר נכון. B הורקנום *prima manu*, with *caph* altered to ק. C הנינא for הנינא or יה. C omits

הואילו. D (text) אילו without *vau*. B ואלו. al. ואלו with *dagesh*, cf. bibl. אלה. D in comm. אלעזר בן ערך. R. אלו with *vau* before the last name only, quoting bibl. לוי ויהודה.

ר. ר. אובן שמעון לוי ויהודה. R. Jochanan calls the five severally by name without title, C שום סמיכה ר'. B בלא שום סמיכה ר'. Strack Dur. notice readings which make him call the first or the last רבי.

כל הסדורים סוד 23, 158, in favour of which against אסיר (ABC), bibl. שיר. R. שמעון בר' צמח. S quotes (Dur.) מציין without *caph*.

11. מאזנים or אחת ט' (cf. Strack) to balance שניה. אטס אף

אף. A om. i. עמהם.

12. בואו ראו. Abarbanel gives a reading בואו in this *baba*,

but בואו (of רעה לך) in the next. Geig. "bibl. geh! z. B. Is. xx. 2, Hos. iii. 1, Koh. ix. 7...vgl. *πορευθέντες μάθετε* Matt. ix. 13, syr. וזלו ילפו."

הדרך טובה. C No. 106 ד' ישרה, cf. II. 1. B in text טובה altered to שירבק. S. Emd. *niph*. לבקש איוו היא הדרך הטובה.

רואה אני את דברי 7. cf. Sheqal. iv. 7 רואה אני את דברי ר' יהושע (A iv. 9, f. 54 a₁). C once רואה אני without מדברים, cf. Rosh ha-Sh. II. 8 רואה אני את דבריך (A II. 10, f. 61 b₁₀), Baba B. IX. 1 רואה אני את דברי אדמון (A xxix. 1, f. 122 a₂).

13. ברוך הוא אחר הלוח מן האדם בלוח מן המקום without

הק' הוא קורא מקום ומפורש בסיפרי (?) לפי B לוח or לוח without art. S) שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו שני ומתחת זרועות עולם, והקדוש ברוך הוא תקף שאנו מוכיזין שמו אנו צריכין לברכו שני זכר צדיק לברכה ואו' No. 108 ספר יצירה B בן סירא (p. 99) for ספרי. B adds that יהוה by a kind of Gematria amounts to the same as

מקום. כצ"ל אכן ה"ד יהוסף ז"ל. M. Shelom. ויצדיק חוניה ונותין. כתב ברוב הספרים ל"ג רק ולא ישלם ונו'.

14. שלשה שלשה (S). Read **הם אמרו שלשה דברים** (Strack *genauer*) with **Ⓜ** Nos. 90 (p. 54), 95 (marg.), 114, 133, 170, M. Shelom. Dur. כל אחד מהם אמר שלשה דברים ולזה נכפל במשנה שלשה ב'. **Ⓝ** has a second שלשה but unpointed* and with a line drawn through it, and reads ממון חברך marg. נ"א כבוד תלמידך. The three sayings of ר' אליעזר are (1) יהי כבוד, (2) אל תהי נוח, (3) ישוב יום אחד. Ashk. on (3) **Ⓜ** וכי יודע אדם באיזה יום ימות כו' see Ab. R. N. p. 62, Shab. 153 a, Midr. R. on Eccl. ix. 8 בכל עת. **Ⓜ** בגחלתן שלא.

Ⓜ Baer **Ⓜ** שמועל. R. Isr. gives a reading שמועל but prefers שועל (p. 54). The saying והוי מתחמם ונו' is a תוספת from Aboth R. N., for which **Ⓜ** makes room by reckoning R. Eli'ezer's (1) and (2) as one. M. Shelom. כתב הר"מ די לוגזאנא ז"ל מכאן. ער סוף המשנה נראה מפ"ט [עי' ס"פ ט"ו] דאדר"נ שאינו משנה ובהכי אתי שפיר דלא פשו מ"ג.

15. עין רעה (S) (S) No. 90) as in Ab. II. 13, v. 28 is to be preferred. **Ⓜ** Ab. R. N. (p. 62) הרע עין הרע, by assimilation to the following יצר הרע. Notice in No. 106 the Gematria יצר הרע = הרשע = *ὁ πονηρός*, and the expression שם השם (p. 88). **Ⓜ** שנתת חנם. הבריות חנם. Joma 9 b חנם.

16. קמון. Syr. ממונא. Sanh. III. 1 דיני קמונות בשלשה. Geig. *blos Erweiterung von* המון...*späthbibl.* **Ⓜ** חביב עליך פשלקך (S), cf. iv. 17. **Ⓜ** חביב. Berak. 61 b מגופו עליו מגופו חביב, Sifré 73 a. **Ⓜ** והתקן (S), or התקן (**Ⓜ** י'—) without *vau*. Cf. Ab. iv. 23. **Ⓜ** notes that the *aphel* is used in Targ. as for ושמע מאור והינותך מאור (Ps. lxxiv. 16), but התקן is preferred here in the Mishnah as a biblical form, although itself not found in the Bible, כמו שכתב, כי המשנה היא שנויה בלשון המקרא כמו שכתב, הרד"ק בהקדמת המכלול כת' במשניות **Ⓜ** שאינה ירושה לך. ונקוד מלמעלה לומי שאין גורסין אותה.

17. ותפילה אין (S), **Ⓜ** in text ותפילה. Read ותפילה אין גורסין במשנה **Ⓜ** (comm.) ותפילה אין גורסין בק"ש. No. 170 ותפילה ותפילין ל"ג. **Ⓜ** אלא רחמים ותחנונים. **Ⓜ** omit רחמים ו', which was perhaps suggested by רחום in the following proof-

* **Ⓝ** III. 4 and from III. 9 to the end (exc. v. 27, 28) is mostly unpointed.

CHAPTER III.

1. בֵּן מַהֲלָלָאֵל (S), Geig. *Mahallel*. 'בג' דברים כו' as in Ab. II. 1. Ab. R. N. B. xxxii. דברים בד' יסתכל אדם בד', cf. A. xix. Dur. א אתה for אתה here and in Baba Q. ix. (110 b₈), Qinnim III. (191 b₂₄). Numb. xi. 15 ואם ככה אֶת־עֲשֵׂה לִי. מֵאֵין בָּאתָ וּלְאֵין אֶתָּה הוֹלֵךְ (S). אCD Dur. באתה. אB No. 23 Ashk. Strack ולאין, CD Dur. Emd. ולאין. 1 Sam. x. 14 מאין באתה. Ashk. אָנָּה תֵּלֵךְ וַיִּמְאֵן תְּבוּאָה 17 אָן הִלְכְּתֶם. מלחה 112, 114, מליחה 108, 109, דע מאין א. מליחה סרוחה א Shebi. II. (13 b₆) הִלְחָה, Makhsh. vi. 7 (Jost) וְהִלְחָה סְרוּחָה. מִטְּפָה, S with BCE (comm.), cf. Mekhilta on נורא תהלות (Fr. f. 42 a) נותן לאדם. למקום ר' ות' א לרמה ותולעה, No. 23 marg. בן מטפה של מים. את החשבון with ורימה א, למקום עפר ר' ות' BCD Dur. לתת את הח' No. 113 here and in IV. 32, cf. Dur. לפני מלכי המלכים (sic) הוא וכתב כן מנאטי. Ashk.
2. רַבִּי חֲנַנְיָהּ סִגְן הַכֹּהֲנִים. Baer חנינא אBCE (text) Ashk. *Fragm. of T. B.* ed. Lowe (pp. 41, 42, 45) חנניה. Ashk. חנניה בן. גם ר' חנניה בן. Ashk. חנינא סגן (Ab. III. 3, 7, 13). תרדיון... חנינא... רוסא ix. 2, Dan. ii. 48, iii. 2). סגן כהניא Targ. 2 Kings xxiii. 4, Jer. xx. 1. Emd. שש נקודות with סגן, cf. Baer. שְׁאֵלְמָלָא מוֹרָאָה (S), cf. Emd. דהיכא שיש אלף ר"ה אלמלא א. Tos. Megil. 21 a מורא מלכות No. 103 קשה? מוראה שהיה קשה ענינו (חיים בלעו wegen בלעו חיים) Dur. Geig. (richtiger als) בלענו גרסי' אBCE, בלענו S ובמשניות שלנו גרסינן שאלולי. Dur. לולי, לולא. שאילולי א. היה מורא מלכות No. 103 קשה? מוראה שהיה קשה ענינו (חיים בלעו wegen בלעו חיים) Dur. Geig. (richtiger als) בלענו גרסי' אBCE, בלענו S ובמשניות מדוייקות בת' חיים בלעו B, בלעו א. בלעו שני קמצין. לוגי יי' שהיה לנו... אזי חיים בלעונו 2, 3 Psalm cxxiv. בלעונו 23.
3. אֶבֶל שְׁנַיִם שְׁיוֹשְׁבֵינִי וַיֵּשׁ בְּיַנְיָהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה שְׁכִינָה. שיושבין ועסקין א. (כאלו שכניה). S with BCE (exc.) שְׁרוּיָה בְּיַנְיָהֶם

(cf. Dur.) שׁוֹשׁ בְּדִין, עשרה שהיו יושבין בדין. R. 'Obad. 'שׁוֹשׁ. The number *five* may be connected with בקרב אלהים ישפוט and the number *three* with הכה על ארץ יסדה (אב) or *vice versa* (בבב). M. Shelom. ר"ע [R. 'Obadiah], ז"ל וי"ם שכתוב בהן וכו' אמר המלקט עי' תוס' פ"ק דסוכה ד' וי"ג דיני ממונות בהמשה quotes Rabbi's *בבב* against the customary בשלשה, but the *baba* as a whole seems to refer properly to תורה and not דין. The words בקרב אלהים ישפוט are part of the verse quoted for the number *ten* and should perhaps be struck out—and with them the number *five*, which is not mentioned in Berak. 6 a or Mekh. Jethro בחדש xi. on המקום. בכל No. 101 omits it and reads:

...בעדת אל בקרב אלהים ישפוט מנין שאפי' שלשה שנ'
ואגודתו על ארץ יסדה...

and C has a transitional reading, agreeing with this up to ישפוט, continuing and חמשה שנ' ואגודתו...שלשה שנ' בקרב אלהים ישפוט the 2nd hemistich of Psalm lxxiii. 1. See also Nos. 9, 10, 12, 22, 23, 39, 68, 73, 81—3, 90, 92, 95, 99, 103, 109, 113, 116, 133, 137, 150, 170. Ab. R. N. p. 36 makes ג' שׁוֹשׁבִין an אנודה. On מנין without *vau* conj. see

Nos. 108 (p. 91), 158 and Midr. Shem. *בבב* comm. חמשה...מנין אפי' חמשה שנ' או נדרבו ואין כת' יותר במשנה. See כי נטל עליו. C comments upon § 9 next after § 6.

10. א לעזר, ב לעזר, ג לעזר. Some omit בן יהודה.

* מכילתי (sic) בפרשת *בבב* (S), cf. Baer Geig. Strack. *בבב* cites בפרשת *בבב* [Ex. xiv. 30] וישע as reading אִישׁ כַּפַּר תּוֹתָא, but under xiv. 15 the Venice edit. of 1545 A.D. (f. 12. 1) and the editions of Weiss and Friedmann have בן יהודה איש ברתותא. In the parallel in Jalq. i. רל"ג as Friedmann remarks (Mekh. 29 b, note 17) the reading is בן עזריה אלעזר בן עזריה אלעזר בן יהודה. In the parallel in Jalq. ii. תכס'ה on Hab. iii. 14 reads בן יהודה אלעזר בן יהודה. *בבב* 64 b has בית תר in two lines for ביתר (Jost Ta'an. iv. 6 *בבב*). See also Ta'an. 24 a with Rabbinovicz ד"ם III. 142 (?); and see Bacher's *Agada der Tannaiten*, i. 442, note 2. *בבב* Baer שְׁאֵתָהּ the *shin* with *gameq* as Jud. vi. 17 עמי מדבר עמי. Dur. זאת המשנה וגם אינה בסדורי תפלות.

* See מכילתי likewise in No. 103, f. 61 b, presumably for בן—, as R. Jonah on של בנו של ר"ג (Ab. II. 2) quoting the Mekhila בן מכילתי. I have not seen a *parashath* וישע in any edition.

11. רַבִּי יַעֲקֹב אֹמֵר הַמְּהִלָּה בְּדַרְרָהּ (ס). al. עקיבא or שמעון, see 'Beth Habchira'. Rashi ע ל'ג יחירי ע. Job xxx. 28 קודר הלקתי.

א *משנתו with *pathach* for *qameç*, which was illustrated by the annexed footnote in the first edition of דברי אבות העולם. ממשנתו.

זה מה-נאָה אֵילָן זֶה (ס). א repeats this, No. 101 omits it and repeats the זֶה (al. נירא) clause. Dur. ונס זו המשנה אינה כתובה בסדורי תפלו'. ולשון המשנה מה נאורה אילן זה מעלה.

הכתוב Baer Targ. Job xxx. 4 כ"ה בכל הנוכחות ס, עליו הכתוב וחם ושלום לא דיבר ע. הרי זה מתחייב... דהא לא כת' ביה קרא ע. ממש הכת' בדבר כזה לפיכך הוא או' כאילו מתחייב בנפשו ולא נתחייב ממש מעלין עליו כאילו מתחייב וכו' וכן הגיה ג"כ במתני' דבסמוך. Ashk.

12. א No. 109 אומר... אומר ע. ינאי אומר משום ע. אומר בר' ינאי אומר משום ע. אומר בר' מאיר אומר פל השוכח.

תלמיד עש. מתלמודו No. 95. אחד. אחר. ס. דבר אחר ממשנתו וגו'. ע abbrev. ע. ושכח תלמודו מעלה עליו כאילו מ' בנ' ע. א. חכם ע' הא אינו מתחייב עד. Ashk. כל ימי חיך and אשר ראו עיניך for

* נ"א ממשנתו: וא"ת למה נורת הפתח תסת הנון בכ"י שלפנינו וי"ל שנס' דומה נורת הקמץ לפתח שתחתיה חירק אבל לפעמים הפתח בלבד עומד במקום הקמץ לגמרי. והרי דבר נפלא שראיתי בספר גור אריה (וזה פרוש לפרוש רש"י על התורה להגאון מהר"ל מפראג) על הפסוק בראשית י"ח ג' וז' ל: לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדוני' פי' הא דכת' אדוני דמשמע לשון רבים מדלא כת' אדוני בחירק וא"כ אמר אל נא תעבור דמשמע לשון יסיד אלא האמירה היא לאחד וקראם כולם אדוני' לכך קאמר אדוני בלשון רבים. וא"ת אי לשון רבים הוי למכתב אדני בפתח דמשמע לשון רבים וי"ל בקמץ משמע לשון יסיד וגם לשון רבים וכן מורה הנקודה שהוא קמץ והוא מורכב מן פתח שהוא לשון רבים ומן חירק שהוא לשון יסיד ולפיכך הסם שהוא קדוש נקוד בקמץ לפי שהקב"ה יסיד ודרך כבוד אומרים לו לשון רבים ומפני שכאן הוא מדבר לגדול וקראם כולם אדונים לכן קאמר אדני בקמץ שהו' ליסיד ומדבר אותו בלשון רבים וזה שכיון רש"י לפרש על ויאמר ה': לגדול שבהם אמר וקראם כולם אדונים כדי לתרץ לשון אדני בקמץ.

23. חִיבָה יִתִּירָה נֹודַעַת לָהֶם כְּלֵי חֲמֵדָה *כְּלֵי חֲמֵדָה אֲשֶׁר אֵשְׁכָה. Ashk. כלי חיבה יתירה נודעת להם. כלי חמדה שבו נברא העולם. כלי חמדה א, שניתן להם כלי שבו נברא העולם א. (ע) שנ' כי לקח טוב חיבה יתירה נודעת להם א. כלי חמדה שבו... א. Dur. on ומצאתי בחפלות צרפתות נוסחא יפה... בצלם... בצלם אלהים. § 21—3 בניס... בניס למקום. כלי חמדה... כלי חמדה שבו נברא העולם. ולפי נוסחא זה החיבה היתירה תוספת היא על החיבה הראשונה... אדם עולה מ"ה ומ"ם He gives the Gematria וכן נראה מאבות דרבי נתן ולא גרסינן במשניות וה"א בשלימותו עולה פ"ז כמנין אלהים שנאמר בניס... Ashk. שלנו אלא בקצת נוסחאות שנא' כי לקח טוב... שנאמר כי לקח טוב... בס"א ל"ג הני תרי שנאמר

24. אֵית דַּאמְרֵי הַכֵּל צַפּוֹן אֵשְׁכָה. Ashk. אית דאמרי הכל צפון, cf. p. 122. וְהַרְשׁוּתָּהּ, § Emd. (ה"א קמוצה ור"ש שוא"ת), but in i. 11, ii. 3 as if רש"ה, see in ק"ר ד"ר א. ר. רש"ה. §) וּבְטוֹב הָעוֹלָם נִדוֹן (נו"ן קמוצה) נדון, (בי"ת פתוחה רפויה. טי"ת חלומה דגושה) וּבְטוֹב ג"א אבל לא על פי המעשה. א. לפי רוב א, והכל לפי המעשה... אבל לא על פי רוב המעשה אע"פ שיש א. לא הכל לפי רוב א. בעולם חוטאי ויש עושין צדקה וזכות, העולם נידון בטובתו של הק' שאינו הולך אחר רוב מעשיהו המקולקלין... שהעולם ניוון בטובתו של הק' כך קיבלתי. אבל לא לפי רוב המעשה כדפרי'. ואני מצאתי במשניות הכל לפי רוב המעשה. Midr. Shem. finds in a *perush* ascribed to R. Ephraim with a doubt whether it is not Rashbam's ובטוב גרסינן ובטוב ר' אפרים גרסינן ובטוב ר' אפרים and other *Mishnaioth*, as א on Ab. III. 4 (p. 147), for which א 50 a₂₁ has במשנאות א. א quotes 'Rashbam' on § 24 (p. 92 א), and adds ז"ל גורסין לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה. See also Nos. 23, 90, 95, 107, 112—14. א on § 24

* ויקר מכלי חמדה א, the פסוק (Prov. xx. 15) having been disguised by adaptation to the phrase to be illustrated. See also Nahum ii. 10 וּכְבֹד מִכֵּל רַב פְּנִינִים וְכֵלֵי יָקָר וְנֹמֵר [ר"ל ספתי דעת] כלי חמדה. At (a manuscript of פי' ר"ש in my possession, which was quoted in edit. 1) has an intermediate reading יש והב רוב פנינים וכלי יקר ונומר, and No. 108 reads שפת חמדה with *resh*.

הגיה ונקר הר"ר יהוסף ז"ל. הַשְׁפֵּלְתִי the *caph* with *pathach* and *ethnach*, והוא אחד מן פתח"ן דספרא (⊗). ⊗⊗ (cf. Midr. Shem.) add the remainder of Ps. cxix. 99 כִּי יַעֲדוּתֶיךָ שְׂיִחָה לִי, which ⊗ (but with the note אדם מטיילין ומשיחין בדברי שחוק אני משיח ומטייל בדברי תורתך כל היום expounds thus בני המקום ששאר בני אדם מטיילין ומשיחין בדברי שחוק אני משיח ומטייל בדברי תורתך כל היום). Notice the bibl. use of שִׁיחָה in a good sense.

2—4. ⊗ om. מנבור. א once אֶשְׂרָךְ for יך—. ⊗⊗⊗ No. 114 לעולם המ"ם נקראת בשב"א נע ואיננה דגושה, הַמְּכַבֵּר, בעולם א, הבא המהלך 7 III, כמשפט מ"ם הבינוני מבנין הרגש שאחר ה"א חיריעה, and so in III. 7 המהלך 7 III, כמשפט מ"ם הבינוני מבנין הרגש שאחר ה"א חיריעה, 8 המקבל 17, המחלל with מ *rapheh*, but in I. 3 הפמששין with כו *dageshed* after the ה and note to that effect.

5. לְמִצְוֵה קִלְהָ וּבֹרְחָ. al. ins. כחמורה or 'כב' from II. 1. Tos. Emd. כבחמורה ל'ג בס"א...ואי גרסינן לה צ"ל כלחמורה Yom Tob. הוי בורה, comm. וברה ⊗ text, לנרום. כחמורה נ"ל לנרום.

6. בָּן (from בון) with *gamez* as Prov. xiii. 13, not *pathach* as Zech. iv. 10 כי נחי העי"ן ר"ק writes is unusual, which as כי מי בז ליום קטנות ⊗ quotes Ab. II. 5 thus אל תאמר דבר שאיפשר לשמוע שסופו להישמע, and so ⊗ ending לשמוע בו'.

7. רַבִּי לְוִיטָם אִישׁ יִבְנֶה (⊗), ⊗ om. איש יבנה. M. Shelom. בלא ר' לויטם (sic) בלא וי"ו הגיהו הר"ר יהוסף ז"ל שכן מצא ברוב הספרים אנטיגנוס...ברוב סדורינו וי"ו—, cf. Baer on Ab. I. 3 וס לויטם not וי"ו must mean בלא בוי"ו אחרי נון...אך הרבינס נמצא בלי וי"ו (יבמות ט"ז) וכן לויטם מאד מאד הוי His saying is לויטם 2, לויטם 2, Gk. *Λεβίτης*. His saying is מאד מאד הוי מאד מאד הוי מאד מאד הוי, cf. § 14, D. E. Zuta II. Rashi רמה ותולעה, cf. Ab. R. N. B. (p. 74). א by ברוקא א, רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָה אֹמֵר כָּל הַמְּחַלְלִים אַחַד שׁוֹגֵג gives the saying כל המחללים in the name of R. Levitas, omitting מאד מאד and the name of R. Jochanan. ואחד חילול ⊗, על חלול (cf. R. Jon.) ואחד מזיד בחלול השם, No. 101 ואחד בשונג ואחד במזיד ⊗. ואחד בחלול No. 170 (p. 120), but without בח' השם, cf. Dur. 61 a.

§ 18 and here על נביהו על ידיהו בא שם טוב Ⓢ. עולה קמו"ץ. עולה סגול' לאדם כד קיבלתי ולי נר' על Ⓢ (cf. No. 106) but with the further note רבי אומר עשה רצונו... Ⓢ. נביהו למעלה מכולן... כת' טוב שם משמן טוב משנה זו נשנית למעלה and אין זה מקום זה המשנה (II. 4), with marg. בפרק שני בשם ר"ג זקנו של זה ששנאה כאן... ובשיתא סדרי משנה שלי אינה עשה רצונו של Ⓢ. comm. See Nos. 116, 138—140. Midr. Mishlé on Prov. ix. 10, f. 32 a ed. Buber, ... תמן תנינן ר' אליעזר אומר עשה רצונו...

20. נהוראי ⓈⓈⓈ, Ⓢ as twice at the end of Nazir (94 a). with *vau*, Baer Strack ר'— without *aleph*. See 'Erub. 13 b, Shab. 147 b* ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה. היא תבוא ⓈⓈⓈ or 'ש' ו'שחבירך. cf. Ab. R. N. B. xxxiii. (p. 73). From ד"ס VII. 353 on Shabb. 147 b it appears that the München MS. has in the margin only and not in the text, and that it omits the whole *baba* § 20 in Aboth iv. Cf. in Midr. Mish. on Prov. ii. 4 (Bub. p. 49) גולה ר' נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחרך, ואל בנתך אל תשען

21. הוא היה אומר ⓈⓈⓈ (ⓈⓈⓈ Dur.), Baer Strack ר' ינאי אומר מְשַׁלֹּת הַרְשָׁעִים וְאֵף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצְּדִיקִים without name. מְשַׁלֹּת רשעים ⓈⓈⓈ, לא משלֹת ⓈⓈⓈ. No. 92 משלֹת רשעים, שלֹות רשעים ואף לא ייסורי ⓈⓈⓈ. (לא. om.) משלֹות... אף לא מייסורין של אני קיבלתי... ולי נר'... שהרי אין בדינו משלֹות, and in comm. רשעים ויש גורסין... משלֹות... אף לא יסורי הצ'. Dur. מייסורי... וכן היא במשניות שלנו

22. רבי מתיא בן הרש... מקדים שלום לכל אדם ⓈⓈⓈ. מתתיה ⓈⓈⓈ, מתיה ⓈⓈⓈ. Baer מתיא as 1 Chron. xxv. 21, abbrev. נמצא בד"ה (אט) מן הלויים מי שנקרא הרש, 1 Chron. ix. 15. הרש, חרש בשש נקודות. וכבר נהגו לומר חרש קמו"ץ. שמה מהעדר ידיעה עשאוהו בשלום. דבק Emd. שלום לכל ⓈⓈⓈ Dur. לשלום כל ⓈⓈⓈ. כמו חרש עצים ולא ראש ⓈⓈⓈ, ואל תהי ראש לשועלי' with art. האדם ⓈⓈⓈ. וה"ר מנחם לבית מאיר ז"ל כתב... לשועלים שנא' Midr. Shem. p. 169 [משלי י"ג] הולך את חכמים יחכם ורועה את כסילים ידוע בית הבחירה. Cf. Tos. Yomtob, R. Jonah.

* On Nehorai see also Blumenthal's *Rabbi Meir*, cap. 1 (Frankf. a. M. 1888 A.D.).

23. לפרוודוד... בפרוודוד, א (exc. ל' for 'ב') ב. א פרוודוד again with *daleth*, *daleth* twice in Nid. II. 5 (237 a). ב פרוודוד בשני דלתין גרסי' Dur. בדמתרגם יונתן [בן עזיאל. ואולם לכסא עשה פרסידא פרוודוד בדלת ב. אלקם המשפט, which is for פרסידא, Dur. ואולם לכסא מתרגמ' ופרוודודא תרנום אולם המשפט פרוודודא, Dur. פרוודוד בדל"ת וכתב בן מצאתי Ashk. 114, 116, 157. ש דור—bis, but in comm. לפרוודוד (וירחיו) לפרוודוד i.e. *Vorhaus*), the minute last letter being apparently a *daleth*. Nos. 90, 92 פרוסדוד with *samech*, *daleth*, *daleth*. C No. 109 פרוסדוד, cf. Kimchi cited below on 1 Kings vii. 7. Tosefta Berak. vii. (Zuck. p. 17₁₀) ומודיעין שאין העולם הזה בפני העולם הבא אלא כפרוודוד [נ"א כפרוצדר] מפני [נ"א בפני] טרקלין.

R. Sa'adyah in ספר האמונות והדעות of מאמר ט' (73 b, Const. 1562 A.D.) reads לפני העוה"ב, and so Ab. R. N. B. xxxiii. (p. 73). בפני שם, א בפני. ב התקן (א י'—), C ו'ה with *vau*.

ויש כפרים כתוב בהם. שטעלה (S), No. 112 לְטַרְקְלִין. Dur. פורסדא לבית דינא עביד 7. 1 Kings vii. 7. ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוודו' כדי שתכנס שבעה [= שנה טובה] למרקלין נאין ויש נוסחאו' פרוסדוד בסמ"ך see the Bible (Ven. 1617 A.D.), and cf. R. Jonah on this *baba*. [Zech. iii. 9] לפ"ק

24. יפה שעה אחת, S is for רגע אחד in Targ. Exod. מכל היי שעה אחת אחת 231 a₁₁. כשעה חדא Dan. iv. 16 xxxiii. 5. Rashī, ס' האמונות [ibid.], Dur. so R. Sa'adyah in Maim. and R. Jonah, No. 92 ויש משני הנירסא וגרסי' לחיי העולם הבא, בחי' 114, לחיי לעולם. ויפה... בעולם הבא (S), א without *vau*, C

25. ב'שעה שמתו מל לפניו, א חבירך for הברין. C om. את. S (cf. II. 3) ב'שעת, the ש with *pathach* על העי' להרחיב, instead of *sheva* as Exod. ii. 3. שפת היאר. Emd. the *shin* קמוצה. ופירושו ענין השלבה, S מוטל. קמוץ. Emd. כד דרש ר' (2) ואל תנהמהו בו... דהיאך יתנחם ומתו מוטל לפניו (1) תנהמו בפרש' שלח לך ובספר ערוך מצאתי שכן מפורש בהגד' ילמדינו המתחלת סנדל יחידי בפרשת שלח לך... ואל תנהמנו בשעת אבלו מניין אתה למד מהקב"ה בשגלו ישר' לבבל... בקשו מלאכים לנחמו א' להם הק' אל תאיצו לנחמני מאי אל תאיצו אין אילו תנהומים אלא ניאוצים הם לפני Kohut

(I. 85. 1) gives this דרש with the reading מוטל לפניו, refers to Yalq. Bemidb. שנתמ"ד on עד אנה [f. 224 a, Fr. a. M. 1687 A.D.], and remarks ואל תנחמונו בשעת אבלו... ויש גורסין. Dur. ובתנחמו' שלנו חסר בספרי ספרדיים וכן היה גורס רבינו יונה ז"ל בשעה שמתו מוטל לפניו וכן היא הגירסא במשניות שלנו וכן כתב רבינו משה ז"ל בפרק חמישי מהלכות דעות... איך יקבל תנחומין באותה שעה. ונראה שהסופרים שינו הגירסא מפני שמצינו שאחר קבורת המת היו נעשין שורות שורות ומנחמין האבל כמו שנוכר באבל רבתי... אבל אין לשנות הגירסא שלא אמר בימי אבלו ולא בשעת אבלותו אלא בשעת אבלו כלומר בשעה שהוא מתאנח באבלו. No. 10 נו"ע (ע' אל) Aruch, תנחמהו (ע' נחם) Aruch. בשעת אבלו. ואל תשתדל. where see Kobut's note (viii. 35). Dan. vi. 15 הצלותה הוה מִשְׁתַּדֵּר.

26. וּבְכִשְׁלוֹ אֵל יִגַּל לְבָךְ (Prov. xxiv. 17), אֵל ובהכשלו אֵל יִגַּל לְבָךְ. No. 101 end at לְבָךְ. אֵל add בעיניו ורע בעיניו. ובכ' והשיב מעליו אפו (ver. 18), אֵל attaching the vowels of יִהְיֶה and an accent to two yods thus יִי and adding a third yod above the former two and a fourth inverted below them so as to make a tetragrammaton. חרון אפו לא נאמר אלא אפו כלמד שמוחלין לו על כל עונותיו No. 107 of which אֵל has עונות... כלמד written but partly erased. Dur. ולא היתה נראית גירסא זו גרסת הראשונים ז"ל עלא פירשהו והוצרכו לומר שלא חידש שמואל פסוק הוא. R. 'Obad. Bert. הקטן דבר אחר אלא רגילותו לומר פסוק זה תדיר הר"ר יהוסף ז"ל מחק ממלת פן. M. Shelom. במשלי אלא... היה רגיל בו יראה וכו' וכ' על מה שפי' ר"ע ז"ל פסוק הוא במשלי וכו' פי' זה מנומנם כי לא אמר היה אומר ונ"ל דקאי על מה דקאמר לעיל ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ועל זה קאמר שמואל הקטן אומר על לשון זה בנפול אויבך זאת המשנה דלגוה מכאן בסדורי תפלות וכתבוה בפרק. א.ל תשמח ע"כ. No. 10 has Shem. ha-Qatan's saying in Perek v. only, where No. 101 repeats it ending בל עונותיו. See also Maim. R. Jon.

27. הַלּוֹמֵד יִלְד... וְהַלּוֹמֵד זָקֵן (א), הַלּוֹמֵד with pathach, çeré. Dur. לומד, למד תורה. אֵל לילד... לזקן No. 109. אֵל אביה. אֵל אֵל. No. 170. אֵל אביה. אֵל אֵל. Dur. זאת המשנה. זאת המשנה מסדורי תפלות משום שם רשעים ירקב ונראה כי קודם שיצא לתרבות רעה היתה שגורה בפי התלמידים ואחר כך משנה זו לא זזה ממקומ' כמו לְדִיו כְּתוּבָה. See also M. Shelom. על נייר, אֵל taking yod, yod as implying dagesh, as also in שירי (Ab. I. 2), although בסדורים נקודה הגוץ בשב"א והיוד בפת"ח. Baer Strack

4. **נְסִיּוֹנוֹת** from נְסִיּוֹן, as Esth. vi. 1 ספר הזכרונות sing. זָקָרוֹן. היא כמה חיבתו **כ**.

5, 6. **ע** text in § 5 ועשר...ועשר, § 6 ועשרה...ועשרה. **ע** comm. agrees with **א** (exc. 'הק' for 'הקב'). Note that עשרה should go with a masc. noun, בבא זו כך היא כתובה ברוב סיפרי משנה עשרה ניסים **ב** עשר with fem. **ב** כו' ואין כת' בס' י' מכות כו' ואומ' הייתי שזה הכת' במהזורים שלנו עשר מכות הביא פי' הוּא... אבל מצאתי אחרי כן מונה במשנה דווקנית שהונה עשר מכות...חסרה בהרבה נוכחאו' אבל **כ**. ממשנת ר' אפרים עשר מכות כו' נמצאת בספר לב אבות ומלי דאבות ובסדורי קלף ונכון הוא וכן נראה מנירסת רש"י. Cf. Ab. R. N. A. p. 95, B. p. 99, Dur. 78 b.

7. **עֲשָׂרָה נְסִיּוֹנוֹת**. ובכל הספרי' כתוב עשר לשון נקבה ונפל מעות **כ**. **הקב"ה** **כ** **המקום** **כ**. זה בסופרי' מפני הפסוק...זה עשר פעמי'.

8. **עֲשָׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבְוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ** (**ס**). נעשו **ע** לא הפילה כו' כבר פרשתיו היטב במסכ' **ע** לא' om. בבית ה' **א**, במקדש **א** **ב** **ג** **ד** **ה** **ו** **ז** **ח** **ט** **י** The ten miracles, which are numbered as they stand in **א** **ב** **ג** **ד** **ה** **ו** **ז** **ח** **ט** **י**, are enumerated as below in Joma 21 a, b. For the various readings see **ד"ר** vol. iv. :

דתנן עשרה נסים נעשו בבית המקדש. ¹ ולא הפילה אשה מריח בשר הקדש. ² ולא הסריח (נ"א התליע) בעיר הקדש מעולם. ³ ולא נראה זבוב בבית המטבחים. ⁴ ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים. ⁵ ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים. ⁶ ועומדים צפופים ומשתחווים רווחים. ⁷ ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם. ⁸ ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים. פתח במקדש וסיים בירושלים איכא תרתי אסרנייתא במקדש דתניא. ⁹ מעולם לא כבו גשמים אש של עצי המערכה. ¹⁰ ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו ותו ליכא. והתני רב שמעיה בקלנבו שבירי כלי חרס נבלעו במקומו... איכא נמי אהרית דא"ר יהושע בן לוי נם גדול היה נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו.

Ha-Meiri counts them up in the order 12436758910, M. Shelom. quotes Ashk. for the variation 346, and **ס** Dur. Emd. have the order of ha-Meiri. **ס** brackets 6—7, quotes Rashi for their exclusion as *baraita* on the authority of Joma *l.c.*, and makes up the number ten by resolving the fifth miracle into three. This solution is given by **ד** (cf. No. 108), but with an alternative, namely that in Joma **ז** **ח** **ט** **י** **א** **ב** **ג** **ד** **ה** **ו** **ז** **ח** **ט** **י** is an objection to including 9, 10 which were not wrought in the מקדש; that 6, 7 are there proposed in place of the two rejected; 5 is then counted as one

Ⓜ and נ"ס in M. Shelom. מצורה. (3) שָׁל פְּלִיָּה (Emd.), Ⓢ פְּלִיָּה bibl. שבעה על פורענות באין על שבעה גופי עבירי מקצתן רעבים ומקצתן שביעים נמרו שלא לעשר רעב של כלייה באה. שבעה על פורענות באין על שבעה גופי עבירי מקצתן רעבים ומקצתן שביעים נמרו שלא לעשר רעב של כלייה באה.

12. ועל פירות שביעית (Ⓢ), Ⓜ שבעיות.

13. ועל עוות הדין ועל המורים בתורה ועל ע"ז (Ⓢ), al. עיוות. Ⓢ ועל ע"ז (ⓈⓈ), Ⓜ על עבודה זרה. המורים פנים בתורה, cf. III. 17. שמיטת הארץ (Ⓢ), Ⓢ שמיטת. Ashk. (cf. Ⓜ) השמיט, Nos. 95, 101 גלות בא לעולם על שפיכות דמים ועל, (ע"ז omitting) Ⓢ שמיטת הארץ ועל גילוי עריות.

14. החג שבכל (ⓈⓈ), Ⓜ מתרבה דברים. Ⓢ החג שבכל, then the חג, once, then the חג, and in comm. חג של סוכות שבכל שנה ושנה ושנה, and in comm. חג של סוכות שבכל שנה ושנה ושנה. For the second חג, Ⓢ has שני. It is not unusual to find ע or עו interchanged with ש, cf. Ⓜ 9 a (Demai VII. 1) ומעשר עני for שני, 13 a (Shebi. I. 6) אילנות על שלשה, 97 a (Git. VI. 9) של, a good reading, preserved also in [Ben Jac. *Oḡar* p. 623, No. 27], in place of which Surh. Jost have העלה.

15. זו מדה בינונית...זו מדת סרום (ⓈⓈⓈ), Ⓜ om. זו...זו. שלך ושלי שלי of the חסיד and שלך ושלי שלי of the חסיד. Dur. (on שלך ושלי שלי...שלך) writes בשנות (שלי ושלי שלי...) שבאו מארץ ישראל שהם מנוקדות יש גירסא יותר מרוקדת והיא שלי ושלי שלך חסיד שלך ושלי שלי רשע.

16. נוח לכעוס...יצא שברו (ⓈⓈⓈ), Ashk. Dur. ha-Meiri No. 101 הפסדו. יצא לרצות, M. Shelom. לרצות (*niph.*), or *gal*. Emd. ומ"ד בפת"ח מהכבד משתבש. Dur. finds לרצות pointed as *gal* ספרדיות, supports this by Psalm lxxvii. 8 ולא יוסיף לרצות עוד, and adds on the current reading לרצות (quoting Job xx. 10 בננו ירצו דלים), that the *piel* may mean לרצות את עצמו, cf. IV. 25 תרצה.

17. ממחר לשמוע...יצא שברו (ⓈⓈ) Dur. (ובמשניות גרסינן ממחר) ממחר לשמוע...יצא שברו (ממחר צ"ל). Ⓢ No. 92 מהר. Dur. suggests that the scribes fell into error in putting יצא שברו before הפסדו in § 16 בין יצא הפסדו.

שתי המשניות. For בתלמידים (אבטס), B has בלמִידים (cf. No. 95 M. Shelom.). זה הלך טוב B, אט. No. 107 om. זה. חכם (אבטס).

18. רוצה שיתנו B. שיתנו אט. (אט) יתנו אחרים והוא לא יתן, ואין אנו גורסין במשנה רוצה אלא בראשון גרסי' רוצה שיתן ולא יתנו כו' B. שיתן...חסיד אל יתן ולא...רשע אט, לא thrice for אל A.

19. הראוי היה בה"מ בלי Emd. בית אט. (אבטס) בהולכי לבית, עושה ואינו הולך שֶׁכֶּר עֲשִׂיהָ בִּידוֹ, למ"ד או בהולכים לבה"מ כ"ה ככל הנוסחאות המדוייקות ולא מעשה כנוסחאות קצת הסדורים S, עשייה B, שכר מעשה אט. Dur. 88 a. A omits the clause.

20. משמרת מחודשת במשקלה... Emd. ... ספוג ומשפך משמרת ונפה. שהוא מ' אט, המ' B, שמכנים אט. ולא נמצא לו משקל בשמות שמוציאה B. אט מ' אט in both cases, and S in the former, B in the latter case. אט 124 a (Sanh. II. 8) ולא כשהוא מסתפג, 165 b (Chul. v. 3, 4) and 227 a (Tahar. I. 1) סופג את הארבעים. 20 b (Terum. VIII. 6) משמרת. המנפה הרסים מתוך השוקת 224 a (Par. VII. 8) של יין.

21, 22. (גירסת ר' עובדי' =) נ"א four times with תלויה בדבר S adding בטל as an epithet of דבר, and note בעל סדר היום* שכן הגיה החסיד ר"ע above-mentioned and continues 'זו אהבת אמנון בתמר גרסי' בבי"ת... כך שמעתי מפי החכם החסיד הה"ד מסעוד אולי ג"ע אח"כ מצאתי מונה ג"כ כך במשנתו של הה"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וכתב דגרסי' ברוב ספרים זו אהבת יהונתן ודוד וכן ג"ל עיקר. See on M. Azulai in part I. of שם הגדולים, letter Mem No. 70. He flourished about 1612 A.D. בתנא רבי ר' אליהו No. 108 (f. 67 a) תלויה בדבר זו אהבת בלק ובלעם שאינה תלויה בדבר זו אהבת אברהם יצחק יעקב לחקב"ה (Minkowce), 1798 A.D., which reads בלעם (f. 79 b), and so ed. pr. Ven. 1598 A.D. (f. 44 b).

23, 24. בית ש' (זו מ' or מ' מ' מחלוקת שמאי והלל, ברוב הספרים שמאי ברישא M. Shelom. 'Erub. 39, 101, 114, 157. הלל ושמאי אט. שמקדימין דברי ב"ש לדבריהן [של ביה"ב] 13 b (ובית ה' שום אט. (ובל ע' with אט (exc. ע' אט), זו מחלוקת קרחה ועדתו S. תו של קרחה אט. In No. 10 מחלקתו של קורח זו exc. om. B. מחלוקת אהבה, cf. Dur. 89 a.

* The author of the *Seder ha-Yom* was R. Moses ben Judah Machir, who wrote about the beginning of cent. XVI. See '*Kore ha-Dorot*' ed. Cassel f. 42 a, 48 a (Berl. 1846 A.D.).

tions and erasure thus **ת' של ב"ה ת' של א"י** אובלין. Note in (2) the order **בלעם...אברהם**, and in (3) **קצרה** [found also in **Ⓢ** comm.] for **רחבה**, with the remark of Dur. **ויש ספרים הרבה שכתוב**. בהם **נפש קצרה ושמא תיקון סופרים הוא לכנותו לננאי דברים 95**. **דברים הקללו...דברים אחרים** **Ⓢ**. טובים הללו...רעים הקללו that **הקללו** is for **האלה**. But **הקללו** [Auth. P. B. **הקללו**] disconnected from the things **עין טובה וכו'** is out of place, **אחרים** is not indispensable, and both should be omitted as by **Ⓢ** Ashk. **Ⓢ** rejects the reading **אובלין** **אוכ' פְּעוֹלָם הַזֶּה וְנוח' לְעוֹלָם הַבּא** [and with **Ⓢ**] **פּוֹרְשׁוֹ** and prefers to read, according to **Ⓢ** Ashk. But all these are doubtless developments from an older one-clause reading as in **Ⓢ** Ashk.

29. **יְהוּדָה בֶּן יִמְיָא**. **Ⓢ** Pcs. 112 a Chag. 14 a יהודה ר. No. 10 **בן** **Ⓢ** **אבוֹת** ends at **אביך שבשמים** according to the statement of **Ⓢ** on this *baba* (p. 23),

חסלת מסכת אבות.

Ⓢ goes on to say (p. 23) that Shemuel ha-Q.'s **בנפל אויבך** (iv. 26) was commonly repeated here to introduce **בן חמש שנים** **הוא**, but sometimes written here only. **Ⓢ** and others simply write **Shem. ha-Q.** for **הוא**. R. Israel remarks (p. 52) that **בן חמש** is not **מסכתא** **מן אל**, and sometimes we find it only in **Pereq vi.**, as in Nos. 83, 160 (2). In Nos. 10, 80, 81, 92 it stands last in **Pereq v.**; but since it ends with death it was natural to move it to some place within the chapter, *um einen so düsteren Schluss zu vermeiden* (Strack). It is commented upon twice over in **Ⓢ** and No. 19 (1). See also Nos. 13, 42, 54, 77, 95, 109, 161. M. Shelom. (on **הוא היה**) **בשימושא רבה מייחא לה בשם שמואל הקטן וכן העתיקה**, (אומר בן חמש **הב"י** [בית יוסף] **א"ח כס"י** [סוף סימן. Tur. Or. Chay. **ל"ח בשם שמושא רבא דתנן שמואל הקטן וכו' ע"י בתוי"ט שהאריך להוכיח שאינה מכדר מסכתא זו עש"ב וגם כה"דר יהוסף ז"ל מחקה לכל מתני' וכתב בכל הספרים לא מצאתי משנה זו**.)

30. **עו פְּנִיִּים לְגִיהֶנֶם וּבוֹשׁ פְּנִיִּים לְגִן עֵרֶן**. **Ⓢ**, al. **לְגִיהֶנֶם**. Emd. **ויבוֹשֶׁת**, a reading which may have come from **Mass. Kallah** or some *perush* as No. 108 **ש"ש בו בושת פנים**. Although No. 170 with 'Rashi' writes of this *baba* **במשנה** **ער כאן כת'** (p. 121), **Ⓢ** may be right in excluding it; for the repetition of **לגיהנם** and **גן ערן** after § 28 (acc. to **Ⓢ** Ashk.) does not commend itself, and **עו פְּנִיִּים** may be a qualifying appendix by some early editor to the praise of **עוֹת** in § 29. Dur. **מסדורי** **דלגוה**

INDEX.

The pages hereinafter referred to are those of the second edition of *Sayings of the Jewish Fathers*, published in 1897.

AN INDEX TO SAYINGS OF THE JEWISH FATHERS.

I. SUBJECTS.

- Aaron 21
 Abraham
 temptations of 80
 disciples of 94 f.
 Abtalion 18 ff.
 Antigonus of Soko 13, 112 f.
 Aqabiah ben Mahalaleel 42
 Aqiba ben Joseph 53 ff.
- Balaam 95
 disciples of 94 f.
 Beelzebub 38
 Benediction of The Name 67, 165 f.
- Chasid (*חסיד*) 34, 90
 Companionship 16
 Contentment 64
 Creation
 dual conception of, 50, 56 ff.,
 159 f.
 of the "ten things" 83 ff.
 theories of 78 f., 93 f., 168 f.
- Decalogue 108
 reward attached to 28
- Decalogue
 embodied in the Shema 118
 daily recital of 119
 division of 120 ff., 176
 Demons 85
- Eleazar ben Arak 33 f.
 ben Azariah 60 f.
- Eliezer 33 f.
 Elisha ben Abuyah 63, 75
 "Epicurus" (=heretic) 40, 51, 152 f.
 Essenes 34, 79
 Evil eye 35
- Fall 56 f.
 Fly, symbol of impurity 82
 Forgetfulness
 sinful and venial 48 f., 72
- Gamaliel I. 24
 Gamaliel II. 25
 Gematria
 explained 62, 161 ff.
 examples of 39, 44, 76 f., 95, 97 f.,
 142, 146, 167

- God, attributes of, 26
 indefinite "They" 29
 present with men
 (10, 5, 3, 2 or 1) 46 f.
 Biblical names of, avoided 66 ff.
 as great chief Rabbi 71 f.
 judgement of 77
 Israel's temptations of 81
 Rabbinic titles of 142, 168
 "Peace" 26
 "Place" 39, 45, 67, 77
 "The Name" 67, 77, 93
 "Heaven" 67, 77
 "The Holy One" 67
 Benediction of the Name of 67,
 165 f.
 Great Synagogue 110 f., 133
- Habits, force of 65 f.
 Hillel 20 ff., 30, 93 f.
- Intoxication, stages of 50
 Israel (Rabbi)
 sayings of 63
- Jehoshua ben Perachia 16
 ben Chananiah 34 ff.
 Jehudah ben Tabai 17
 Jochanan ben Zakai 32 ff., 36, 49
 Jose 34 ff.
 Joseph ben Jochanan 14
 ben Joezer 14
- Labour, duty of 18 f., 141
 Lord's Prayer, 124—130, 165, 176—192
 (illustrated fr. Rabbinic writings)
- Man, two ways of 35, 147 f.
 ages of 97 f.
 four characters of 89
 good and evil natures of 39, 61, 64,
 82, 129 f., 148 f., 152, 165, 169
- Marriage
 Rabbinic view of 137, 168
- Masorah 48, 55, 154 f.
 Matthai the Arbelite 16
 Memra 44
 Mercy and Justice 59
- Miracles
 wrought in the Sanctuary 81 ff.
- Mishnah
 delivered to Moses 109, 154, 174
- Parables, Rabbinic 37, 61
 Banquet 60, 161
 New Wine 75 f.
 Sponge, &c. 91 f., 171
 Trees 61
 Vestibule 73 f.
- Paradise 63, 164 f.
 Pestilence, causes of 88
 Pharisees 56
 Pillars of the world 12, 25 f., 135 f.
 Prayer 38 f.
 Predestination 59, 160
 Proselytism 21 f.
 Punctuation 48, 154 f.
- Qabbalah 26, 106 ff., 114, 175 f.
 Christian use of cabalistic modes
 166 f.
- Qameç, form of 48
- Rabbi
 as title 27, 143
 = Jehudah ben Simon III. 27
 relations of, with scholars 14 f.
 reverence for 71
 Repentance 70, 73 f.
 Retribution 31
 Revelation
 Rabbinic view of 108 f.
- Righteousness 70
- Sadducees 112—115
 (origin, tenets, books)
- Sagan 43
 Scripture, divisions of 100
 Rabbinic citations of 42 f.
- Shammai 23, 93 f.
 Shekinah 43 f.
 Shema (Audi) 38, 54, 116 f.
 Shemaiah 18
 Shemuel ha-Qatan 74 f.
 Shimeon ben Azai 63, 65
 ben Gamliel I. 24

- Shimeon ben Gamliel II. 25
 ben Nathanael 34 ff.
 ben Shatach 17
 ben Zoma 63
 ha-Çaddiq 12
- Silence 25, 143
- Simon Justus 12
- Sin, fear of 49
 the seven sins and seven punishments 87 ff.
- Sonship of Israel 58
- Temptation 169
- Tetragrammaton vi
 short form of 44
 intentionally misspelt 67
 pronunciation of 46, 156 ff.
- Thalmud
 = faith)(practice 50
 exegesis of 64, 91, 100, 172
- Thegri (angel) 156
- Thorah
 reception and preservation of 11
 fence of (cf. Masorah) 11, 134 f.
 instrument of Creation 12, 58
 summed up in "Golden Rule" 23, 56, 142 f.
 essentials of 62, 161
 all-sufficiency of 96, 133, 172
 acquisition of
 (Pereq R. Meir) 99—104
 identified with Wisdom 102, 173
 oral and written 105 f., 154
 = Pentateuch 106
 translation of 153
- Woman
 status of, 15, 26, 137 ff.
 medium of temptation 31 f., 146
 formation of 159, 168
- Zadok-party 113 f.

2. PASSAGES OF THE NEW TESTAMENT.

Matthew	iii. 7.....	113	Matthew	xxiii. 15	16, 21
	v. 22	36		xxiii. 22	67
	v. 25	77		xxv. 29.....	23
	v. 39	128		xxv. 40	35
	v. 41	52 f.		xxvi. 52	31
	v. 46	90		xxvii. 33	31
	vi. 7.....	25	Mark	i. 15	146
	vi. 9—13	124 ff., 180		ii. 27	26
	vi. 13	186		iv. 15.....	189
	vi. 31	126		vii. 21 f.....	36, 149
	vi. 33	28, 61		x. 51	27
	vi. 34	184		xii. 29	38, 118
	vii. 12	23		xii. 30	148
	viii. 20.....	178		xiv. 36	176
	ix. 17	76		xiv. 61	67
	x. 41 f.	93, 172		xvi. 15	21
	xi. 12	53		xvi. 17 f.	170
	xi. 29 f.	46	Luke	ii. 24	62
	xii. 35	151		vi. 21.....	69
	xiii. 2	15		vi. 25.....	69
	xiii. 19	188 ff.		vi. 34.....	90
	xv. 6	175		vi. 38.....	29
	xvi. 1—12	113		vi. 45.....	151
	xvi. 18.....	160		ix. 58.....	178
	xvi. 19	125, 127		x. 1	133
	xvi. 23.....	147		x. 19	170
	xvii. 20	34		x. 39	14
	xviii. 8.....	125		xi. 2—4	124 ff., 176, 180
	xviii. 18	125		xi. 21—26.....	37
	xviii. 20	44		xiv. 15	161
	xx. 1—16	41		xv. 6	35
	xx. 15	35		xv. 10	125
	xxii. 23 ff.	114		xvi. 10	35
	xxii. 37	148		xvii. 10	33
	xxiii. 5—12	22			
	xxiii. 8.....	19			

Luke xvii. 11, 12	38	Acts ix. 15	26
xviii. 4—8	53	xiii. 16	15
xix. 21	143	xvii. 28	39
xxii. 31	151, 171	xviii. 3	19
xxiii. 31	16	xx. 28	184
xxiv. 44	106	xxii. 3	14, 24
		xxiii. 7	113
John i. 5—10	58	James i. 5	191
i. 13	31	i. 8	148
i. 14	44	i. 13 ff.	130, 147, 169
i. 16	77	i. 23	91
i. 17	106	i. 25	100
i. 39	27	ii. 6	19
i. 52	57	ii. 10	163
iii. 5	159	ii. 12	100
iv. 6	144	ii. 15	181, 191
iv. 14	33, 141	ii. 16	191
iv. 27	15	iii. 6 ff.	135
v. 17	168	iii. 9	56
v. 39	51	iv. 7	148, 152
vi. 32	125, 186	iv. 8	148
vi. 34	126, 179	v. 12	169
vi. 35	161	v. 14	77
vi. 51	171	1 Peter ii. 9	184
vii. 17	29	ii. 13—18	141
vii. 32	113	iii. 4	149
vii. 38 f.	144	iii. 12	28
vii. 45	113	iii. 15	40
vii. 49	30	iii. 20	79
viii. 32	100	iii. 21	146
xi. 14 (d)	41	v. 8	151 f.
xi. 26	140	2 Peter iii. 6	146
xi. 49	25	1 John ii. 1	69
xii. 27 f.	176	ii. 13 f.	188 f.
xvii. 9 f.	48	ii. 16	76, 95
xviii. 13	25	iii. 1, 2	58
xix. 28	191	iii. 15	38
xix. 30	178	iv. 20	50
xx. 16	27	iv. 21	56
		v. 18 ff.	128
Acts ii. 17 f.	138	3 John 7	67
ii. 29 ff.	153	Jude 11	94
v. 17	113		
v. 34	24		
v. 39	24		
v. 41	67		
vi. 3	169		
vii. 23	21		

Romans i. 17	77, 108	2 Corinthians i. 17	53
i. 24 ff.....	152, 165	iii. 18.....	51
ii. 14.....	146	iv. 7	26
ii. 15.....	146, 150	v. 1.....	159
ii. 16.....	160	v. 10	160
iii. 3	146	vi. 2	23
iv. 4.....	28 f.	vi. 10.....	77
v. 12 ff.....	148	xi. 31.....	165
v. 19	94	xii. 4	164
vi. 12—14.....	151		
vii. 9—11.....	20	Galatians iii. 11.....	108
viii. 15	176	iii. 28	15, 26, 138 f.
viii. 19	21	iv. 6	176
viii. 20	160	iv. 24 ff.....	171
viii. 33 f.	77	v. 20	150
ix. 4	12		
ix. 5	165	Ephesians i. 14	184
xi. 6	169	i. 18	36, 44
xi. 11	22	ii. 14	25, 134
xi. 22	59	ii. 17.....	21
xi. 26	99	iii. 15	29
xi. 28	29	iv. 3	26
xii. 15	13	iv. 10.....	39
xiv. 7.....	23	iv. 22 f.....	37
xv. 7	28 f.	iv. 24.....	149 f.
xvi. 20	25	iv. 28.....	18
		v. 21	141
1 Corinthians i. 24	173	vi. 7	71
ii. 7.....	173	vi. 16.....	188
iii. 8	97		
iv. 12.....	19	Philippians ii. 5—11.....	167
v. 5.....	152	ii. 12 f.	23
vii. 5	140	iii. 19.....	150
vii. 9	137	iv. 1	68
vii. 32 ff.	137	iv. 3	133
ix. 16	33	iv. 8	27
x. 2—4	171, 179	iv. 10 f.	77
x. 31	38, 45, 67		
xi. 4, 5	55, 155	Colossians ii. 16.....	161
xi. 7.....	32, 155	ii. 18.....	161
xi. 10	155 f.	iii. 11	139
xi. 11	15, 137	iii. 14	26
xiii. 12	76	iii. 15	26
xv. 26.....	147		
xv. 31.....	140	1 Thessalonians ii. 19	68
xv. 46.....	94	iv. 6	92
xv. 47.....	56	v. 10	45

2 Thessalonians ii. 8	192	1 Timothy iv. 4	45
iii. 3	128	iv. 8	13
Hebrews i. 2	173	v. 6	140
i. 3	155	v. 14	15
iv. 13	59	vi. 6	64
vii. 9 f.	133	2 Timothy ii. 24	31
x. 25	143	iv. 18	128, 189
x. 35	41	Titus i. 7	31
x. 38	108	ii. 14	128, 189
xi. 17	169	Revelation i. 8	157
xii. 1	156	ii. 14	95
xiii. 8	157	iv. 6	165
1 Timothy ii. 1, 2	43	xiii. 10	146
ii. 12	15	xiii. 17, 18	62, 84
ii. 15	15	xix. 9	60
iii. 2	31	xxi. 3	44
iii. 15	12		

2 vols
EOTA
~~5/5/57~~ 5/5/57

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

A 000 132 223 9

